پښتو ټولنه ـ کابل

ادبي فنون

Ketabton.com

عبدالرووف بېنوا

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

بسم الله الرحمن الرحیم

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

د کتاب پېژندنه :

|||||||||||||||||||||||||||||||||||||||

د کتاب نوم :: ادبي فنون

لیکوال :: عبدالرووف بېنوا

چاپکال ::(دوهم ځل) 1383ل کال

چاپشمېر :: (1000) ټوکه

ډیزاین :: د هوسۍ مجلې اداره

کمپوزر :: صالح محمد صالح

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

ادبي فنون

د 1323 هـ کال په مينځ کي دمعارف د وزارت له خوا د ادبياتو فاکولته تاسيس شوه، د نورو ښوونکو په ډله کي زه هم ددې فاکولتې په معلمۍ سرلوړی شوم او وګمارل شوم چي د ادبي فنونو درس ورکړم.

دا کار په سر سري نظر آسانه ښکاريږي، اوماته هم ډېر ګران نه شو ښکاره، ځکه چي په دې فنونو کي ډېر عربي او پارسي آثار ليکل شوي وه. او له ښه مرغه زما مطالعه هم پکښې جاري وه. مګر کوم وخت چي مي په کار ګوتي پوري کړې دډېرو مشکلاتو سره مخامخ شوم دا ځکه چي ما په پښتو درس ورکاوه او دا فنون مي بايد د پښتو سره تطبيق کړي واى، او يا مي د پښتو مخصوص فنون را څرګند کړي او را ايستلي واى، په دې باب کي چي يوه رساله هم نه ده ليکلي شوې، او نه ئې مثالونه له ادبياتو څخه راوتلي او ټاکل شويدي، ځګکه نو ددې فنونو تطبيق ډېر وخت او زيار غوښت د يوه مثال دپاره به ما شپې اوه ديوانونه پرله اړول او ډېر فکر به مي کاوه څو دادى په ډېر خلص ډول په دې مقصد کامياب شوم او په دې کـتاب کي مي هغه درسونه او يا دهغو تفصيل راوړ چي ما دادبياتو په فاکولته کي متعلمينو ته ښودلى دى. البته نور يوه زلميان به ئې لا ښه پسي پوره کړي او يا که زه کوم ځاى غلط شوي يم لطفاً به ئې صحيح کړي. په ډېره مينه.

(ع. بېنوا)

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

د لوی خدای (ج) په نوم

پیل

تعریف:

ادبی فنون هغه علمونه دي چي د هغو په مرسته دليکونکو ليکني او د وينا کوونکو ويناوي او د شاعرانو شعرونه ښکلي، لطيف او سميږي.

غرض:

مهم غرض له دې فنونو څخه د ليك، وينا او شعر مؤثر کېدل دي، چي که کم ليك يا وينا يا شعر په دې ادبی مزاياووښکلی شوي وي، د اروېدونکو او لوستونکو په مغزو کښې ښه اغېزه کوي، او لطافت ئې ډيرېږي او يا اقلاً تنفر نه ځيني کوي او ددوي په کومك ليکونکی يا وينا کوونکی يا شاعر خپل مقصد لاس ته راوستلای شي.

موضوع:

د ادبی فنونو موضوع نثر، شعر او وينا ده، يعني د نثر او وينا او شعر سگره او نا سره څرگندول او ناسم سمول او بې خونده خوند ور کول دي، ځکه چي ټولي هغه معناوي چي زړه وړونکي او معقولي دي د الفاضو په ذريعه فهمول کيږي او د الفاظو د سمولو او پېژندلو او دهغو د ترکيب دپاره څو فنه ټاکلي شويدي، چي د هغو په واسطه الفاظ هم سميږي او هم پېژندل کيږي. او بل دا چي په هره ژبه کښې دا خبره ضروری ده چي سمه به ليکله کېږي او هر ژبور مجبور دی چي سمه به ئې لولي، نو ويل ځانته فن او قانون لري او ليکل ځانته، چي همدې فنونو ته ادبی فنون وايي، او هيڅ يوه ژوندۍ او سمه ژبه په مستقيم يا غير مستقيم ډول ددې فنونو له مراعات څخه خلاصېدلای نه شي، بلکی په طبعي ډول که کمه ژبه خوږه او کلام ئې خوږ وي (که ئې ليکونکی يا ويونکی قصد وکړي که ئې ونه کړي) ددې فنونو اغېزه پکښې ځليږي (لکه د عربو د جهالت د وقت اشعار) نو له دې څخه څرگنديږي چي دا فنون عموماً د پخوانيو له پخو ويناو او خوږو اشعارو څخه رائيستل شويدي.

د ادبی فنونو وېش

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

د ادبی فنونو په وېش کي راز راز مختلفي نظرېي موجود دي او ډول ډول وېشونه پکښي شوی دي، او پخوانیو شرقي پوهانو پر څو علومو سره وېشلي دي. احتمال لري چي په اروپا کي په بل ترتیب وي، مگر دلته د شرقي پوهانو نظرېي راوړو:

پخوانۍ شرقي نظریه:

پر پخوانۍ شرقي اصطلاح چي اوس هم په شرق کښي تقریباً تعقیبېږي ادب هغه پوهنه ده چي منثور یا منظوم کلام په پېژندل کیږي یعني دکلام ښه والی، بدوالی، تېتوالی، لوړوالی، سم او ناسم ځیني څرگند شي، چي په دې صورت نو د بلاغت اسباب او دبلیغ کلام و اصولو ته هم ادب ویلای شو (1) او ځکه نو د اولنو په نظر د ادب علم په ډېرو عربي علومو پوري اړه لري، چي دا علوم نو "ادبی فنون" یا "ادبی علوم" بللای شو، مگر ددې علومو په شمېر او ټاکلو کي هم د پخوانیو پوهانو نظرېي سره مختلفي دي، مثلاً : د ادبی علومو په ټاکلو کي څوك د قرائت علم هم په ادبی علومو کي داخلوي او څوك ئې نه، یا دا چي ځیني علماء د بدیع علم مستقل نه گڼي او د معاني او بیان تابع ئې شمېري، همدارنگه د ادبی فنونو په شمېر کښي هم اختلاف دی، ابن انبازی (2) دا فنون اته بولي او زمخشری (3) ئې خپل د قسطاس په کتاب کښي دوولس راوړي، او قاضي ذکریا (4) بیا د بیضاوي په حاشیه کښي څورلس ذکر کړیدي، چي علم قرائت ئې هم په ادبی فنونو کي داخل گڼلی، محمد د محمود امین زوی (5) پخپل کتاب نفایس الفنون کي ادبی علوم پر پنځلسو فنونو مشتمل بللي دي (6) جرجي زیدان بیا لیکي : چي صرف، نحو، لغت، عروض، قوافی، صنعت، شعر، تاریخ او انساب ادبي علوم دي او ادیب هغه څوك گڼي چي په دې ټولو علومو پوه او خبر وي او یا په یوه ددې علومو کي پوره عالم وي، او په نورو خبروي، دا عالم او ادیب ئي هم دا فرق ټاکلی دی چي ادیب له هر څه څخه هغه ښکلې برخه انتخابوي او عالم یوازي یو مقصد تعقیبوي او مهارت پکښي مومي (7) بل بیا وايي د ادب علمونه دیارلس دي چي ددې دیارلسو څخه اته اصول او پنځه فروع گڼي.

اصول ئې:

لغت، نحو، صرف، اشتقاق، معانی، بیان، عروض او قافیه.

فروع ئې:

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

رسم الخط، قرض الشعر، انشاء محاضرات او تاریخ دی، د بدیع فن د معاني او بیان تابع ګڼي (8) سید شریف (9) بیا ادبي علوم دوولس یاد کړیدي او داسي ئې راوړي:

د ادب علم وار دواره پر دوو برخو وېشل کېږي:

1.اصول

2.فروع

اصول:

د ادب د علم اصول اته دي، ځکه چي ادبي علوم په الفاظو اړه لري چي په دې صورت کښې به یا دالفاظو د مفرداتو او موادو او هئیات څخه خبري کیږي چي دا "دلغت د علم" کار دی. او یا به یوازي د الفاظو د صورتو او هئیات څخه بحث دی، چي په "علم صرف" اړه لري. او یا به د کلمو د نسبت له حیثه وي چي په اصلوالي او فرعوالی کي د یوې کلمې نسبت بلي ته وشي، البته دا د "اشتقاق علم" دی او یا دا چي بحث له مګرکباتو څخه وي او دا هم پر څو ډوله دی، ځکه چي که په اصل ترکیبیه هئیات او د اصلي معناو په اداء کولو کي بحث وي "د نحو علم" دی او که د معنا دافادې دکیفیت په شاوخوا کښې وي چي کمه معنا ترهغې معنا واضحه او کمه تر هغي بلي معنا پټه ده، دا "دبیان په علم" اړه لري او "د بدیع علم" د معاني او بیان له ملحقاتو څخه دی او په هغو کي داخل دی، او که بحث له هغو مرکباتو څخه وي چي هغه وزن ولري دا بیا دوه قسمه دی، ځکه چي که یوازي په وزن کښې خبري وي "دعروض علم" باله کیږي او که دبیتو په اواخرو کي خبري وي "دقافیې علم" دئ.

فروع:

مګګر فروع څلور دي : دا له دې جهته چي که د لیکني او کتابت پر نقشونو بحث وي " د خط علم" دی او که دا بحث په منظوم کلام پوري خاص وي، "قرض الشعر" دی او که یوازي په نثر پوري اختصاص ولري " د انشاء علم" باله کیږي او که په یوه پوري اختصاص ونه لري "علم محاضرات" دی چي "تاریخ" او "انساب" هم په دې برخه کي شامل دي) .10(

د سید شریف وېش اکثرو پوهانو منلی او هم دا علوم ئې ادبی فنون بللي دي ځکه نو موږ ځان مجبور ګڼو چي ددې علومو لنډ ـ لنډ تعریف راوړو او هم دا تعریفونه به په راتلونکو بحثونو کي څه نه څه مرسته راسره وکړي:

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

- (1)د صرفو علم:

يو علم دی چي دکلمو د ابنيه له حالاتو څخه بږغيږي، او د ابنيه له حالاتو څخه هغه عوارض مراد دي چي د کلماتو پر جوهر وارديږي، لکه : حرکات، سکنات، ډېرول، لږول، اړول، ادغام، اليشېدل (ابدال) او نور داسي...

(2)د لغتو علم:

دا علم د مفرداتو هغه مدلولات بيانوي چي ددوی دپاره وضع شوي وي او همدارنګه د مرکباتو پر وضع او د هغو دلالت پر جزئيه معانيو ښيي.

- (3)د اشتقاق علم:

دا هغه علم دی چي د يوې کلمې څخه د بلې کلمې را ايستل راښيي او دا را ايستل به د يو جوهري تناسب په واسطه وي چي دا تناسب به ددوي په منځ کښي موجود وي، چي يوه کلمه له بلې راوباسي او يوې ته اصل او بلې ته فرع ووايي، او اصل مشتق منه او فرع مشتق بولي، چي ګويا دا علم فيلالوجي کيفيت لري.

_ (4)د خط يا ليکلو علم :

دا هغه علم دی چي د الفاظو د تصوير او ليك د نقوشو کيفيت راښيي.

_ (5)د نحو علم:

ددې علم په مرسته د کلمې او کلام او احوال د اعراب او بناء له حيثه څرګنديږي.

_ (6)د معاني علم:

هغه علم دی چي د لفظ حالات بيانوي، مګر دا بيان له داسي حيثه چي دکلام مطابقت د مقام له اقتضاء سره څرګندوي، لکه د مجاز عقلي بحث چي (د يوه شی اسناد هغه شی ته وشي چي دده دپاره نه وي.

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

ـ (7)د بیان علم :

ددې علم په مرسته سړی کولای شي چي یو مطلب په پټه او ښکاره په څو مختلفو لارو اداء کړي چي دا علم زما په عقیده تر بدیع یعني د الفاظو تر ښکلیتوب ډېر اهمیت لري او ضروری دی.

ـ (8)د بدیع علم:

چي ددې علم په مرسته د بلیغ کلام وجوه او علامې او نښې پېژندل کیږي.

ـ (9)د عروض علم:

دا علم د شعر اوزان او بحرونه بیانوی.

ـ (10)د قافیې علم:

دا علم د بیتو د پای حال څرګندول او پېژندل دي.

ـ (11)قرض الشعر یا نقد الشعر:

دا هغه علم دی چي د شعري کلماتو حال څرګندوي، مګر نه د وزن او بحر له حیثه بلکي د ښه والي، او بدوالي، خوند، او بې خوندی له حیثه یعني شعر ته د تنقید په سترګه کتل دي، چي دا علم پوهانو د عروض تر علم هم ضروری ګڼلی دی، ځکه چي که دا علم منځ ته راشي نو حقیقي ادیب او شاعر به له درواغجن او مقلد اوغله ادیب او شاعر څخه جلا شي.

ـ (12)د انشاء علم:

انشاء په لغت کي شروع او ایجاد او وضع ته وایي، مګر په اصطلاح کي هغه علم دی چي دده په واسطه دمعانیو څخه د استنباط کیفیت پېژندل کېږي مګر دا په داسي الفاظو تعبیر شوي وي چي د مقام سره وړ وي.

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

_ (13)د محاضرات علم:

محاضره په لغت کي تقريباً د محاورې او حاضر جوابۍ په معنا راځي په اصطلاح کي هره وينا پر خپل ځای ويل او ښه سمه محاوره کول او پر ځای حاضر جوابه او فی البديهه د محاضرې علم دی) 11.(

چي دا فن هم په ادبي فنونو کي خورا ډېر اهميت لري او هر څوک چي ددې ملکې څښتن وي د هر چا خوښ او په هر ځای کي لوړ مقام لري، دا فن تر هر فن د شاعر شعر او وينا کوونکی وينا ورخوندوره او خوږه کوي او اغېزه ئې ډېره وي.

تبصره:

چا اوچابيا علاوه پر دې علومو څو نور علمونه هم مستقلاً ادبي علوم شمېرلي دي چي مشهور ئې دادي:

_ تاريخ او قصص:

چي د تېرو ورځو او پخوانيو وګړو حال څرګندوي، او د مهمو اشخاصو زېږېدنه او وفات راوړي، او د ملتونو او اولسو رسمونه او دودونه معلوموي.

_ د انساب علم:

ددې علم په مرسته د اولسو او قبيلو روابط او خپلوی پېژنو او د هر نژاد او تبر اصل او فرع سره جلا کوی.

_ د مسالك او ممالك علم:

د ښارو اولارو د نومو پېژندنه او د حالاتو څرګندونه پورتنی علم بولي.

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

_ د احاجي او اغلوطات علم:

احاجي د احجيه جمع ده، احجيه په لغت کي مشکله او مغلقه کلمه بولي، اغلوطه په لغت کي د هغه مشکل کلام يا هغي مشکلي مسئلې معنا ورکوي چي سړی په اشتباه کي اچوي) 12(

په دي علم کي د هغو الفاظو او ترکيباتو څخه بحث کيږي چي ظاهراً د قياسي قواعدو سره مخالف وي.

_ د امثالو علم:

د متلو پيژندل او دهر متل رينبه پيدا کول، او د استعمال ځای ئې موندل په پورتني علم پوري اړه لري.

_ دواوين:

د مدونه اشعارو او مصنوعه تراکيبو پيژندل د دواوين علم بولي، د نفايس الفنون ليکونکی (13) دا علم د څورلسو ادبي علومو څخه بللی دی.

تر دي ځايه پوري د اولنو پوهانو د نظريو اختلاف و، او هم په دي ترتيب نوري نظريې هم سته چي د پوهانو هر ټولی له ځانه ادبی علوم ټاکلي دي او هر چا پخپله خوښه څه چي ئې لازم ګڼلي وېشونه په ګډ کړي دي. مگر زما په عقيده د ادبی فنونو اوعلومو د ټاکلو دپاره به همدغه جملې کافي وي چي وواېو:

"ټول هغه فنون او علوم چي د وينا، ليك او لوست، نظم او شعر په ښکلولو او لطيف کولو او سمولو کي برخه اخلي او د هغو تاثير او اغېزه ور ډېروي هغه ادبي علوم باله کيږي."

لمن ليکونه

.1تاريخ ادبيات ايران � همايي � 4 مخ

.2عبدالرحمن معروف په ابن انبازی دعربيت او ادبيت له پوهانو څخه دی (775) _ (513)

.3په (538 _ 467) هجري

.4قاضی حميد الدين ذکريا بن محمود د اتمي هجري پيړی له محدثينو او د عربي ادب له پوهانو څخه دی.

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

5.د ابو اسحق د محمود شاه د زوی معاصر .

6.هغه دا علوم دي : خط، لغت، تصريف، اشتقاق، نحو، معاني، بيان، بديع، عروض، قوافي، تقريض، امثال، دواوين، انشاء، استيفا. (تاريخ ادبيات همايي ، 10 مخ)

7.تاريخ ادب اللغه العربيه ، جرجي زيدان ، 2 ج ، 95 مخ.

8.دائرآ المعارف بستاني ، 2ج، 655 مخ.

9.علی د محمد جرجاني زوی چي په ميرسيد شريف معروف او د خورا مشهورو پوهانو څخه دی، په (835 هجري) وفات شويدی (تاريخ ادبيات همايي ، 10 مخ).

10.کشف الظنون طبع استنبول، لومړی جلد 44 مخ، تاريخ ادبيات همايي 1 ج ، 11 مخ.

11.تاريخ ادبيات همايي لومړی جلد ، 11، 23 مخ.

12.اقرب الموارد د همايي په حواله.

تاريخ ادبيات ايران ، همايي ، ج1.

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

د عروض علم

ضروري توضیح:

دمخه تردې چې تاسي د عروض علم وپېژنئ، دا نکته باید تاسي په زړه ولرئ چې د پښتو ملي اشعار چې ددې ادب مهم رکن دی د عربي ژبی د عروض تر قواعدو لاندي کورت نه راځي، بلکي د اروپايي ژبو د اشعارو په څېر د سیلاب او سیلابل له رویه وېشل کيږي، او په هجايي صورت ئې سم او ناسم سره بېلیږي، چي وروسته به درته راوړه شي.

هو ! د پښتو ځیني اشعار په عربی عروضو تکلفاً برابریږي مگر دا اشعار د دېوانو اشعار دي چي شاعرانو يې د عربی او پارسي په تقلید اشعار ویلي دي په دې تکلفي اشعارو کي هم اکثر شعرونه نه برابریږي، ځکه چي د پښتو د ځینو کلمو ابتداء په ساکن کيږي نو که دا کلمې د بیتو په سر کي راشي ددې دپاره په عربی عروضو کي هیڅ قاعده نه لري، ځکه چي په عربي کي ابتداء په ساکن له سره شته نه، او بل دا چي خلیل بن احمد د عربی ژبي دپاره بحور ټاکلي نه (ددوي په اصطلاح) دعجمي ژبو دپاره، تر دې یادوني وروسته به نو اوس دعروض دعلم په ښووني پیل وکړو، او څنگه چي پښتو شعرونه اصلاً نه پر برابریږي او هغه چي برابریږي هم بې خونده دي نو مثالونه د پارسي څخه راوړو که څه هم دا عروض د پارسي ژبي دپاره هم نه دي وضع شوي.

تعریف:

عروض عرضه کولو ته وايي (1) او اصطلاحاً هغه علم دی چي دعربي شعر د اوزانو کره او ناکره صحیح او فاسد په پېژندل کېږي) 2.(

موضوع:

ددې علم موضوع شعر ته د سموالي اوناسموالي له حیثه کتل دي).3(

واضع:

د عروض د علم واضع خلیل بن احمد الفراهیدي دی چي په دوهم هجري قرن کي ئې ژوند کاوه. (4) که څه هم تر دې دمخه نورو شاعرانو پر همدې عروضو برابر نظمونه ویلي وه مگر دا علم چا نه وْ ورته وضع کړي.

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

دا علم ولي عروض بولي ؟

ځکه چي اشعار د خليل پر قواعدو عرضه کيږي، او ځوک لا وايي چي خليل دا قواعد په عروض کي چي يو ځای دي وضع کړي دي نو د هغه ځای په نوم ئې ياد کړيدي) .5(

د عروض ارکان:

د عروض د علم رکنونه ددې علم اجزاء او افاعيل دي افاعيل هغه متحرکات او سکنات دي چي بيت ځيني جوړيږي، بيت په عربي خوني او کور ته وايي هر بيت دوې برخي وي ، چي هري برخي ته مصراع يا مصرع وايي، او مصراع د دروازې يوې پلې ته وايي د بيت د لومړۍ مصراع لومړي جز ته صدر وايي او آخر جز ته يې عروض د دوهم مصراع لومړی جز ابتداء او وروستی جز ضرب يا عجز بولي او هغه اجزاء چي د صدر او عروض يا ابتداء او ضرب په مينځ کي راځي هغه ته حشو وايي).6(

افاعيل:

افاعيل لس کلمې دي : فعولن، فاعلن، مفاعيلن، فاعلاتن، مستعفلن، مفاعلتن، متفاعن، مفعولات، فاعلاتن، مس تفع لن، چي دوره ئې پنځه حرفيز او نور ټول اوه حرفيز دي، د درو شيانو څخه ترکيبيږي : سبب، وتد، فاصله.

سبب دخېمې مراندو ته وايي، وتد ئې زيرك دی فاصله د دوو مراندو تر منځ جلاوالي ته وايي، او دلته سبب دوه حرفيزه کلمه ده، نو که ئې آخر ساکن وْ لکه "تن" خفيف سبب ورته وايه شي، او که متحرك وْ " تنه " (غير ملفوظي هـ) ثقيل سبب دی، وتد دري حرفيزه کلمه ده نو که ئې د مينځ توری ساکن وْ لکه "تان" هغه مفروق وتد دی او که يې آخر ساکن وْ لکه (وزر) مجموع وتد ورته وايي، فاصله څلور حرفي يا پنځه حرفيزه کلمه ده دا هم که اول درې توري متحرك او څلورم ساکن وْ، لکه اچول د اصغرا فاصله بولي او که څلور توري متحرك او پنځم توری ساکن وْ، لکه اچولی دا نو کبری فاصله ده.

زحافات:

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

افاعيل كله كله د خپل اصلي حاله تغير خوري،دې تغير ته زحاف وايي زحاف له مقصده ليري کېدل دي دا زحافات پر درې قسمه دي : يو دا چي متحرك ساكن كړي، بل دا چي د رکن له تورو يو توری کم کړي، دريم دا چي پر اصلي تورو نور څه اضافه کړي، ټول ازحيف پنځه دېرش دي) .7(

.1اخمار:

په لغت کي بوټول او ډنگرولو ته وايي، اصطلاحاً د متفاعلن (ت) ساکنول دي، او څنگه چي دا غير مانوس کيږي نو متفاعلن په مستفعلن اوړي، اخمار خاص په بحر كامل كي راځي.

.2عقب:

سر ترړلو او د وني د ښاخ غونډولو ته وايي، اصطلاحاً د مفاعلتن د لام- ساکنول دي، دا په بحر وافر کي راځي.

.3خبن:

پټولو ته وايي، اصطلاحاً د هغه خفيف سبب ساقطول دي چي د رکن په اول کي راشي فاعلن په فعلن شي دا په رجز، رم، مديد، بسيط، متدارك، سريع، خفيف، مجتث، منسرخ او مقتضب کي راځي.

.4وقف:

دريدو ته وايي، او اصطلاحاً د مفعولاتو د (ت) ساکنول دي، دا په سريع، منسرح، مقتضب بحرو کي راځي.

.5طی:

د کالو يا کاغذو پېچلو ته وايي، اصطلاحاً د هغو دوو خفيفو سببو د څلرم ساكن توري ساقطول دي چي بې فاصلې د رکن په اول کي وي، نو مستفعلن به مستعلن او مفعولات به مفعلات شي دا په بسيط، رجز، سريع، منسرح او مقتضب بحر کي راځي.

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

.6قبض:

تړلو او بندېدلو ته وايي، مگر اصطلاحاً د پنځم سببي ساکن توري ساقطول دي نو مفاعيلن به مفاعلن او مفعولن به فعول پاته شي.دا په طويل، مديد، هزج اومتقارب کي راځي.

.7عقل:

د اوښ زنگون تړلو ته وايي، خو په اصطلاح کي د مفاعلتن د رکن متحرك لام ساقطول دي، دا په بحر وافر کي راځي.

.8 کف:

د گرځول او جامې د کناري کنډولو ته وايي، اصطلاحاً د اووم سببي ساکن توری ساقطول دي، نو مفاعيلن به مفاعيل او فاعلاتن به فاعلات شي دا په طويل، مديد، رمل، خفيف، مجتث او مضارع کي راځي.

.9وقس:

مغزي ماتولو ته وايي، مگر اصطلاحاً د متفاعلن د رکن دوهم متحرك توري ساقطول دي دا په بحرکامل کي راځي.

تبصره :

)تردې ځايه پوري مفرد زحافات بلل کېده تردې وروسته ئې مزدوجه زحافات بولي(

.10شکل:

څلور پښې په رسۍ تړلو ته وايي، اصطلاحاً متصل د فاعلاتن او مستفعلن په رکن کي د خبن او کف يو ځای کېدل دي، دا په مديد، خفيف، رمل او مجتث کي راځي.

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

.11خزل:

پرېکول، کمول دي، اصطلاحاً مضمن، متفاعلن مطوي کول دي یعني څلرم توری، ساقطول دي دا په بحر کامل کي راځي.

.12تشعیث:

د تیتولو او تللو په معنا دي اصطلاحاً د فاعلاتن د وتد مجموع له دوو متحرکو څخه یو توری ساقطول دي دا په مدید، خفیف رمل او مجتث کي راځي.

.13اذاله:

لمن ایله کولو ته وایي، او دلته د آخر رکن په وتد مجموع کي الف زیاتول دي نو مستفعلن به مستفلان او فاعلن به فاعلان او متفاعلن به متفاعلان راشي، دا په رجز، متدارك، بسیط، کامل، سریع، منسرخ او مقتضب کي راځي.

.14قصر:

لنډولو ته وایي، خو اصطلاحاً دا درې چي سببي ساکن د رکن او آخره څخه وغورځوي او تر هغه دمخه توری ساکن کړي، نو مفاعیلن به مفاعیل او فاعلاتن به فاعلات او فعولن به فعول او مستفعلن به مستفعل شي او دا په طویل ، مدید، هزج،رمل متقارب،مضارع خفیف او مجتث کي راځي.

.15قطع:

پرېکولو ته وایي، اصطلاحاً دادی چي د وتد مجموع ساکن د رکن له آخره وغورځوي او تر ده دمخه توری ساکن کړي، نو له مستفعلن څخه به مستفعل او له فاعلن څخه فاعل او له متفاعلن څخه به متفاعل پاته شي دا په رجز کامل، متدارك، بسیط،مدید، سریع، خفیف او مقتضب کي راځي.

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

.16کسف:

د اوښ پوندي پرېکولو ته وايي، د مفعولاتو د اووم حرف ساقطول دي يا د وقف او کف اجتماع ده دا په سريع، منسرح، مقتضب کي راځي.

.17حذف:

له يو شي څخه يو شی کمول دي، د رکنو له آخر څخه د خفيف سبب ساقطول دي يا دوقف او کف يو ځای والی دی، دا په مديد، خفيف، هزج، رمل، مضارع، مجتث، طويل او متقارب کي راځي.

.18اخذ:

اخيستل او قطع کول دي، دلته د ارکانو له آخر څخه مجموع وتد ساقطول دي، دا په کامل، بسيط، رجز او متدارك کي راځي.

.19صلم:

د غوږ او پزي پرېکول دي، اصطلاحاً د مفعولاتو د پای مفروق وتد ساقطول دي دا په سريع منسرح او مقتضب کي راځي.

.20قطف:

د انګور د وږي يا نور څه پرېکولو ته وايي، اصطلاحاً د مفاعلتن په آخر کي د خفيف سبب ساقطول او دمخه تر هغه ساکتول دي يا د عصب او حذف اجتماع ده، دا په وافگر بحر کي راځي.

.21بتر:

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

د لکۍ پرېکولو ته وايي، يا له بيخه کښل ، اصطلاحاً په فعولن کي د حذف او قطع يو ځای کېدل او په مفاعيلن کي دحب او حزم اجتماع، دا په متقارب، هزج، رمل، مضارع، مجتث او خفيف کي راځي.

.22تسبيغ:

لغتاً تامولو ته وايي، اصطلاحاً په خفيف سبب کي چي د رکن په آخر کي راغلی وي او په عروض او ضرب کي واقع وي الف زياتول دي، دا په هزج، رمل، مضارع، متقارب، مديد، طويل او مجتث کي راځي.

.23ترفيل:

لمن اوږدول دي، پر مجموع وتد باندي چي په عروض او ضرب کي واقع شي خفيف سبب زياتول دي دا مختص په عربي پوري دی، په پارسي کي لږ راځي په عربي که هم په بحر کامل کي دی.

.24جدع:

پزه او غوږ او لاس پرېکول دي، د مفعولات څخه د دواړو سپکو سببو غورځول اود "ت" ساکنول دي دا په بحر سريع، منسرح او متقضب کي راځي.

.25حب:

خسي کول دي، او اصطلاحاً د مفاعيلن د رکن څخه د دوو خفيفو سببو ساقطول دي دا په بحر هزج او مضارع کي راځي.

.26هتم:

په لغت کي غاښ له بېخه کښل دي، اصطلاحاً په ففاعيلن کي د حذف او قصگر يوځای کول دي، دا په بحر هزج او مضارع کي راځي.

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

27.نحر :

د اوښ د غاړې پرېکولو ته وايي، اصطلاحاً د مفعولاتو د تا او د دوو خفيفو سببو ساقطول دي دا په سريع، منسرح او متقضب کي راځي.

28.مراقبه:

په لغت کي د يو بل ساتني ته وايي، اصطلاحاً په مفاعيلن مفعولات، مستفعلن کي يوازي د دوو خفيفو سببونهٔ حذفول، دا په مشاکل، قريب او جديد کي لازم او په سريع ، منسگرح او خفيف کي روا دي.

29.معاقبه:

په يو بل پسي تلل، اصطلاحاً دوه خفيف سببونه چي په شعر کي يو ځای شوي وي د هغو دواړو ساقطول يو ځای روا نه دي دا په مديد، منسرح، رمل، وافر، هزج، خفيف، طويل کامل مجتث کي راځي.

30.زلل:

په لغت کي هغه وزن ته وايي چي غوښي نه لري، اصطلاحاً په مفاعيلن کي د هتم او حزم يوځای کول دي دا په هزج او مضارع کي راځي.

31.عقص:

د وېښتانو پېچل، اصطلاحاً په مفاعلتن کي د حزم او نقص يو ځايوالی دی دا په وافر کي راځي.

32.خبل:

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

په لغت کې لاس او پښه پرېکول دي، په مستفعلن او مفعولات کې دخبن او طی یو ځای کول دي دا په منسرح او نورو کې راځي.

.33غضب:

په لغت کې د پسه یو ښکر کېدل دي، اصطلاحاً د مفاعلتن په رکن کې حزم دی او په وافر کې راځي.

.34خرب:

په لغت کې ورانول دي، اصطلاحاً په مفاعلين کې د خرم او کف یو ځای کېدل دي، دا په هزج او مضارع کې راځي.

.35شتر:

د سترګو باڼو اوښتل دي، اصطلاحاً په مفاعيلن کې د خرم او قبض یو ځای کېدل دي، دا په هزج او مضارع کې راځي.

.36ثلم:

په لغت کې کنډو کول او ګوښه کېدل دي، اصطلاحاً د فعولن خرم، کول بېله کوم تغيره دا په طويل او مقارب کې راځي.

.37ثرم:

د مخ د غاښ ماتولو ته وايي، اصطلاحاً په فعولن کې د قبض او خرم یوځای کېدل دي دا په طويل او متقارب کې راځي.

.38خرم:

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

پزه پرېکول دي، د هغه مجموع وتد څخه چي د رکن په سر کي راسي لمړی متحرك توری ساقطول دي دا په هزج او مضارع کي راځي .

.39قصم:

غاښ ماتولو ته وايي، اصطلاحاً په مفاعلتن کي د عصب او خرم يو ځای کېدل دي، دا په بحر وافر کي راځي.

.40جمعه:

په جنگ کي سړی بې نېزي کېدلو ته وايي، اصطلاحاً په مفاعلتن کي د عقل او عصب اجتماع ده.

بحرونه:

د عربي عروض بحرونه شپاړس ټاکل شويدي چي پنځلس خليل بن احمد جوړ کړي او يو بحر متدارك ابوالحسن اخفش باندي زيات کړيدی. شپاړس بحرونه دا دی:

(1)بحر طويل:

بيت په بحر طويل کي په څلور واره فعولن، مفاعيلن تماميږي يعني داسي:

فعولن مفاعيلن فعولن مفاعيلن

مثال چه گويم نگارينا که بامن چها کردي

فعولن مفاعيلن فعولن مفاعيلن

قرارم دل بــــــردی زصبرم جدا کردي

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

(2)بحر مدید:

په دې بحر کي بیت په څلور واره فاعلاتن فاعلن تمامیږي مثلاً:

دل زهجرت ای صنم خون خود را میخورد

جان بدستت ای پسر جامه برتن می درد

"جامي"

(3)بحر بسیط:

ددې بحر بیت په څلور واره مستفعلن فاعلن تمامیږي مثلاً:

چون خار وخس ــ روز وشب افتاده ام در رهت

باشد که برحال من افتد نظر ناگـــــــــــــــــهت

"جامي"

(4)بحر سریع:

په دې بحر کي بیت په دوه واره مستفعلن مستفعلن مفعولات تمامیږي مگر د زحافاتو په اثر اوړي چي یو ډول ئې دادی : مفتعلن مفتعلن فاعلات مثلاً:

وقت ضرورت چونماند گریز

دست بگیرد سر شمشیر نیز

(5)بحر خفیف:

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

ددې بحر بيت په دوه واره فاعلاتن مس تفع لن فاعلاتن تماميږي مګر د زحافاتو په اثر اوړي چي يو ډول ئې دادی : فعلاتن مفاع لن فعلا تن راځي لکه:

ای صبا بوسه زن زمن دراورا

ورنرنجند لب چوشك كراورا

(6)بحر منسرح:

منسرح آسان ته وايي، دا بحر په څلور واره مستفعلن مفعولات تماميږي مګر د زحافاتو په اثر اوړي مفتعلن فاعلات مفتعلن راځي لکه:

شاه جهان باد تا زمـــــانه بود

كز كرمش خلق شادمانه بود

(7)مجتث:

په څلور واره مس تفع لن فاعلاتن تماميږي، مګر د زحافاتو په اثر اوړي چي يو ډول ئې دادی چي څلور واره مفاعلن فعالتن راشي لکه:

تو آن ګلی که مه آسمان جبين تو بوسد

فلك زصد ره فرود آيد و زيدين توبوسد

(8)بحر مضارع:

د مشابه په معنی څلور واره مفاعيلن فاع لاتن راځي. او د زحافاتو په اثر اوړي يو ډول ئې مفعول فاعلاتن څلور واره راځي:

وزمن جفا نخيزد دانم كه نيك داني

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

از تو وفا نیاید داني که نیـــك دائم

"خاقاني"

(9)بحر مقتضب:

د پرېکولو معنا لري په دي بحر کي څلور واره مفعولات مستفعلن راځي او دا د منسرح عکس دی خو زحافات ئې اوړي یو ډول ئې فاعلات مفتعلن راځي لکه:

سرو گلعذار مني فصل نوبهار مـــني

من اگر چه ننگ توام عز وافتخار مني

(10)بحر وافر:

اته واره مفاعلتن راځي لکه:

چه شد صمنا که سوی کسی بچشم وفا نمی نگری

زرسم جفا نمی گذری طریق وفا نمــــــــــــی سپري

"سیفی عروضی"

(11)بحر کامل:

اته واره متفاعلن راځي چي د زحافاتو په اثر اوړي او دوه واره متفاعلن ، مستفعلن، مستفعلان لکه:

چو عیان شوی آســـــایدم روح وروان

چو نهان شوی از جان من خیزد فغان

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

(12)بحر هزج:

په دې بحر کې اته واره مفاعیلن راځي لکه:

ز فرق سر وتو گرمـــاه می تابد چه فرق آخر

ببین از راس آن سروم ، هلال ابروان قمری

(13)بحر رجز:

اته واره مستفعلن راځي لکه:

ای چهره زیبای تو رشـــــــــــک بتان آذری

هرچند وصفت میکنم درحسن زان بالاتری

(14)بحر رمل:

اته واره فاعلاتن راځي لکه:

باز درپوشید گیتی تازه ورنـــگین قبائی

عالمی را کرد مشکین بوی زلفی آشنایی

(15)متقارب:

اته واره فعولن راځي لکه:

زشرم رخت لالــــــــه را داغ بردل

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

زرشك قدت سرورا پای در گل

(16)متدارك:

اته واره فاعلن راځي لکه:

حسن ولطف ترا بنده شـــد مهرومه

خط وخال ترا مشك چين خاك ره

تبصره:

د افاعيلو هر رکن د بيت يو جز دی او دبحرو بشپړ اجزا اته دي نو که اته سره په يوه بيت کي راغلي وه هغه ته مثمن وايي، او که شپږ جزو راغلي وي مسدس ئي بولي، او که څلور جزو راغلي وي مربع ئې بولي، په عجمي ژبو کي مثلث او مثنی او موحد هم راغلي دي،مگر په عربي کي نشته او د هر بحر چي په ارکانو کي تغير راغلی وي هغه بحر مزاحف بولي او که تغير نه وي راغلی هغه سالم بولي.

د پښتو عروض:

دمخه مو وويل چي د پښتو ملي شعرونه پر عربي عروضو نه برابرېږي، اوځکه چي پښتو آريايي ژبه ده نو داروپايي ژبو د اشعارو په شان د سيلاب او سيلابل له رويه پېژندل کيږي، يعني په هجايي صورت ئې سم او ناسم سره بېليږي، که څه هم د پښتو ځينو شاعرانو د پاړسي ژبي د شاعرانو په څير خپل اشعار په زور او ستم برابر کړي مگر په عمومي او اساسي ډول هيڅ نه برابريږي - دا ولي ؟

يو خو دا چي پښتو آريايي ژبه ده او عربي سامي ژبه ده او د دواړو ژبو خصوصيات سره بېل دي، بل دا چي په پښتو کي ابتداء په ساکن بيخي ډېره راځي، او دا په عربي کي هـيڅ جواز نه لري، او نه خليل بن احمد پخپلو عروضو کي د ابتداء په ساکن مراعات کړيدی، له دي څخه هم ښکاري چي خليل خاص د عربي ژبي دپاره عروض جوړ کړيدي نو که د پښتو د بيت په سر کي ابتداء په ساکن راشي، تقطيع به ئي څنگه کوو؟ ځکه نو بايد سيلاب وپېژنو:

سېلاب يوې هجا ته وايي، هجا د خولې يو وار ښوربدل دي، يعني د حروفو ډېر والي يا لږوالی اهميت نه لري مثلاً : در، ور، پر،که څه هم دوه توري دي مگر سېلاب ئې يو دی، لکه لا داسي وي چي څلور توري يو سېلاب ولري لکه :

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

وروړ، ترور یا نور. دوه سپلابي کلمې لکه: اتر، خبر، زنه،پزه، ګتل، وهل، درې سپلابي کلمې لکه زړه ور، مرور، کښېناستل، څلور سپلابي کلمې لکه : دړي وړي، لاندي باندي ترله وتل. پنځه سپلابي کلمې لکه وژلي شوي، خوړلي شوي. شپږ سپلابي کلمې لکه خبري اتري، یا نوري داسي کلمې، سپلاب چي وپېژانده شو نو دا هم ښکاره ده چي دپښتو د شعر په تقطیع کي فقط حرکت او سپلاب اهمیت لري د تورو ډېرښت ته نه کتل کیږي.

د پښتو د شعر اقسام:

د پښتو شعرونه چي د سپلاب له رویه سګره جلا کیږي د ځانه مخصوص نومونه لري دا باید د بدیع دعلم په لفظي صنایع کي درته ویل شوي وای مګر ځنګه چي تقطیع په دې علم اړه لري دلته ئې راوړو او هغه دادی) : 8(

(1)لنډۍ:

د پښتو د ملی ادب یو مهم رکن لنډۍ دي او په پښتنو کي بیخي ډېر شهرت لري د پښتو په اشعارو کي خاص وزن او سپلابونه ټاکل شویدي، د لنډۍ لومړۍ مصراع نهه سپلابه او دوهمه مصراع دیارلس سپلابه ده چي ټوله لنډۍ ګویا دوه ویشت سپلابه ده او په آخر کي ئې هرومرو "میم" او "هـ" یا "نون" او "هـ" راځي او لنډۍ اکثر د ښځو له خوا ویل شویدي. مثلاً دا دوې لنډۍ:

دا پېغلتوب مي د غم دود کړې

خیالي ځوانان راپسي مري خونکاره شومه

اوس به دي یو موټې ایرې کړم

ملالي سترګي که در واړوم مینه

دا پورته لنډۍ هم د ښځو له خوا دي او هم د یوې په آخر کي "میم" او "هـګ" او د بلي په آخر کي "ن" او "هـ" راغلي دي. فقط دومره دی چي دواړي لنډۍ عشقي دي او په لنډیو کي حماسي مضامین هم ډېر ښه ځای شویدي مثلاً : یوه نجلۍ زلمی ته داسي تشجیع ورکوي:

ته په سګنګر کي ځان شهید کړه

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

زه به خپل شال ستا پر زیارت وغوړومه

یا ورته وایي:

توري به نه کړي نو به څه کړي

چي سپین مړوند دي زه تر سر لاندي کومه

یا دا چي:

ټوټې ټوټې په وینو راشې

چي پرهارونه دي ګنډم خوله درکومه

بیا پسله مرګه خپل مین داسي ستایي:

جانان مي سر پر وطن کښېښود

په تار د زلفو به کفن ورته ګنډمه

د لنډیو یوه لو ممیزه او خصوصیت دادی چي یوه لنډۍ د موسیقۍ پر اصولو تقریباً پر پنځوس قسمه ویله کیږي یعني په جلا جلا سر او جلا جلا آهنګ اداء کیږي، او دا مزیت بېله لنډیو بل شعر نه لري .

لنډۍ د کندهار او غزني په شاوخوا کي لنډۍ بولي ځکه چي اوله مصرع ئې تر دوهمي لنډه ده د یوسفزو او پېښور خواته مسرۍ یا ټپه ورته وایي، د ننګرهار شاوخواته ئې ټکۍ بولي) .9 (

تبصره:

د پښتو هر شعر چي دغه سېلابونه درلوده هغه "لنډۍ" بولي.

(2)ناري یا ږغونه:

ناري او ږغونه د ملي اشعارو هغه شعرونه دي چي په ملي افسانو کي راوړل کیږي، او دا شعرونه عموماً دبیت په ډول وي مګر تر بیت اوږده وي او د هري افسانې د نارو سېلابونه بېل بېل دي ځیني ډېر او ځیني لږ دي کوم ټاکلی سېلاب نه لري، خو دومرۍ دي چي د هري افسانې د نارو سېلابونه پخپله منځ کي یو شی دي او هیڅ فرق نه سره

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

لري دا نارې د عربي اشعارو په څېر په کوم بحر کي مقيدې نه دي بلکي د اروپايي آزادو شعرو په شان ويلي شويدي، لکه د فتح خان په نقل کي دا ناره چي رابيا د فتح خان محبوبه د جنگ پر وخت دده پر کرنگ آس باندي کړې ده :

د فتح کرنگه نال به دي زرين کړم

که دي دا وار فتح راوړ،خپل امېل به دي د غاړې لونگين کړم

لومړۍ مصراع 12 سېلابه ده او دوهمه مصراع 20 سېلابه ده ددې افسانې ټوله نارې همدا سېلابونه لري ځکه چي ملي افسانې ډېري دي او نارې ئې هم ډېري دي نو نوري افسانې ستاسي مطالعې ته پرېږدو.

(3)نيمکۍ:

نيمکۍ د پښتو يو قسم مرکب شعر دی چي له دوو جزو څخه جوړ شويدی يو هغه جزو چي څو واره تکرارېږي، دې جز ته "سر" وايي او بل هغه جز دی چي په منځ کي ورلوېږي دې جز ته "ټکۍ" وايي .

په نيمکۍ کي اول سر ويل کيږي دغه سر عموماً يو بيت يعني دوه مسرۍ وي مگر دا دوې مسرۍ که څه هم په قافيه کي سره يو شانته وي مگر په سېلاب کي برابري نه وي يعني د مستزاد په شکل لومړۍ مسرۍ ئې اوږده او دوهمه لنډه وي. عموماً لومړۍ مسرۍ 13 سېلابه او دوهم 7 سېلابه وي، تر سر وروسته يوه يوه ټکۍ ويله کيږي او سر پکښي تکرارېږي، او د ويلو صورت ئې داسي دی چي ټکۍ د اولي مسرۍ تر ويلو وروسته د سر لنډه مسرۍ ورسره تکرارېږي، بيا چي د ټکۍ دوهمه اوږده مسرۍ وويله شي د سر دواړې مسرۍ ورسره بيا تکرار ويلي کيږي دا ډول نو هر قسم ټکۍ په نيمکيو کي ويلي کيږي په نيمکيو کي هر يو تن د مجلسيانو څخه حق لري چي يو يو بند وار په وار د غزلچي سره ووايي سر خوئې يو وي صرف هر يو تن له ځانه ټکۍ ور اچوی. نيمکۍ اکثر د مسابقې په ډول ويلي کيږي.

د نيمکۍ نمونه داده:

سورکی پېزوان دي په کنډو ختلی لمر دی

چا وي چي مازديگر دی

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

منگی دي کېده خوله دي راکه

چا وې چي مازديگر دی

مور ته دي وایه چي په پوله ولوېدمه

چا وې چي مازديگر دی

سورکی پېزان دي په کنډو ختلی لمر دی

تر پایه

په پورته نیمکۍ کي سر همهغه اول مستزاد بيت دی.

(4)بگتۍ:

د پښتو د ملي اشعارو يوه غوره نوعه بگتۍ ده، بگتۍ په مجلس کي تر رباعي، غزل او چاربيتو وروسته بلکي د غزلو او چاربيتو تر منځ په ورو او چابك آواز ويله کيږي. آوازونه پکښي اوچتيږي، بگتۍ هم "سر" لري او غالباً يو بيت وي، چي ددې بيت ددواړو مسريو قافيه سره برابره وي. تر سر وروسته بندونه لري چي هر بند ئې څلور مسرۍ وي دري اولي مسرۍ ئې پخپل کور کي ځانته قافيه لري اود څلرمي مسرۍ قافيه ئې د سر سره برابريږي، مگر د هر بند په پای کي د بگتۍ سره ورسره اخيست کيږي. د بگتۍ نمونه داده:

دا توري سترگي رانه تېريږي

د حاله زما کله خبريږي

دا توري سترگي سره ئې لاسونه

په بام ولاړه کوي سيلونه

اوربل کي ايښي تازه گلونه

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

موزي دله خان به ترې جاريږي

دا توري سترګي.....................

....................تر پايه

(5)چاربيته:

چار بيته دپښتو دملی اشعارو خورا برجسته نوعه ده، او ډېر شهرت لري ځکه چي په چاربيته کي د قصيدې او مثنوي په شان ډېر اوږده اوږده مضامين او لويي لويي قيصې ويلي کيږي، د چاربيتي ويل په تندۍ او چالاکۍ وي. چاربيته هم يو سر لري چي هغه ته "پيرو" يا "کسر" هم وايي، د چاربيتي مسرۍ اوږدې وي اوعموماً چاربيته دوه قسم ده، يو هغه چي هر بند ئې دوه بيته يعني څلور مسرۍ ولری بله هغه چي هر بند ئې څلور بيته يعني اته مسرۍ وي، په اول صورت کي ورته مجازاً چاربيته ويله کيږي، کله چاربيته په مستزاد شکل هم راځي، مګر په هغه کي هم اوږدې مسرۍ وي د چاربيتي د هر بند آخر بيت د سر سره همقافيه دی.

مثالونه د اول قسم:

څوك به پيدا نه شي د فرهاد او شرينۍ په شان

يو ځای به څوك نه شي د آدم او درخانۍ په شان

يو ځای به څوك نه شي لکه وْ عاشق فرهاد

بل به ئې کولو په آشنايي پسي فرياد

وئې کړه خواری ځکه حاصل ئې شه مراد

کړي به ئې خبري د طوطا د ښارونۍ په شان

دوهم قسم : دا دوهم قسم درې ډوله لري يو دا چي د هر بند اول درې بيتونه پخپل کور کي سره يو قافيه وي او آخر بيت ئې د سر سره په قافيه کي يو وي، دوهم دا چي د هر بند د اولو درې بيتونو اولي مسرۍ ئې پخپل منځ کي په يوه قافيه وي او آخري مسرۍ په بله قافيه وي، دريم دا چي ټوله مقفي وي يعني هر بيت ئې پخپل منځ کي قافيه داره وي بلکه هره مسرۍ ئې. دغی چاربيتې ته "زنځيري" چار بيته وايي.

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

اول مثال:

شاگرده او نص د الهی پروردگار دی

استاذه بل حديث د محمد نبي حضرت دی

شاگرده په جهان کي جبرائيل نومی ملك دی

استاذه خاص مقام دده په اووم آسمان فلك دی

شاگرده ټول وجود ئې د حجر حديده كلك دی

استاذه سر ترپايه په وزرو باندي چك دی

شاگرده د رحمت په ډنډ کي ډوب لکه سمك دی

استاذه ما په دي خبره هم ويستلی شك دی

بېحده ښايسته د نور په شان شعله انگار دی

د باد په شان ته گرځي په هوا باندي اوچت دی

ترپايه .... (مياگل)

دوهم مثال:

د ښايست آواز دي ولاړئ په عالم کي لور په لور

زه دي سوی يم په اور ټيك دئ كوز كه له جبينه

د ښايست آواز دي لاړه په كابل په هندوستان

ځکه ناست يمه حيران ، را رسېږي يا نصيبه

عاشقي ده ډېره گرانه ځي د اوښکو مي باران

پري لوند مي شو گگريوان پوه نه شوم په ترتيبه

په هر چا باندي تيرېږي دفاني دنيا دوران

ځوك راځي ځوك تري روان، کاندي ياروته قريبه

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

باري خپل دي که پردي دي راکوي راته پېغور

سترگي نشمه نيولی گوره ډوب يم ستا په مينه

ترپايه .... (محمد دين)

دريم مثال:

کله به راشي په پوښتنه د ملنگ کړي څنگ

لري کړه زنگ شوم رنگ ستا په تهمت کي

کله به راشي چي دي وکړمه ديدار سهار

زړه مي پرهار د يار دلاسه ډېر دی

شومه په غم کښي ستا د ميني گرفتار په جار

وسوم په نار آنگار راته چاپېر دی

آخر به تېر شي د نيمکړي دنيا وار په خوار

مه اخله آزار بيمار په زلفو گير دی

مخ دي ځراغ دی پرې راځم لکه پتنگ په شرنگ

لري کړه زنگ شوم رنگ ستا په تهمت کي

ترپايه .... (محمد دين)

(6)رباعی:

د پښتنو په عامه طبقه کي کوم شعر ته چي رباعي وايي هغه د پارسي رباعی په شان نه ده، بلکي کوم شعر ته چي خاصه طبقه غزل وايي د پښتو بې سواده او عوام شاعران ورته رباعي وايي، که څه هم عوامه طبقه شاعران چي ملي اشعار وايي له ځانه جلا غزل هم لري او فرق ئې دا کوي چي په رباعي کي اکثره د پند او نصيحت خبري وي او په غزل کي عشقي او په وزن کښي هم فرق سره لري غزل په چست او تند آواز ويل کيږي او رباعي په آرام او اوږده ږغ کوم وخت چي مجلسيان مجلس شروع کوي نو رباعي تر غزل او چاربيتي دمخه وايي او مجلس ملتفت کوي.

تر کومهځايه چي زه په دې باره کي معلومات لرم هغه دي

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

د رباعي نمونه:

خدايه څه شوه هغه ښكلي ښكلي خلك

په ظاهر په باطن سپين سپېڅلي خلك

هيڅ خندا مي ددې خلكو سره نه شي

ژړه وي مي هغه تللي تللي خلك

خبر نه يم چي وكومي خواته لاړل

ليده نه شي هغه ما ليدلي خلك

دريغ يو ځلي خو بيا په دنيا راغلي

له جهانه په ارمان وتلي خلك

"رحمان" هسي گوښه خوند له خلكو بيا موند

چي هر گز نه دی دا خوند موندلي خلـــــــك

)رحمان بابا(

(7)غزل:

د پښتو غزل او رباعي څه نور فرق نه لري فقط په رباعي كي د پند او نصيحت خبري وي او غزل عشقي كلام وي، رباعي ورو ورو ويله كيږي او غزل چسته او تنده.

د پښتو غزل له پنځو بيتو تر پنځلسو پوري وي او دپښتو په ټولو دېوانو كي غزلي زياته برخه لري او هغه ته عام شاعران كتابي غزل وايي. څنگه چي د غزلي مثالونه ډېر او هر چاته معلوم دي له مثاله ئې صرف نظر وشو.

(8)بدله:

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

بدله په پښتو کي ځانته ځانته معناګاني لري، د کندهار په اصطلاح کي یوازي د ښځو آوازو ته بدلي وایي، د نارینه آوازونو ته بدلي نه وایي د جنوبي او مشرقي او ځینو نورو پښتنو په اصطلاح کي د بدلو اطلاق عام دی، هم د ښځو او هم د نرو آوازو ته هم بدلي ویل کېدای شي.

ځني پښتانه لا لنډۍ ته هم بدله وایي.

(9)لوبه:

په لوبه کي ډېري اصطلاح ګاني موجودي دي په ځینو اصطلاح ګانو کي لوبه لکه د بدلو یو عام نوم دی. او داسي یوه خاصه نوعه نه لري بلکي په ټولو اشعارو یې اطلاق کېږي دا اصطلاح په کندهار او جنوبي کي نشته، بلکي دا د کوزي خوا د پښتنو اصطلاح ده، او په ځینو اصطلاح ګانو کي لوبه هم لکه د بګتو او د غزلو یو خاص نوم دی اود شعر په یوه خاصه نوعه ئې اطلاق کیږي .

بیا په دي کي هم دوه اصطلاح ګاني دي په یوه اصطلاح کي د لوبي اونیمکۍ هیڅ فرق نشته بلکي دواړه یو شی دی، او هغه نیمکۍ چي مخکي تېره شوه، دغي ته بعینه لوبه هم وایي، او په بله اصطلاح کي د نیمکۍ او دلوبي په منځ کي هم فرق شته هغه دادی چي د نیمکو په منځ کي ټکۍ رالویږي، اود لوبي په منځ کي ټکۍ نه رالویږي بلکي علیحده د لنډو لنډو مصرو بندونه لري، سرئې د نیمکۍ په شان وي او په منځ کي ئې د ټکیو په غیر نور بندونه راوړلي شي او دهر بند آخره مصره ئې د مطلع سره په قافیه کي موافقه وي او دمطلع هغه لنډه مصره هم ورسره تکراریږي .

دلوبي نمونه داده:

د حکیم جاني خلك ډېر ډېر صفت کوي

توري سترګي خاري

حکمه ئې سیند ته کړه ګزاره

بیا یې پري تیرې کړه انباره

چي راو نه وځي دوباره

تقدیر له ګوره چي

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

اوبو، اوبو کړه سرسري

توري سترګي خماري

(10)سندري:

دا تسمیه یا دا نوم هم په پښتنو کي مشهور دی، او اکثر پښتانه ئې استعمالوي سندري هم لکه د بدلو یو عام نوم دی، او کمه یوه خاصه نوعه نه لري د سندرو او د بدلو فرق صرف دومره دی چي دبدلو اطلاق په یوه اعتبار سره د سندرو نه هم عام دی ځکه چي سندري یوازي د ښځو آوازونو او بدلو ته وايي، او بدلي د نارینه وْ آوازنو ته هم وايي، او د ښځو هغې ته هم ، د سندرو اصطلاح یوازي په مهمندو او باجوړ کي وجود لري، او په بل محیط کي دا اصطلاح دومره مروجه نه ده، څنګه چي د کندهار خلك د ښځو آوازونو ته بدلي وايي اود نارینه وْ آوازنو ته غزل وايي دا رنګ دا خلك د ښځو آوازونو ته سندري واي او د نارینه وْ هغې ته یا بدلي وايي او یا لوبي، د مهمندو په محاوره کي داسي ویلی شي چي ښځي سندګري وايي او داسي نشي ویلی چي فلاني ځایکښي سړي سندري وايي.

مشترك اقسام:

دا اقسام د عربي او پارسي او پښتو په منځ کي مشترك دي او د عربي او فارسي رنګ پرې پروت دی، لکه : مخمس، مسدس، مستزاد، یا داسي نور چي په پښتو کي ویل شویدي، دا نوع اشعار یا دا تسمیه په عامو پښتنو کي نشته، او نه مخمس او مسدس پېژني، بلکي دا نومونه د پښتو ځیني ادیبانو د بلي ژبي نه پښتو ته راګډ کړیدي:

(1)مربع:

مربع یوداسي شعر دی چي د وزن او آهنګ په لحاظ د غزل یا د رباعي په رنګ دی، مګر فرق ئې د قافیې او د یو مخصوص اسلوب په واسطه سره کېدای شي، هغه دادی چي مربع د اول څخه تر آخره پوري څلور څلور مصرع، یعني دوه دوه بیته ویلی شي او لومړۍ څلور واړه مسرۍ په یوه قافیه بناء کیږي، او وروسته به بیا درې مسرۍ متحده القافیه او څلرمه به ئې د اول بند په قافیه سره ویلی شي، دا سلسله به په دې ډول تر آخره پوري جاري وي،

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

مگر د مربع د ویلو طریقه داده : چي کم وخت چي ځلورمي مسرۍ ته را ورسیږي نو هغه اول بیت هم ورسره تکرار شي. خوشحال خان ختټك وایي:

1

دریغه بیا مي دوه په دوه ویلی راز وي

لا یو رازویلی نه د بل آغـــــــــاز وی

ستا له لوري واړه ناز له مـــا نیاز وي

په مزه مزه خواږه ویل باز بــــــاز وي

2

همیشه په هغه خوي کښي چي دي خپل وْ

هغه خیال چي دي د زلفو د اور بــــــل وْ

دا خسته خاطر مي هسي لکه تــــــــل وْ

فراغت بېغمه تا سره دم ســــــــــاز وي

3

چي به تا پیاله د میو راکـــــــــــــــــوله

ستا د شونډو د بوسي سره مي چښــــــــــله

زه مست وي ته هم مسته لایعقـــــــــــله

مې خورې دي په سر تور سر گریواني واز وي

4

له همه واړه عالمه ئې ورتـــــــــــږلی

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

ستا له لاسه زما دم باده خــــــــــوړلی
صراحي راته خندا کړي شمـــــــع ژاړي
په جهان کي خو دا دوه ټوکه انباز وي

5

ښه آواز که ډېر دبربط د موسيقار دی
يا د جنگ د مغني يا د مزمار دی
د رباب د چاري تار يا دبل تار دی
مه وي دا ستاد جراو وښو آواز دی

6

د وصال په کـــامرانۍ مي دسترس وي
لـــــــــــکه وه تر هغه مينه يو په لس وي
په نيکخوا باندي ښادي هوا هوس وي
په ډېر غم کـــي چهره زرده د غماز وي

7

چي يې وليدی د يار په خط وخال کي
په هزار رنگه خوښي ئې په وصال کي
هومره غم بېلتانه کښېنود په خوشحال کښي
مه بېلتون وي مه ئې دا سوز وگـــــــــداز وی

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

(2)مخمس:

مخمس د وزن او د آهنګ په حیث د مربع سره هېڅ فرق نه لري، بلکي یو شی دي مګر صرف فرق ئې دومره دی چي مخمس د پنځو مصرو یعني د دوه نیمو بیتونو څخه شروع کیږي، دا رنګ د مخمس پنځه اولي مصرۍ هم په یو قافیه سره ویلي شي، او وروسته به بیا د هر بند څلور مصرۍ پخپل مینځ کښي په یوه قافیه سره راځي او پنځه مسره به ئې د اول بند په قافیه سره ویلی شي دا سلسله به تر آخره پوري چاري وي د مخمس نمونه داده، خوشحال خان خټك وايي:

و عاشق ته دوه قدمه بحر وبر دی

نه ئې ګرد په لمن پروت نه دامن تر دی

په فریاد ناري وهي په نارو سر دی

چي د عشق په ګرانه لار کښي ډېر خطر دی

هر قدم چي پکښي اخلي ډار د سر دی

عاشقان د ستا د خولې په جامي سپیني

قلندر دی نه لباس جامې رنګیني

اندرون مي واړه پرشه درست په میني

که سینه مي سوه چاك کړي وبه ویني

چي مي ستا له غمه ویني درست جګر دی

نتیجه ئې سوړ سوړ آه سپیني اوبه وي

آبله دننه زړه لمبه ئې سره وي

مشقت مي هم په ځان هم مي په زړه وي

زه خبر نه یم له عشقه چي عشق څه وي

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

هومره اورم چي له حسنه ئې اثر دی

د بلبلو خوشحالي وي په ګلزار کي

د عاشق د زړه خوښي وي په دیدار کي

څو به عمګرتېروم په انتظار کی

صبر مه غواړه له ما دعشق په کار کي

جو دانه صبر په ما باندي لوی غر دی

اول مینه د یوسف و زلیخا وه

بیا د پسه د مجنون او د لیلی وه

د هغه پسه د وامق او د عذرا وه

عاشقي لا زه ته نه وْ چي پیدا وه

نه چي ما اوتا ګډ کړی دا هنر دی

که پلو له مخه لیري محبوبا کا

بیدلان به پروانه په خپل لقا کا

تل له ماسره فتنې جنګ و غوغا کا

خو څما طالع شه نه دی یا جفا کا

ګڼه کوم یو په وفا تر ما بهتر دی

یو زمان مي خالي مه اوسه له خیاله

په خوله ګونګ اوسه د عشق له قیل وقاله

په ناله دي که بتر شي تن تر ناله

د عشق غم له خلکو پټ لره خوشحاله

څه ئې پټ کړم چي عالم ځیني خبر دی

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

(3)رباعي:

دا رباعی دپښتو د مخصوص رباعي سره فرق لري، دلته د رباعي اطلاق پر دوو بيتو باندي کيږي، رباعي خامخا ځلور مسرۍ وي د رباعي د اول بيت مسرۍ په قافيه کي د يوبل سره برابر وي او د دويم بيت دويمه مسرۍ ئې بيا د اول بيت سره په قافيه کي شريکه وي درباعي نمونه داده، خوشحال خان ختټك وايي:

زه دي کباب کړم، خداي دي کباب کړه

غليم خو نه يې څه خوحساب کړه

نه دي وفا شته ، نه دي جفا شته

ناکسه دروه خدای دي خراب کړه

يو چي ډېر خوري سوګندونه

بل چي ډېر کاندي پورونه

آشنايي ورسره مه کړه

د بې پت دي دا خويونه

ښکلې دلبره د څورلس کالو

خوله يې خوشرنګه حقه د لالو

راغله ژر ولاړه زما زړګی ئې

يو ووړ په دواړو سترګو ملالو

(4)قطعه:

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

قطعه په وزن او آهنگ کي د رباعي په شان راځي، مگر فرق دومره دی، چي رباعي د دوو بیتونو څخه زیاته نه راځي او قطعه دوه بیته هم وي او د دوو بیتو څخه زیاته هم وي او بل فرق دادی چي د قطعې د اول بیت اوله مسره د دوهمی مسرۍ سره په قافیه کي برابره وي د قطعې د دواړو بیتونو دویمي مسرۍ په قافیه کي سره موافقي راځي، قطعې ته قطعه ځکه وایي، چي دا د غزل یا قصېدې یو ټوټه ده، د قطعې نموني دادي خوشحال خان ختټك وایي:

چا په وخت د ځکندن ووې مجنون ته

وخت آخر دی په زړه یاد ولره خدای

ده وې زړه مي د لیلی په یادو پور دی

پکښي نشته دی د نورو یادو ځای

اندېښنه که په غگره کېږدي

غر به هم لکه وېښته کا

خوار سړی ملامت نه دی

که په غم کښي ځان اوبه کا

چي هاتیان ساتې پیدا که لویه خونه!

چي هاتیان پرې ننوزي هسي ور

کیدږ هر چرته خپل وخت ساعت بدل کا

لوی ځنګل بویه زمري لره یا غر

(5)مسدس:

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

مسدس هغه شعر ته وايي چي هر بند ئې شپږ شپږ مسرۍ وي او د اول بند ټولي مسرۍ ئې په يوه قافيه ويلي شوي وي او بيا د هر بند شپږمه مسره د اول بند دقافيې سره موافقه وي، کله د مسدس اطلاق په هغه نظم هم کيداى شي چي څلور مسرۍ ئې په يوه قافيه وي او دوه مسرۍ ئې په بېله قافيه ويلي شوي وي د مسدس نمونه داده، خوشحال خان ختټك وايي:

مه کړه رخ دي نه دى د غمزې په تېغ خونونه

خون د عاشقانو خون بها لري لکونه

ته چي راښکاره شې په وربل اېښي ګلونه

نر ناحقه لافي د ښايست کا نوري جونه

ته چي په ګلرنګه جامو درسته شې ګلګونه

سرې لمبګې کړې بلي د حيران عاشق په خونه

خوله دي غونچه ګل ده تيارېږي شګفتن ته

تور بانړو نېزې لري د زړونو و شفتن ته

مه پرېږده زلفين په عذارو آشفتن ته

ورځ د عاشقانو نژدې کيږي و خفتن ته

ته چي پلو واخلې د جمال و تن ته

ولي هسي کار کړې چي بې اوره سيزي زړونه

ورځې دي محراب دي د عاشق ورته سجود دى

مخ دي سپين کاغذ دى دا خط ښکلى پرې ودود دى

خال دي چي د ورځو په پيوند باند نمود دى

واړه د آهونو په لوګيو تور کبود دى

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

درست دی سر ترپایه نندارہ سرہ وجود دی

ونه د جائفلو واړه ګنج وړی ویغونه

ناز دی عاشق کش وْ، اوس دي خال باندي زیاتی شه

رنګ دي وداني کا خوي دي خیر په وېراني شه

تا ګیسو پرېشان کړه درسته جهان په پریشاني شه

تا چي مخ ښکاره کړ، درست جهان په حیراني شه

خلك ځان ځاني شه د خپل ځان په آساني شه

څوك دی چي به اخلي دخوشحال ختټك غمونه

(6)مثنوي:

مثنوی هم د شعر د انواعو یوه نوعه ده، او د شعر په انواعو کي دا نوعه ډېره عامه او آسانه ده، مثنوي هغه نظم ته وايي چي هر بیت ئې په جدا جدا قافیه ویلی شوی وي، او هر یو بیت ئې مقفي وي، د مثنوي بیتونه د قافیې په لحاظ د یو وبل سره هیڅ ربط نه لري بلکي هر یو متفاوت او په بېله بېله قافیه وي، دمثنوي تعداد څه معلومه اندازه نه لري، په هره اندازه لږ وي که ډېر د مثنوي اطلاق پر کیږي، د پښتو ځیني کیسې او حکایتونه، رومانونه اکثره په مثنوي کښي لیکل شویدي، د مثنوي یو بیت ته فرد یا بیت وايي د مثنوي نمونه داده.

خوشحال خان وايي:

د هر چا سره چي یو نفس قرین شوم

د هغه له خویه بویه په زړه شین شوم

زړه مي خوښ په هیچا نه شو په عالم کښي

له عالمه سره زیست کړم په ډېر غم کښي

خود سود له مخه څوك راسره یار شو

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

چي ئې خپل مقصود پوره شو نو ویزار شو

هر چي تا سره ياري کا نه ياران دي

همګي واړه لړم دي يا ماران دي

زامن واړه د زړه رنځ د خپل بابا دي

لونړه کُل د زړه ژوري د ماما دي

که دي يار دی که دي خېښ دی که دی ورور دی

دخپل ځان دی د خپل سود دی د خپل کور دی

تش د خولې لباس مباس دی سره کيږي

د هر چا خاطر خپل سود وته پر کيږي

د راحت په وخت سل لافي د ياری کا

د محنت ساعت چي راسي ويزاری کا

(7)قصيده:

قصيده هم د شعر يوه پراخه نوع ده، په قصيده کي اوږده اوږده مضامين ويلي شي د وزن او د آهنګ په حيث قصيده د غزل مرتبه لري او ټول قصيدې قافيه د اول بيت په مسرو بناء کيږي، قصيده په هره ژبه کښي عليحده انداز لري، په عربي کښي د لسو بيتو څخه په پورته ټولو ته قصيده ويلی شي او په پارسي کښي قصيده د پنځه ويشت بيتونو څخه کمه او د يو سلو اوياو نه زياته نه وي او په پښتو کي د شپاړس او لس بيتونو څخه کمه او د يوسلو اويا وْ نه زياته نه وي، خوشحال خان په خپل ديوان کي قصيدو ته لويه حصه ورکړې ده او په پښتو کي ئې ادا نوعه ډېره پراخه کړېده، د قصيدې نمونه داده، خوشحال خان وايي:

قصيده

(8)ترجيع بند:

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

ترجیع بند داسي اشعارو ته وايي، چي د غزل په طور پنځه یا اووه بیته وويل شي، او وروسته بیا شپږم یا اووم یا لسم بیت په بله قافیه راوړلی شي چي د اولو بیتونو نه په معنی کي هم مختلف وي، او په قافیه کي هم، او بیاپه دې ډول دهرو پنځو یا اوو یا نهو بیتونو څخه وروسته هم دغه بیت تکرار شي په ترجیع بند کي هر یو بند اکثره طاق راځي یعني یا پنځه او یا اوه، یا نهه، بیته وي، مگر سره ددې هم ددې پوره تخصیص نشته، کله د ترجیع بند بندونه جفت هم وي لکه چي په دې مثال کښي معلومیږي. د ترجیع بند بندونه غالباً د پنځو او لسو بیتو په مینځ کي وي اګر چي د خوشحال خان په دېوان کي تر نولسو بیتونو پوري هم یو یو بند راغلی دی:

ترجیع بند ستا دلوري که هزار جور وجفا وي

له عاشقه به په سل رنګه وفا وي

په عاشق باندي معشوقه عنایت کا

ستا مدام په عاشق باندي عنا وي

ښه ما ومنل چي ته بې حد ښکلې یې

په جهان به کم څوک تا غوندي ښکلا وي

ولي خدای چي ښه جمال وچاته ورکا

نه په دا چي دی بې مهره کبریا وي

که قضا په ما زړه سوی کا هم به ومرم

که یو څو ورځي جنګ او فتني دا وي

که تل زما سره غوغا جنګ و جفا کړې

ستا د در په خاورو پروت بې قدره ښه یم

په بل لوري که په تخت کښېنم ښه نه یم

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

2

زه چي تل ژړا زارۍ کوم وتاته

ته هم کله کله غتې وګوره ماته

دا همه واړه زما د بخت اثر دی

ګنه تا کله ترخه ويل وچا ته

چي په حسن و جمال تر نورو زيات وي

په هغه باندي د زړه مينه وي زياته

که جفا کړې که ستم کړې که عتاب کړې

هر څه ستا پر ما خواږه دي تر نباته

زه چي ومرم څه به بل سره جفا کړې

جګي جګي لا ژوندی يم ستا جفا ته

ستا په کوی کي لکه پروت يم پروت به اوسم

عهد قول زما هم دا دی تر مماته

ستا د در په خاورو پروت بې قدره ښه يم

په بل لوري که په تخت کښېنم ښه نه يم

3

د رقيب په ويل مه وژنه ما ياره

د يارۍ حق په تا ګڼم بې شماره

که مي وژنې بل ګناه په ما ثابت کړه

چي را ښه د رقيب زړه نه شي يکباره

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

که زه ستا له لاسه ومرم بختور یم

خو وینا ده د رقیب په ما د شواره

ستا د مخ محبت هسي په ما ډېر دی

لکه مینه د بلبل په ګل بسیاره

تل جفا د ښایسته ؤ سره مل وي

په جهان کښي هيڅ ګل نه وي بېله خاره

که ته هرڅه جفا کار او دل آزار يې

زه "خوشحال" به دي لاړ نه شم له دلباره

ستا د در په خاورو پروت بېقدره ښه یم

په بل لوري که په تخت کښېنم ښه نه یم

(9)ترکیب بند:

ترکیب بند هم د ترجیع بند غوندي قاعده لري چي پس د هر یو بند نه یو یو بیت د فصل په تور راوړلی شي، مگر فرق صرف دومره دی چي په ترجیع بند کي هم هغه یو بیت فاصل واقع کیږي چي دمعنی او قافیې په لحاظ پکښې څه تغیر نه وي او په ترکیب بند کي بېل بېل بیت فاصل واقع کیږي چي هم په معني کي د یو بل نه جدا وي او هم په قافیه کي د ترکیب بند نمونه داده، خوشحال خان ختك وایي:

دل آرامه که دما د درد دوا کا

سکه اول دی د مهر دوا راکا

د دلدارو هوادار له در او دوکه

دما دم له اه سرد سره واوا کا

د وصال سودا سودا د سر ومال ده

هر ګدا کله دا سود او دا سودا کا

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

د آدم آل اولاد سره کل مکر

که د دور رسم هم داوْ اوس هم دا کا

درومه درومه گله مه کوه له درده

کله کله درد هم مراد اداء کا

د ملوکو مهر وگوره له اصله

کله دوی د مردمراد ورکړه له وصله) 10(

2

تا چي کړې له هر چا سره یاري ده

ښکاره کړې دي له یاره طراري ده

ته چي ځان گڼې دلداره اې دلداره

کله چا له تا لیدلي دلداري ده

ستا دقهر طاقت هیڅ راسره نشه

راشه قهر له زړه لېري که زاري ده

ترکیب بند

دا چي کله عاشق خاندي کله ژاړي

دا ئې تللې له خاطره قراري ده

که سر ښندنه گرانه تر هر څه ده

چي له یاره سر ساته شي اغیاري ده

ته چي سر ساتې له یاره اغیاري کړې

شیرین ځان تر آشنا ځار کړه که یاري کړې

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

3

زه زائر يم ځانه ستانه تل تر تله)11(

تر تا ځار شم ځانه ډېر ښه ئې تر بله

چي د غم په گزه دي زه زهير شهيد کړم

تل تل خانده ! تل تل خانده ! ته قاتله!

چي تل تل په قهقه خاندې زهيرېږم

چي ئې ترخه تويوي دخوږو تله

يو په شله ښايسته تر جونو خانه

تا به ستايم تابه ستايم يو په شله

ته جانان تر وتازه تر نسترن يې

زه زهير خسته جليا يم تر بلبله

تر بلبلي جليا زه زهير خسته يم

چي بلبله په غوغا زه فم بسته يم

(10)مستزاد:

مستزاد هم د اشعارو يو نوعه ده مستزاد هغه شعر ته وايي، چي يوه مصرع ئې اوږده وي او بله يې لنډه وي، د مستزاد هر يو دغه لنډه مصرع په آخر کښې لري، لکه دا چي ورباندي زياته کړي شوي او مستزاد هم ورته په دې نسبت وايي. د مستزاد اول بيت چي په هره قافيه وويلى شو هغه نو داسي دى لکه دغزل يا د چاربيتي سر، چي د هر بيت نه وروسته دويم بيت، به هم په دغه قافيه سره تکراريږي د مستزاد نمونه داده:

مورِ پښتانه يو ، د غيرت په ځاى کي سر ورکوو هم مال و زر ورکو

همدارنگه نور بيتونه.

(11)مسبع:

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

مسبع يو داسي شعر دی چي هر يو بند ئگې اوه مسرۍ وي، د مسبع اول بند يعني اوه اوه مسرۍ په يوه قافيه سره ويلی شي او ټولي مسرۍ به په قافيه کي يوتر بله برابري وي. د مسبع قافيه په اول بند شروع کيږي، اول بند چي په کمه قافيه شروع شو نو د مسبع قافيه به هم هاغه وي او د هر بند په آخر يعني په اومه مسره کي به هم دغه قافيه تکراريږي.

(12)مثمن:

مثمن هم د مسبع په طرز يو شعر دی چي په قافيه او لهجه او وزن کي د مخمس خيلو سره ما به الافتراق نه لري. په کم وزن او آهنگ چي مسبع او مسدس او مخمس راتلی شي په هغه وزن او آهنگ مثمن هم راتلی شي، صرف فرق دومره دی چي د مسبع بندونه اوه اوه مسرۍ او د مثمن بندونه اته اته مسرۍ وي.

(13)معشر:

دا نوعه هم د مثمن او مسبع په شان يوه نوعه ده، د وزن او آهنگ په لحاظ ددې دواړو سره څه فرق نه لري، په کم وزن چي مثمن او مسبع راځي په هغه وزن معشر هم راتلی شي د معشر هر بند لس لس مسرۍ وي. د معشر قافيه په لسو مسرو بناء کيږي، د معشر نمونه د خوشحال خان له دېوانه داده:

جلوګر ئې خط وخال وي خوش خرم د يار په حال وي

لمن ليکونه

.1المعجم فی معائير اشعار العحم 20 مخ

.2علم الادب يسوعي لومړی جز 360 مخ

.3علم الادب يسوعي لومړی جز 360 مخ

.4دخليل وفات په 174 هـ (791 م) کي واقع شويدی

.5علم الادب ا. ج. 360 مخ

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

6.المعجم فی معائیر اشعار العجم 23،24 مخ

7.المعجم فی معائیر اشعار العجم 35 مخ

8.ددې قسمت مهمه برخه صدیق الله رښتیت له مقالو څخه د کابل د 1318 کال په کالنۍ کښې نشر شوې اقتباس شوې ده. "بېنوا"

9.د ژوند مجله ، منطبعه دهلي

10.په دغه بند کې غیر منقوط صنعت هم شته

11.په دې بند کې هم یو لفظي صنعت راغلی، یعني یو توری ټکي لري او یونه.

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

د ليکنې اصول

د ليکنې لنډ تاريخ:

د زړه د راز د ښرګندولو دپاره خبرې پيدا شوې، مګر د انسانانو د يو بل د ارتباط په اثر يوازې خبرې کافي نه وې، ځکه چې دوو انسانانو که يو د بل په غياب کې خپل ارتباط سره ساتلای او غوښتای ئې چې يو بل ته د زړه راز ښکاره کړي، کومه وسيله په منځ کې نه وه، نو له دې وخت څخه ليکنې ته ضرورت پېښ شو نو وار دواره يې د هرشي شکل سره له ځينو مخصوصو علامو ليکه يعنې د انسان له شکله به ئګې د انسان مفهوم اخيست او د غره له شکله به ئې د غره مفهوم. همداسې نور شکلونه ، مثلاً مصريانو د کور دپاره داسې يو مربع شکل ليکه:

مګر په دې صورت انسانان له ډېرو مشکلاتو سره مخامخ شول ځکه چې د هرفعل دپاره ئې بايد جلا جلا شکل ټاکلی وای، نو په دې نسبت ئې دخپلو آوازو دپاره اشکال وټاکل چې اوس ئې موږ توري بولو، او مقطعه و حروف ئې جوړ کړه او دهر مطلب دپاره به ئې يو حرف وضع کاوه) .1(

د خط لومړنې مخترعين فنيقان دي چې ورو ورو بيا نورو معاصرينو هم اقتباس او زده کړه (2) چې له هغو څخه پخوانې يونانيان او آثوريان بيا د يوناني له اقتباسه يعنې له پخوانۍ لاتينې څخه د فرنګ او اروپا خطونه تشکيل شوه، او آثوري حروفو څخه بيا د مشرق ټول ليکونه لکه د عرب، نيونس، مصر، مراکو، سودان، عراق پارس، افغانستان او نور پيدا شوه (3) وروسته ئې د ډېر زيار په نتيجه کې تکميل وموند او پای يې دغه چې وينو ئې.

املاء:

املاء په لغت کې مهلت ورکولو،ځنډولو، او ډکولو ته وايي او په اصطلاح کې دې ته وايي چې يو سړی يو ليك بل ته وايي او هغه ئې ليکي او کله پر هغه ليك هم اطلاقيږي چې يو سړی يو څه وايي او بل هغه ويل ليکي) .4(

د املاء په زده کړه کې ددې شيانو مراعت ضروری دی:

(1)د کلمو صحيح تلفظ:

ليکونکي ته بايد د کلمې صحيح تلفظ معلوم وي، چې دليکنې پر وخت غلط نه شي، ځکه چې په هره ژبه کې لږ يا ډېر ليکل او د عامو خلکو تلفظ توپير لري خصوصاً په اروپايي ژبو کې مثلاً : په پارسي کې

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

(آب ته "او" خواب ته " خو") وايي، او د "من چه ميدانم" پر ځای "مچم" وايي يا په پښتنو کي د " نه يم خبر" پر ځای "نيخه" استعمالوي يا نور داسي.

نو که ليکونکي ته د لغت صحيح تلفظ ځرګند وي او څه چي وايي يا ئې اروي هغه وليکي دا کومه املائي غلطي او اشتباه ځيني بېله شي، ځکه چي په ليك کي د ګرامري اصولو مراعات لازم دی.

(2)د کلمو نښلول:

د کلمو په نښلولو کي بايد ډېر دقت وشي، داسي نه چي يوه بشپړه کلمه د يوې بلي بشپړي کلمې سره ونښلول شي دا غلطي علاوه پر دې چي د املاء له اصولو مخالفه ده اکثراً د کلمې معنا هم اړوي مثلاً : "نه وي" چي د "نباشد" معنی لري که يو ځای وليکل شي "نوی" د "نو" په معنی ورکوي يا مثلاً يوه بشپړه کلمه له بلي سره ونښلول شي لکه "ټولو ګړی" ځکه چي ټول ځانته کلمه او "وګړي" ځانته کلمه ده مګر ټوليمشر چي د ټول او مشر څخه يوه کلمه ده ترکيب شوېده بايد يو ځای وليکل شي دا ځکه چي دلته ئې دريم مفهوم پيدا کړيدی (5) يا داسي نور مثالونه.

(3)د پښتو مخصوص توري:

د پښتو د مخصوصو تورو د اشکالو ځای پېژندل او د هغو مراعات کول دي، اکثر ليکونکي د "ځ" او "څ" فرق نه کوي همدارنګه د "ږ" او "ژ" فرق ته ملتفت نه دي کله لا د "ز" او "ځ" پر بېلوالي نه قائليږي مګر دا فرقونه خورا ضروري دي که ونه شي معنا غلطيږي مثلاً د پښتو د مخصوصو تورو په ليکلو کي داسي اشتباهات پيښيږي:

ږ:

دا توری دوه تلفظه لري بلکي کله کله پر درو لهجو ويل کيږي " ږ" چي يو رقم د " ژ" ډبل آواز دی چي دا تر غزني پورته خوا لهجه ده، بل "ګي" چي د کابل کښته خوا لهجه ده او دريمه لهجه د " ګ" او "ږ" ترمنځ لهجه ده چي دلوګر شاوخواته ده. نو ليکونکي بايد پخپل ليك کي ددې توري ځای وپېژني او هغه د پارسي په "ګ" ونه ليکي که نه وي معنی ئې تغير مومي مثلاً : " لږېدل" د "کم شدن" په معنی او "لګيدل" د "چسپيدن" يا د "ګرفتن" په معنی راځي بايد سره بېل وي، په تلفظ کي څه فرق نه کوي په هره لهجه چي وي مګګګر په ليکلو بايد يو شکل وي.

همدارنګه ځيني زلمي ليکوال د " ږ" او " ژ" فرق نه کوي د "ږېري" پر ځای " ژيره" ليکي د " کوږ" په عوض " کوژ" ليکي چي دا هم لويه غلطي ده.

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

ښ:

دا توری هم تقریباً درې تلفظه لري چي یو "ښ" بل "خ" او بل ددې دوو تورو ترمنځ یوه لهجه ده.

په دې توري کي هم اکثر لیکونکي اشتباه کوي څوك د "ادم" پر ځای چي عربي کلمه ده " ښادم" لیکي او څوك بیا د "ښندل" په عوض چي د نثار کردن په معنی دی "خندل" چي د خندیدن په معنی دی لیکي. مثلاً : خندل او ښندل، ښور او خور،پوښ او پوخ، پښه او پخه او داسي نور.

څوك لا دا توری په شین لیکي اوتلفظ کوي مگر دا هم غلط دی مثلاً : خندل ، ښندل ، شندل . درې سره جلا جلا معناوي لري

همدارنگه : ښور ، خور، شور بېل بېل دي. نو ځکه پر لیکونکي ددې توري د ځای پېژندل او پر خپل ځای استعمالول لازم دي.

ځ:

چي تر " ز" لږ شانته دروند ویل کیږي ددې توري باید له "ز" څخه فرق وشي بعضي لیکونکي ئې نه کوي. مثلاً : "زما" او "ځما" دواړه په "ځ" لیکي او دا ئې خیال دی چي هر ځای "ز" وي هغه "ځ" لیکل کیږي ، مگگر دا عقیده غلطه ده، " ز" خپل ځای لري او "ځ" خپل ځای. مثلاً : " زه" د من په معنی "ځه " امر دی یعني "برو" یا ځر او زر یا ځوړ او زوړ یا نور...

 څ:

دا توری هم اکثر زلمي لیکونکي له "س" سره گډوي اوعقیده لري چي "س" او "څ" فرق نه لري،مگر اشتباه کوي هم په تلفظ او هم په استعمال کي فرق لري مثلاً "څوك" او "سوك" په یوه معنا نه دی همدارنگه "څا" او "سا" "څر" او "سر" او " اوڅار" او "اوسار" یوه معنا نه لري یا نور...

ډ:

دا توری هم چي دانگلیسي (D) اواز لري اکثراً د "دال" سره مشتبه کیږي او ځیني زلمي لیکونکي چي هر ځای "دال" ویني " ډ" ئې لیکي مثلاً : په ډېرو ځایو یا اخبارو کي وینم چي " څرگند" څرگنډ لیکي او دا غلط دی. په پښتو کي "د" هم شته او "ډ" هم، او خپل خپل ځایونه لري مثلاً : "رډ" او "رد" "ډم" او "دم" ډډ او دد، ډډه

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

او دده ډېر فرق سره لري.

ړ:

ددې توري ځای هم باید د "ر" څخه جلا وپېژانده شي هم په تلفظ او هم په معنی کي فرق لري مثلاً : موړ او مور، چاړه او چاره، پړ او پر ،خوړ او خور، یا نور داسي...

ټ:

دا توری هم چي د انګلیسي (T) آواز لري له " ت" څخه هم معناً او هم لفظاً جلا دی او دواړه په پښتو کي شته مثلاً : پټ او پت، سټ او ست، کت او کټ، ټول او تول یا نور داسي...

ڼ:

د پښتو دا نون هم د مشترك او عمومي نون څخه فرق لري او په غُنه ويل کیږي او داسي آواز لري لکه : "ړ" او "ن" چي سره یو ځای اداء شي ددې توری یو خصوصیت دادی چي هیڅکله د کلمې په سر کي نه راځي، او د نون سره هم معناً او لفظاً فرق لري مثلاً : باڼه او بانه، کاڼه او کانه، چڼه او چنه او نور...

(4)د "ی" د اقسامو پېژندل:

په پښتو کي د "ی" لیکل دا شکلونه لري:

الف : معروفه "ی"

لکه خپلوی، ورور ګلوی، دا "ی" بې له کومي ننبې لیکله کیږي.

ب : مجهوله "ي"

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

ددې توری شکل لومړی چپه "یا" وه چي اوږده لمن ئې درلوده مګګر ښنګه چي دا شکل که د کلمې په منځ کي راشي اشکالات پېښوي، نو "ې" یعني معروفه یا ته دوه ټکي سرپر سر ورکړه شوه چي په منځ او آخر کي یو شان وي او دا توری اوږد او کشاله وایه کېږي لکه: نارې، غلبلې، مېلمه، مېرمنه یا نور...

په لیکلو کي د معروفي او مجهولي "یا" فرق په کار دی که نه وي معناً غلطیږي مثلاً : خاندي (معروفه ی) خاندې (مجهوله ي) معناً فرق لري، یو غائب او بل مخاطب فعل دی، یا لکه : مستی او مستې، مینه او مېنه...

ج : تانیثي "ۍ"

دا "ۍ" په آخر کي یوه کوچنۍ "لکۍ" لري چي د نورو یاګانو سره ئې فرق وشي لکه : چوکۍ، خولۍ، ډوډۍ، نجلۍ او نور...

د : ثقیله " ئ: "

ثقیله (ئ) هم د تانیثي یا په شان ثقیله اداء کیږي مګر په لیکلو کي ئې شکل فرق کوي یعني په آخر یا پر سر همزه لري مثلاً : راغلئ ، ځئ، چي دا اکثراً د جمع مخاطب په آخر کي راځي.

ـ (5)د تنقیط د علامو پېژندل:

د تنقیط اصول ددې دپاره دي چي د ځینو اشارو د راوړلو په واسطه د کلمو یا جملو خصوصي روابط یا جلاوالي ځرګند شي، دا اشارې عموماً یوولس دي:

ـ (1)ویر ګول:

یا چپه واو (،) چي یوه لنډه او مختصره وقفه راښیي، دې ته فاصله او سکته هم وایي، او ددې علامې د استعمال ځایونه دادي:

الف : د یوې جملې د مشابهو قسمتو دجلاوالي دپاره یعني اسمونه، فعلونه، صفتونه، او نور لکه دا چي : "راغلل، ولاړل، هیڅ ئې ونه کړل) "6.)

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

ب : تر هغو کلماتو وروسته چي د التفات په صورت راغلي وي يعني بل ځانته ملتفت کوي مثلاً : " زما وروڼو، یو له بله مه بېلېږئ) " ! 7)

ج : د عاطفه واو په عوض مثلاً : " زه، ته ، دی او هغه ټول پښتانه یو" مگر دلته دا نکته باید ذکر شي چي د وروستنۍ عاطفې پر ځای باید پخپله عاطفي توری "او" راوړه شي.

تبصره:

په اروپایي ژبو کي ویر ګول د راسته (و) شکل لري مګر په شرقي

ژبو کي ددې دپاره چي التباس پېښ نه شي (،) راوړه کیږي.

(2)کامه) :،(

دا علامه یوه منځنۍ وقفه وښيي چي د یوې جملې د شبیهو برخو د جلاوالي دپاره راځي خصوصاً هغه جملې چي دمخه د ویرګول په واسطه ویشلي شوي وي مثلاً : "ښه وکه، د خلکو به کست درکیږي ، تر هغه لا ډېر ښه وکه ، هغوی به هم ستا طرفداران شي"

(3)دوه ټکي: (:)

دا د شرح او بیانیي علامه ده او په دې ځایو کي راځي:

الف : تر جملې وروسته چي شرح ئې وروسته راځي لکه : احمد درې وروڼه لري : محمود،مسعود، او مقصود.

ب : د هغي جملې تر یوې برخي وروسته چي د بل چا له قوله اخیسته شوي وي (8) مثلاً : لا هیڅوک نه شي ویلای چي : زه بالکل خوشبخته یم".

ج : تر هغي جملې وروسته چي دمخي جملې تشریح وي مثال : "پرېږدئ ، ناپوهان چي هرڅه وايي ودې وايي : پوهنه خپل قیمت نه بایلي) "! 9)

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

د : د مخه یا وروسته تر یوه نمبر لرونکي بیان راځي، نوکه دا تعدادي بیان جمله شروع کړي او که ئې ختم. مثلاً : "د انسان د ژوند تاریخ په درو کلمو کي خلاصه کیږي : زېږېدل، زحمت لیدل، مړل" یا په معکوس صورت : " زېږېدل، زحمت لیدل او مړل : په همدې درو جملو کي د انسان د ژوند تاریخ خلاصه کیږي."

(4)استفهامیه : (؟)

دا علامه د پوښتني په پای کي راځي یعني د هغي جملې چي پوښتنه افاده کوي مثال : څه کوي؟ ولي ولاړ یې؟ څه وایي ؟.

(5)ټکی: (.)

دا علامه یوه لویه وقفه راښیي او تر یوې داسي جملې وروسته راځي چي کاملاً تمامه شوې وي مثلاً : "د وظیفې سره عشق د هغې سترېا او زحمت سپکوي" .

(6)ندائیه: (!)

دا علامه د هري ندا په پای کي راځي او هم د هغو جملو په پای کي راځي چي مسرت، تعجب، تحسین، درد، دهشت او نور افاده کوي، مثالونه : "آ زلمیه !" یا دا "اوه !" "آفرین ! " "ډېر ښه ! څومره ښکلی دی !" یا نور...

(7)دوه قوسه: ( )

دا علامه معترضه هم بولي او د جملې له منځه د یوې یا څو کلمو د جلاوالي دپاره راځي چي دا کلمې د جملې د حقیقي معنا سره لزوم ونه لري. او ددې دپاره په جمله کي داخلي شوي وي چي کاملاً یو فرعي فکر په یاد کړي مثال : "په دې ورځو کښي لویه تبه (چي دا ئې پښتو نوم دی) د خوارانو په پېڅه ده."

(8)ممیزه یا دوه غبرگ قوسونه: " "

ددې علامې په منځ کي د بل چا اقتباس شوی قول راځي او کله

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

کله هم د هري اقتباس شوی ليکي په سر او پای کي راځي، مثلاً : ناپليون ويلي وه : " محال د لېونو د قاموس لغت دی."

(9)دري ټکي: (...)

دې ته د انصراف علامه هم وايي او د يو موضوع په پرېکړه او يا ناتماموالي دلالت کوي يعني ددې ټکو راوړل پر دې دلالت کوي چي ددوی پر ځای د ليك يوه لړ برخه پاته ده لکه : "ده چي ستاسي په باب کښي ... خير دا به سبا درته ووايم".

(10)خط کښ يا رابطه: (_)

دا علامه په څو ځايو کي استعماليږي:

الف : په هغه ځای کي چي يوې کلمې ته د بلي کلمې سره ربط ورکوي (10) لکه : هغه _ دغه ټول يو دي. يا شپږ _ اوه تنه راغله.

ب : د يوې کلمې څه توری چي په يوه ليکه کي او څه توري په بله ليکه کي راشي نو دا علامه د لومړۍ ليکي په پای کي يا ددوهمي ليکي په سر کي راځي (11) مگر دا په اروپايي ليکنو کي راځي په شرقي ليکنو کي د يوې کلمگې توري سره وېشل عيب دي.

ج : د هغو جملو په سرکي چي د محاورې په توگه وي يعني سوال او ځواب وي نو په دې صورت د "ده وويل" ځای نيسي. مگر شکل ئې لږ اوږديږي او په دې وخت کي نو فارقه علامه هم ورته وايي.

(11)تفريقيه: [ ]

کوم وخت چي د معترضه جملې په منځ کي بله معترضه جمله يا کلمه راوړه شي هغه ددې علامې په مينځ کي ليکل کيږي مثال:

"خوشحال خان ختك (خدای [ج] دې وبخښي) د پښتو پلار وْ.

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

انشاء یا لیکنه:

انشاء د عربو په لغت کي ایجاد او نوی شي او اختراع ته وایي

(12)مګر په ادبي اصطلاح هغه لیك او بیان دی چي له خپله فکره ولیکل شي یا به بل عبارت هغه علم دی چي هر لیکونکی د هغه په مرسته کولای شي چي خپل افکار په ښه صورت د الفاظو په واسطه ښکاره کړي او له انشاء څخه اساسي غرض د نوي فکر او نوي مضمون پیدا کول او په ښو الفاظو کي مجسم کول دي.

د لیکني شرطونه او محاسن:

په لیکنه کي باید لیکونکی د لاندي شرطو مراعات وکړي:

(1)تر لیکلو د مخه باید فکر وشي:

چي تاسي غواړئ څه ولیکئ؟ څه مقصد او غایه لرئ؟

(2)چي مقصد مو وټاکه:

اوس نو کولای شئ خپل لیك لکه وینا پر درو برخو وویشئ : مقدمه یا مدخل، بیان یا د مطلب افاده او خاتمه یا نتیجه.

(3)صاف او واضح لیکئ:

په لیکلو کي تر هر څه دمخه صاف او واضح لیکل ډېراهمیت لري او دي ته اصطلاحاً "وضاحت" وایي او وضاحت دادی چي په لیك کي هیڅ ابهام، التباس او خفا نه وي او لوستونکي بې له کوم اشکاله په پوه شي او دې مقصد ته رسېدل ډېرګران کار نه دی :

لومړی: داسي مفرد کلمات وټاکئ چي د خپلي معنا په دلالت کي ډېر روښانه وي .

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

دوهم : دا چي په يوه جمله کي ډېر آدات او روابط او عوامل رانه وړه شي د ضميرونو تعدد او تشتت پکښي نه وي. معترضي جملې ډېري نه شي.

(4)په ليك كي بايد صراحت وي:

او صراحت خو دمخه درته تېر شو چي په کلام کي د تاليف او ترکيب ضعف نه وي، د صريح او واضع تر منځ دا فرق دی چي هر صريح واضح وي مگر هر واضح صريح نه وي. لکه د عوامو کلام.

(5)حتی الامکان د الفاظو له تسلسل او تکرار څخه ځان ژغورئ:

له حاجته زياتي کلمې په ليك کي مه راوړئ، د کلماتو په تقديم او تاخير کي دقت کوئ، دې ته اصطلاحاً " ضبط" وايي.

(6)طبيعي اوسئ:

په ليکلو کي مو څو توان وي، د طبيعت مراعات کوئ، يعني حتی الامکان څه چي واياست هغه ليکئ، ځکه چي تکلفي تعبيرات او ډېر لوړ اصطلاحات راوړل چي هغه هم ستاسي له مقصده سره په تکلف برابر شوی وي ډېر بد او مضحك ښکاري.

(7)وحشي او نامانوسی کلمې مه راوړئ:

نرم او پاسته کلمات چي په ژبه درانه نه وي استعمالوئ. ابوالفتح

بستي پخپل يوه شعر کي وايي:

"خپل کلام خپلي خوښې ته پرېږدی، زړه ئې چي هره معنی اوالفاظ خوښوي، پر خپل بيان هيڅکله زور او جبر او اکراه مه کوئ، ځکه چي د بيان په دين او آئين کي اکراه نشته (13)" دې ته اصطلاحاً "سهولت" وايي.

(8)په ليك کي بايد د کلماتو انسجام وي:

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

انسجام په لغت کي د اوبو جريان ته وايي او اصطلاحاً هغه کلام منسجم باله کيږي چي تعقيد پکښې نه وي.

(9)د ليك معاني بايد التساق ولري:

التساق د معانيو ټينګ اتصال او ارتباط دی چي بې ربطه معنی را نه وړه شي.

(10)ليك بايد جزالت ولري:

جزالت دادی چي د سپکو او رکيکو معناوْ او الفاظو څخه قلم او ژبه وساتل شي، شريفي معناوي په وړو الفاظو کي راوړه شي، يعني هر کله بايد د قلم عفت وساتل شي. مثلاً : نغرل او خوړل يوه معنی لري مګګر د يوه بده او د بل ښه ده.

(11)جملي بايد لنډي لنډي وي:

مبتداء او خبر ډېر سره ليري نه وي.

(12)د هر مقصد دپاره بايد خپله خاصه کلمه استعمال شي:

او همېشه د مرادف او نورو کلمو له منځه همدغه خاصه کلمه انتخاب شي.

(13)ليك مه اوږدوئ:

ليك دومره مه اوږدوئ چي ويونکی ستړی شي.

(14)ډېر مختصر هم مه ليکئ:

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

دومره مختصر هم مه ليکئ چي مقصد فوت شي.

(15)ځنګه کلمې راوړئ:

په ليك کي بايد هغه کلمې راوړئ چي د هغو په معنا ښه پوهېږئ.

(16)پښتو کلمې استعمال کړئ:

تر څو چي مو په وسه وي پښتو کلمې استعمالوئ، دا د هغي خبري مانع نه ده چي وحشي او نا مانوسي کلمې مه راوړئ.

(17)په علمي او فني ليکنو کي:

د هر علم او فن اصطلاحات پر خپل خپل ځای راوړئ.

(18)په ضميرونو کي دقت:

په هر ځای کي د "زه او ته" پر ځای "موږ" او "تاسي" مه راوړئ بلکي د ځايو په ټاکلو کي ئې دقت وکړئ.

(19)خارجي کلمات:

که په پښتو کي استعمالوئ د پښتو د قوانينو تابع ئې بولي.

(20)د ګرامري قواعدو مراعات کوئ.

(21)جملې بايد بې ارتباطه نه وي.

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

د ليکني مواد:

ليکنه دوه مواد لري يعني ليکنه له دوو شيانو څخه پيدا کيږي : الفاظ _ افکار. دالفاظو بحث خو څه نه څه په املاء کي درته وويل شو، دلته به د افکارو په شاوخوا کي لنډه څېړنه وکو، دا قسمت د ليکني د فن اساس دی نو ليکونکي ته تر ليکلو دمخه فکري مواد پکار دي او فکري مواد له څو لارو لاس ته راوړل کېدای شي:

(1)د شخص د استعداد او سرمايې د لاري څخه چي دې ته انشاء يا ابتکاري انشاء وايي.

(2)د بل چا افکار اخيستل او دا هم څو لاري لري :

اول : دا چي په عاريه وغوښتل شي چي دې ته اقتباس وايي.

دوهم : دا چي دخپلي ليکني د دليل او شاهدۍ دپاره راوړه شي دې ته فضل او استشهاد وايي.

دريم : د بل چا شی په ځان پوري تړل چي دې ته غلا او سرقه وايي، دا هم فرق لري يوه داسي غلاوي چي بې له کوم تغيره د بل افکار حتی الفاظ واخيستل شي. دا د سپيني ورځي غلابولي او مرتکب ئې سپين سترګي غل دی. او بله داسي غلا چي شکل ته ئې لږ تغير ورکړی دی دوهم قسم غلا ته تقلب او غولونه وايي، نو په دې ترتيب مېړه او خوشبخت هغه ليکونکی دی چي له خپلو افکارو څخه کار واخلي او څه چي زړه ورته وايي هغه وليکي، په دې ځای کي مي د "سيدني" انګليسي شاعر يو شعر را ياد شو چي هلته دبل د افکارو د نه پېروۍ کول توصيه کوي دی غواړي خپل رښتينی عشق د غزل په صورت خپلي محبوبي ته وړاندي کړي چي په دې واسطه هغه دخپل زړه په حال خبره کړي او پر ده باندي مهربانه شي. نو په ښکلو ښکلو الفاظو پسي ګرځي په آخر کي وايي : "ټول هغه بديعي صنعتونه چي ذوق خوښول ما مطالعه کړل، ديوه او بل کتابونه مي وپلټل چي ګوندي ښکلي کلمات او تعبيرات پکښي پيدا کړم. کلمات په ډېر زحمت پيدا کېدل او هره کلمه د ذوق، لطف او انتخاب ته اړه وه، بديعي صنعت چي د فطرت اولاد وْ، په مطالعه او دقت کي لاس ته رانه غی، د نورو بحرونه او اوزان او د موسيقۍ نوټونه راته پردي او نا آشنا ايسېدل، قلم مي په غاښ کړ او شونډي مي وچيچلې، په دې وخت کي ذوق چيغه وکړه چي : اې لېونيه ! د نورو پېروي پرېږده ! خپل زړه ته وګوره څه چي زړه درته وايي هغه وليکه ! (14) که تل د نورو د افکارو پېروي وشي قوي استعدادونه هم له منځه ځي او بل دا چي د نورو د افکارو نقل ته انشاء نه شو ويلای ځکه چي دانشاګء په تعريف کي موږ ويلي وه، چي انشاء نوی فکر او نوی مضمون راوړلو ته وايي، نو ځکه ليکونکی بايد له خپلو مغزو او افکارو څګخه مرسته وغواړي او دهغو په مرسته څه وليکي.

ځيني زلمي ليکوال دا فکر کوي چي زه له ځانه فکر نه شم کولای ځکه نو د نورو افکار بايد واخلم مګر دا اشتباه ده، هر انسان د فکر کولو استعداد لري، په مشق او تمرين او مطالعه سره کولای شي خپل فکر وروزي او ورو ورو لوړ

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

شي او دا " چي څوك او څوك وائي د پخوانيو په شان فكر نه شو كولاي " دا هم كوم اساس نه لري، فرض كړو چي حقيقتاً هم موږ د پخوانيو په شان فكر كولای نه شو مگر هيڅ مجبور نه يو چي حتماً به هغسي فكر كوو، ځكه هره زمانه او هر وخت خپل مقتضيات لري پخوانيو د پخوا زمانې د احتياجاتو دپاره فكر كاوه موږ د نن ورځي دپاره فكر كوو نو ضرور به فكرونه سره جلاوي. د فكر د تقويت دپاره محسوسات، حافظه، مطالعه، دقت، او قضاوت ډېر خدمت كوي(15). مگر هو ! دلته بايد دا خبره هم وشي چي په علمي او فني او تاريخي مسائلو كي ليكونكي مجبور دي چي د پخوانيو د آثارو څخه به استفاده كوي او ځای ځای به هم د هغو قول د دليل او شاهد په توگه را اخلي او دخپلو نظرياتو د ټينگښت دپاره به ئې راوړي ليكن دا خبره نو دا معنا نه لري چي په داسي مسائلو كي به نو ليكونكی د بل چا افكار په ځان پوري تړي او يا به خپله نظريه په هيڅ نه راوړي بلكي ليكونكی بايد د هغو سم او ناسم، غلط او صحيح سره وسنجوي او سم له ناسمه جلا كړي.

(1)تصوير :

تصوير د عقلي صورتو ښودل دي چي دواقع سره مطابق وي (16) تر ليكلو دمخه ليكونكی بايد خپل هغه مطلب چي ليكي ئې پخپل ذهن كي سره وسنجوي او كلمات په خپل فكر وتلي مثلاً : كه چاته خط استوي بايد دهغه مقام او حيثيت په فكر كي ونيسي او دهغه د شانه سره سم كلمات پيدا كړي كه مشر وي د مشرتوب الفاظ او كه كشر وي د كشرتوب كلمات ورته استعمال شي، همدارنگه كه اديب وي ادبي تعبيرات او كه رسمي سړی وي رسمي القاب ورته راوړه شي، ځكه چي د موضوع ترليكلو دمخه د موضوع تصوير د ليكلو په وخت كي ډېر سهولت پېښوي او د قلم سره مرسته كوي يا مثلاً : كه غواړې د چلم په بدوالي كي مضمون وليكې بايد دمخه ئې فكر وكي چي په دې مضمون كي دي څه څه نقصانونه په سترگو ليدلي او څه قصې دي له نورو اروېدلي څه څه علمي دلائل لري؟ يا همدا شان نور موضوعات دمخه فكر او تصوير غواړي.

د تصوير اقسام) 17: (

د تصوير قسمونه بالنسبآ دي مثلاً:

نستب و طبيعت ته:

پر درې قسمه دی:

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

بدوي تصوير : يعني د مجرد طبيعت تصوير .

فردي يا کليوالي تصوير : يعني د کليو د معيشت تصوير او صناعي طبيعت په بسيطو حالاتو کي ليدل.

حضري يعني ښاري تصوير : چي د طبيعت په وصف کي ابتکار او د صناعي طبيعت په ليدلو کي تفنن وي.

نسبت و ليکونکي ته:

پر دوه ډوله دی:

طبيعي : چي ليکونکي تکلف ته اړه نه شي.

صناعي : چي ليکونکی پخپله ليکنه کي مصنوعي جامه واغوندي يعني داسي څه وليکي چي دده په زړه کي هغه نه وي.

نسبت ليکني ته:

دا هم دوه قسمه لري:

معنوي : هغه دادی چي عقل معنوي صورتونه رسم کړي.

خيالي : هغه دادی چي عقل خيالي صورتونه رسم کړي.

د تصوراتو ادوات:

تصوير درې شيان غواړي:

حافظه.

پوهنه.

ذوق.

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

د ليکني قسمونه:

ليکنه ډېر قسمونه لري، بلکي پر ډېرو علومو وېشله کيږي (18) خو مشهوره ئې دا درې قسمونه دي:

.1ليك.

.2روايت.

.3وصف.

(1)ليك:

ليك دادى چي د هغه په وسيله خپل افکار بل چاته څرګند کړه شي او د غائبو خپلوانو سره دقلم په ژبه خبري وشي. دا څو قسمه دى:

الف : کورني ليکونه:

چي د پلار، زوي، مور، لور، ورور، خور، مېره، مانديڼه او نور کورني اشخاصو په منځ کي وي.

ب : د خپلوی ليکونه:

چي علاوه پر خپلي کورنۍ د نورو خپلوانو اودوستانو په منځ کي ولي لکه : تربور، دوست، ملگري، اشنای، مينه، مين، همصنفي،او نور داسي دوستان.

ج : تجارتي ليکونه:

چي په تجارتي معاملو کي د تجارانو او بډایانو تر منځ کيږي.

د : اجتماعي ليکونه:

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

چي د ښوونکی او زده کوونکی يا د بلونکي، يا غوښتونکي يا نورو تر منځ په عمومي اجتماعي موضوعاتو کي سره کيږي، لکه رسمي ليکونه چي د رسمي دوائرو په منځ کي سره کيږي يا نور...

هـ : علمي او ادبي ليکونه:

چي د علماء اوپوهانو، شاعرانو او موسيقي پوهانو تر منځ سره کيږي.

د ليك اجزاء:

په هر ليك کي د ځوشيانو مراعات کول ضروري او دا اجزاء عموماً اته دي:

(1)د ليك په سر کي تاريخ:

که څه هم پخوا په شرقي ليکنو کي اکثراً تاريخ د ليك په پای کي ليکل کېده او تراوسه لا هم زموږ په هيواد کښې تر ښارو دباندي دا عادت جاری دی مگر نوره دنيا ئې خصوصاً هغه نوې دنيا چي اوس ئې موږ تقليد کوو د ليك تاريخ د ليك په سر کي ليکي او ددې مطلب به شايد دا وي چي ويونکي د مخه تر دې چي ليك ولولی د ليکلو وخت ئې ورته څرگند شي او دا تاريخ د ليك پر تندي ښی خوا يا کېڼې خواته ليکل کيږي.

(2)پيل يا آغاز:

چي دا غالباً د مرسل اليه القاب او نوم وي، مگر د اسلام په ابتداء کي ئې د مرسل اليه ترنامه دمخه : بسم الله الرحمن الرحيم ليکله بلکي حمد او درود هم ورسره ليکله کېده چي وروسته "هوالله تعالی شانهُ" ئې پر ځای راتی، څه وروسته بيا يوازي "هوالله" پاته شو. له هغه نه پس يوازي "هو" قايم مقام شو. څو کاله دمخه بيا دا "هو" هم د ابجد په حساب اليش شو يعني "11" ليکل کېده چي اوس ځينو پرې ايښي او ځيني ئې لا ليکي.

(3)مقدمه:

مقدمه تر شروع وروسته راځي او دا به يا د مخاطب د ليك د رسېدو اطمينان وي او يا به خپله مينه څرگنديږي.

(4)مطلب:

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

مطلب خو معلومدار هغه افکار لیکل دي چي لیکونکی غواړي خپل مخاطب په پوه کړي.

(4)پای:

دا هغه لنډي جملې دي چي د لیك په پای کي ددې دپاره لیکل کیږي چي تامېده ځیني څرګند شي.

(5)لاس لیك:

امضاء یا لاس لیك تر خاتمې وروسته کیږي مګر لاس لیك باید واضح او خوانا وي.

(6)پر پاکټ د مرسل الیه پته:

لیك چي ولیکل شو په پاکټ کي ایښوول کیږي او پر پاکټ د مرسل الیه ځای، ښار، او که مشهور نه وي کوڅه او دکان لیکل کیږي تر دې پتي وروسته ئې نوم راځي.

(7)د لیکونکي پته:

د مرسل الیه تر نامه وروسته خپل نوم او پته ولیکل شي ځیني وخت لا داسي هم کیږي چي خپله مفصله پته د لیك په پای کي ولیکل شي.

د لیك اخیستونکي لقبونه:

لقبونه دوه قسمه دي :

رسمي:

خصوصي:

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

(1)رسمي:

لقبونه هغه دي چي د حکومت له خوا رسمي مامورينو ته ورکړه شوي دي او هغه دادي دا هم پر دوه قسمه دي:

ملکي : عسکري:

(1)ملکي:

د لقب

رتبه : اصل لقب مخفف شوی توری

صدراعظم جناب عاليقدر جلالتماب ج، ع، ج

وزيران عاليقدر جلالتماب ع ، ج

مستقل رئيسان جلالمتآب ج

مستشاران، مشاوران،

مستوفيان او معينان عاليقدر صداقتماب ع، ص

نائب الحکومه ګان والاشان جلالتمآب و، ج

اعلى حاکمان عاليجاه عزت وصداقت همراه ع،ع،ص

لوی حاکمان عاليجاه، عزتمند ع،ع

حاکمان عاليجاه، اخلاصمند ع،ا

علاقداران اخلاص مند ا،

عمومي مديران عاليقدر ع،

مديران صداقتمند ص،

قاضي فضيلت مآب ف،

(2)عکسري:

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

نائب سالار عاليشان عزت وشجاعت ع، ع، ش

فرقه مشر عاليشان شجاعت ع، ش

لوا مشر صداقت وشجاعت ص، ش

غنډ مشر حميت مند ح

کنډك مشر شجاعت مند ش

ټوليمشر غيرتمند غ

بلوکمشر بسالتمند ب

نښانونه:

زموږ په هيواد کي ځيني نښانونه شته چي د هغو په نومو کي هم تخفيف شوي دی او داسي دی:

1.المر اعلی نښان (ا، ا، نښان)

2.المر عالی نښان (ا، ع، نښان)

3.سردار اعلی (س ، ا ، نښان)

4.سردار عالي (س، ع، نښان)

تبصره:

په ليکلو کي لومړی القاب او وروسته دنښانو توري ليکل کيږي.

(2)خصوصي لقبونه:

مخصوص توري يا قواعد نه لري، د هر چا خوښه چي هر څنگه لقب خپل مخاطب ته ټاکي، مگر په دي شرط چي بايد د خپل مخاطب مقام او حثيت په نظر کي ونيسي. يعني که پلار، استاد، مور يا بل مشر وي بايد د احترام په القابو ياد شي او که دوست يا محبوب وي بايد د ميني او محبت په القابو ياد شي او که کشر وي بايد د لطف په القابو ياد شي يا داسي نور...

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

(2)روایت:

روایت د واقعې لیکنه ده (19) نو که دا واقعه پېښه شوي وي او که ئې د پېښې امکان وي (20) دې قسم ته تحکوي هم وايي يعني د يو څه څخه حکايت کول چې په دې تعبير نو قصه، حکايت، سرګذشت، افسانه په روایت کې شاملېږي) .21(

د روایت ښه والی:

ښه روایت هغه دی چې دا څلور خاصیته ولري:

(1)ایضاح

(2)ایجاز

(3)امکان

(4)تلطف

د ایضاح څخه خو مقصد د روایت واضح والی دی او ایجاز هغه دی چې حشو او فضول زوائد له کلامه لیري کړه شي اود امکان څخه مطلب دادی چې حتی الامکان باید له داسي موضوعو څخه روایت وشي چې هغه امکان ولري او يو خارق العاده موضوع نه وي (22) او د موضوع لطف د روایت د ابتداء خوږوالی دی چې اروېدونکی یا ویونکی د لیکنې ویلو ته ترغیب او تشویق کړي او خواږه تعبیرات پکښې راوړي.

د روایت انواع:

روایت درې نوع لري) 23 : (

(1)خبري

(2)خيالي

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

(3)قضائي

(1)خبري :

خبري روايت د يوې مشهورې واقعې ليکل دي چې په دې نوع کې

حکايتونه، فکاهيات، لطايف، نوادر او يا تاريخي پيښې دا خليږي. د فکاهي او لطيفې په منځ کې دا فرق دی چې فکاهيات هزليه حکايتونه دي او لطايف هغه حکايات دي چې د ويونکي او يا ليکونکي پر ذکاوت دلالت کوي مگر نوادر هغه نادرې خبرې دي چې ډېر لږ واقع کيږي او واقع ئې تعجب پيدا کوي.

(2)خيالي:

خيالي روايتو د خيالي قصې يا واقعې ليکل دي لکه په عربي کې د "الف ليلته وليلاً" کتاب يا په پښتو کې د سيف الملوك او بدرو افسانه يا نورې خيالي افسانې.

(3)قضائي:

قضائې روايت د هغه امر ليکل دي چې پر هغه باندې شخړه وي يعنې دا روايت اکثراً په دعوو کې راځي (24) يعنې جګړيزې پيښې ليکل.

وصف:

وصف د يو شي يا د يوې منظرې يا يوه سړي يا يوه عادت او نور ښه والی او بدوالي ليکل او څرګندول دي. لکه د پسرلي صفت، د ګلو ستاينه، د درواغو او خيانت عنعنه، يا نور هغه څه چې صفت وباله شي او که ښه وي او که بد...

د وصف اصول:

وصف دوه اصله لري :

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

(1)خاص

(2)عام

(1)خاص:

خاص هغه وصف دی چي بې له پخیل موصوفه پر بل شي نه صادقیږي لکه "برندي سترګي" برندوالی یو ادبي او نزاکتي صفت دی خو خاص د سترګو دپاره، مثلاً : برندي پښې نه شو ویلای یا برند غوږونه نزاکت نه لري.

(2)عام:

عام هغه وصف دی چي علاوه پر خپل موصوف پر بل شي هم صادقیږي لکه : "ښکلې پېغله" ښکلیتوب داسي صفت دی چي د بل شی سره هم راوړل کېدای شي لکه : "ښکلی مخ" "ښکلی پسګرلی" یا نور...

د وصف قسمونه:

وصف ډېر قسمونه لري مګر لکه یسوعي چي خاص کړیدي مهم ئې دوه قسمونه دي) .25: (

(1)د شیانو وصف

(2)د اشخاصو وصف

په شیانو کي د درو شیانو وصف اهمیت لري:

د ځایو وصف لکه : د کم ښار یا کلي صفت.

د پېښو وصف : مثلاً د کمي جګړې صفت د طبیعي مناظرو وصف لکه د هرات د غروب وصف، د اشخاصو وصف هم له دوو لارو کیږي : یا د خلق یعني پیدایښت له لاري یا د خلق یعني خوی له لاري.

د پیدایښت څخه خو مقصد د مخ او نور صورت ښکلوالی یا بدوالی دی همدا شان د حرکاتو تناسب او بد ډول والی یعني د اشخاصو کړه وړه ستایلي کیږي د خوی څخه مطلب د اشخاصو د ښو یا بدو اخلاقو او عاداتو وصف کول دي.

د وصف حسن او ښه والی:

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

په صفاتو کي هغه وصف ښه دی چي اروېدونکي یا ویونکي ته د هغه موصوف داسي مجسم شي لکه د سر په سګترګو چي ئې ويني او دا په وصف کي ډېر مهم شی دی او بل دا چي ډېر صفتونه تر یوه حکم لاندي راوړی (26) یعني که غواړي د پسرلي صفت وشي باید د طبیعت ښکلا او د قدرت صنع او هغه خوندونه چي د پسرلي له مناظرو موندل کیږي او نور ټول یوازي د پسرلي د ستاینې دپاره وستایل شي.

)پای(

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

لمن ليکونه

.1کابل مجله لومړی کال 15 مخ 9 ش.

.2جواهر الادب ج 1، ص 59.

.3کابل مجله ، لومړی کال ، 9 ش 15 صفحه.

.4روش نگارش ــ 10 مخ، د ښاغلي کاظم رجوي ليکنه.

.5د ليك او وينا پوهه د ښاغلي الفت اثر .

.6فرانسوی گرامر ــ د کلود اوژه اثر د ښاغلي رښتيا ترجمه.

.7فرانسوی گرامر ــ د کلود اوژه اثر د ښاغلي رښتيا ترجمه.

.8فرانسوی گرامر د ښاغلی رښتيا ترجمه.

.9فرانسوی گرامر د ښاغلي رښتيا ترجمه.

.10روش نگارش ــ کاظم رجوي 41 او د 42 مخونه

.11همدا پورتنی اثر .

.12جواهر الادب محمد زکي الدين 77 مخ.

.13د ليك او وينا پوهه د ښاغلي الفت اثر .

.14تاريخ ادبيا ت انگليس د لطفعلي صورتگر اثر .

.15روش نگارش 67، 69، 70، 73 او 74 مخونه.

.16فن التاليف الحديث 45 مخ.

.17فن التاليف الحديث د ، ن فريد المصري اثر 45 ، 46 مخونه.

.18دستور نگارش د حسين اميد اثر 3 مخ.

.19د ستور نگارش 4 مخ

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

20.علم الادب يسوعي ج اول 253 مخ.

21.روش نگارش 127 مخ

22.علم الادب يسوعي جز اول 254 ، 225 مخ.

23.علم الادب يسوعي جز اول 262 مخ

24.علم الادب يسوعي جز 2 ، 95 مخ

25.علم الادب يسوعي لومړی جز 229 مخ.

علم الادب يسوعي لومړی جز 229 مخ _ د فن التاليف الحديث 43 مخ.

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

د بديع علم

تعريف:

بديع نوی شي ته وايي، او بديع هغه علم دي چي د کلام د تحسين او ښه والي وجهي په پېژندل کيږي او ځنګه چي بديع نوپيدا ته وايي نو بدعت هم له دې قسمه دی (1.)

د بديع د علم واضع:

د بديع د علم واضع عبدالله بن المعتز دی چي دا علم ئې اختراع کی، او په 274 هـ کال ئې د بديع نوم پر کښېښود . (2)

د بديع اقسام:

د بديع علم پر دوه قسمه دی:

معنوی

لفظي

لومړی معنوي:

معنوي هغه دی چي د معنی رعايت پکښې واجب وي، نه د تلفظ او ډېر مشهوره ئې دادی) : 3)

_ (1)متضاد:

چي دوې ضدي معناوی سره راوړي که په نثر کي وي او که په نظم کي عبدالقادر خان په لاندي بيت کي خندا او ژړا سره راوړي دي:

چي ئې تللم په خندا خندا ديدار ته

اوس ئې درومم په ژړا ژړا مزار ته

شمس الدين کاکړ وايي:

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

آخر به ومري په ډېر غربت کـــــــي

بې کس زما زړه تنهـــــــــا زما زړه

خراب له عشقه آباد له حـــــــــسنه

مجنون زما زړه ليلی زمـــــــا زړه

په اوښکو غرق شو له صبره وچ شو

دريا زما زړه صحرا زمـــــــــا زړه

دا لاندي بيتونه هم د طباق له قسمه دي، عبدالقادر خان وايي:

نمروته نه گورم، گورم خپل نـــــــــــــگار ته

گل ته نظر نه کړم، نظرکړم هغه رخســــار ته

باغ وته مي بولي، نه مي بولي د يار کوی ته

کوی ته به ئې درومم نه به دروم و گلزار ته

(2)مراعاآ النظير:

مراعاآ النظير دادی چي اقلاً دوه شيان په يوه جمله يا يوه شعر کي مناسب سره راوړه شي لکه په دې لنډۍ کي:

سينه مي دېگ زړه مي غـــــــــــــــوښي

اوښکي اوبه دي بېلتون اور پسي کوينه

دېگ او غوښي او اوبه او اور مناسبت سره لري.

(3)براعآ استهلال:

د براعآ استهلال لغوی معنی ابتدائي تفوق او برتري ده، او په اصطلاح کي د کتاب د مقدمې او شروع مناسبت د کتاب د متن او موضوع سره دی مثلاً که کتاب په نحو کي وي په مقدمه کي ئې : رفع، نصب، جر، فاعل، مبتداء

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

او نور راوړي، چي يو فاضل سړی د کتاب مقدمه ووايي له هغه څخه پوه شي چي د کتاب موضوع څه ده چي ددې صنعت مثالونه په پخوانيو عربی او پارسی کتابو کي ېبخي ډېر ليده کيږي.

(4)عکس:

دا صنعت قلب مطلب هم بولي چي يو عبارت په خورا ښکلي ډول سره راوړي، ګل محمد هلمندی وايي:

ما په سل کرته ياد کړې ته رانغلې

زه به سل کرته درسم که تا ياد کړم

(5)رجوع:

دا صنعت دادی چي يو مطلب وويل شي بيا بيرته دهغه مطلب باطلوالی ته رجوع وشي لکه خوشحال خان چي وايي :

که ښه وايم وچاته هم ئې بد نيسي په زړه کښې

يا بخت دی د مغولو يا زما څه عقل کـــــم دی

نه بخت دی د مغولو نه زما څه عقل کـــــم دی

دا کل واړه پېری ده چي مي کار برهم درهم دی

(6)استخدام:

د استخدام مثال هم دمخه درته وښودل شو.

(7)لف ونشر:

لف او نشر دادی چي يو وار څو شيان ذکر شي اووروسته د هغو تعبير په ترتيب سره وشي لکه حنان چي وايي:

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

دا څه یار دا څه حنان دا څه اغیار دی

دا څه گل دا څه بلبل دا څه زغـن دی

شمس الدین وایي:

یو کاندي ویشتل بل بندول دریم نتل کا

ورځي دي کمان زلفي رسۍ سیاهي کاکل

لف او نشر دوه قسمه دی یو مرتب او بل غیر مرتب، مرتب هغه دی چي شیان په ترتیب سره راوړه شي، لکه په پورته بیتو کي او غیر مرتب هغه دی چي بې ترتیبه ذکر شي.

(8)تفریق:

تفریق دادی چي متکلم دوه شیه له یوې نوعي څخه ذکر کړي او د معنا د زیاتوالي دپاره تفصل ورکړي یعني تفریق ئې سره وکړي، رحمان بابا وایي:

لږ تفاوت نه دی د رنــــــــدۍ او زاهدۍ

چرته زلمي جونه، چرته کونډې یتیمان

(9)جمع:

جمع داسي صنعت دی چي څو شیان تر یوه حکم لاندي کړي عبدالقادر وایي:

چي پرې غم غلطوم درې مي محرم دي

یو قلم دویم کتاب دریم اشعار خــــــپل

چي قلم او کتاب او اشعار ئې د غم غلطولو تر حکم لاندي کړیدي.

(10)تقسیم:

تقسیم هغه دی چي څو شیان ذکر کړي او بیا هر یوه ته بل شی منسوب کړي، خلیل خان نیازی وایي:

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

خړي اوريځې ژاړي لــــــه پاسه

کويله ږغ کا بېلتون له لاســــه

يه هغه لوني گوهر په خول ستا

دا مرحبا کا ستـا زموږ مواسه

په پورتنۍ رباعي کي د رجوع صنعت هم راغلی دی.

(11)حسن تعليل:

حسن تعليل دادی چي ويونکی د يوه وصف دپاره داسي علت راوړي چي په حقيقت کي علت نه وي خو د لطافت او مناسبت له حيثه ښه علت وباله شي، لکه زاخيلي چي وايي:

ورغږوه سترگي، زلفي ليري د رخساره که

ستا ليدو ته ريږدي لمر په پاښو کي د گلو

د لمر دوړانگو درېږدېدولو علت ئې د خپل يار مخ وباله، که څه هم حقيقتاً خو دا علت نه دی مگر ډېر ښه لطافت لري، يا لکه حميد چي وايي:

چي نظر ئې د گلرخ ساقي په مــــــــخ شو

د نرگس له لاسه جام پرېوت نسکور شو

(12)حسن مطلع:

حسن مطلع دادی چي د لومړی بيت الفاظ ډېر مانوس او ذهن ته نژدې وي چي ويونکی يا اورېدونکی دې ته مجبور کړي چي راتلونکي بيتونه هم ووايي يا ئې واوری، او په ويلو ئې زړه خوښ شي لکه عبدالقادر خان چي وايي:

پـــــــــه مجالس کښي بيرون له همه

د آواز وخوت د خُم لــــــــــــــــه فَمه

چي زه هم ستاسي ميخور زلمی وم

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

زما له حاله مه شئ بې غـــــــــــمه!

(13)حسن مقطع : حسن مقطع دادی چي غزل يا قصيده يا نور څه په ډېره زړه وړونکي او مطبوع کلام بې له کوم شرطه قطع شي لکه دخوشحال دا لاندي قصيده:

د ښادمنو په خندا ږو

د غمجنو په ژړا ږو

د رندانو په رندۍ

د شيخانو په تقوا ږو

د وصال په سل خوښۍ

د هجران په زر بلا ږو

د بهار په ښو ګلونه

د بلبلو په نوا ږو

چي د وهمه پکښي نشته

د رشتينو په رشتيا ږو

په دا همومره سګوګندونه

صد هزار ځله بيا بيا ږو

چي تر ځان مين پر تا يم

(14)اغراق:

اغراق په لغت کي دري معناوي لري : په اوبو کښي ډوبول، يو شی تر خپل حد پورته بېول، دلنډۍ کشول، خو د بديع په اصطلاح هغه صنعت دی چي د يوه شی ښه والی يا بدوالی يا د هغه تصديق او تکذيب ته شدت او قوت ورکوي، داسي نه چي هيڅ نه وي او وويل شي چي شته، دا اغراق نه دی درواغ دي.

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

ځوك وايي چي اغراق درې مرتبې لري : لومړۍ دا چي مدعا عقلاً او عادتاً امكان ولري، خوشحال وايي:

د خوشحال سره كه كښيني يو ځوكاله

دا دغره خټك به واړه شاعران شي

دامبالغه هم بولي، دوهم هغه دی چي مدعا د عقل له رويه ممكنه وي مگر په عادت كښي محاله وي، شمس الدين وايي:

زړه مي داسي اندېښنو دهجران ډك كی

ځای د وصل پكښي نشته يو خاش خاش

دا اغراق هم بولي، دريم هغه دی چي مدعا هم عقلاً هم عادتاً محاله وي دا نو غلو هم بولي، حميد وايي:

چي بليږي پكښي اور زما د آه

څه به نه وي د فلك مانۍ سياه

(15)التفات:

التفات په لغت كي د سترگو تر كنجكانو كتل او يو كار ته توجه كول دي، او هم لطف او مهربانۍ ته وايي اصطلاحاً داسي صنعت دی چي د عبارت سياق ته تغير وركړي، دا نو پر شپږ ډوله دی:

اول : له غيبته تكلم ته التفات ، عبدالقادر خان وايي:

ظاهربين ئې په ظاهر صورت غلط شو

په باطن په خاورو پټه خزانـــــــــــــه يم

په لومړۍ مصرع كي غيبت او دوهم كي تكلم دی.

دوهم : له تكلمه و غيبت ته التفات ، خوشحال خان وايي:

چي دي شه له خويه بويه خبردارشوم

د خوشحال سره ياري كړې په دروغ

دريم : له غيبته وخطاب ته التفات ، خوشحال خان وايي:

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

چي دلبره دلربـــــــــا ده هغه ته يې

چي خودرايه خودستا ده هغه ته يې

څلووم : له خطابه تکلم ته التفات ، عبدالقادر خان وايي:

باد يې بوي عبدالقادره سحر راووړ

شگفته لکه غونچه په دغه باد شوم

پنځم : له تکلمه و خطاب ته التفات ، رحمان بابا وايي:

خبر نه يم چي ئې راوستـــــــــــم له کومه

بيا مي کومي خواته استوي چي دورمه!

شپږم : له خطابه و غيبت ته التفات : لکه دا چي پلار زوی ته نصيحت کوي او ورته وايي : " زمری جانه ! زما خبري واوره، ستا دپاره وايم، زه زمری د ځان زوی بولم نو که زمری اوس لوی شوي وي او ځان تر ما پوه بولي دا نو بېله خبره ده".

(16)اعداد:

دا صنعت داسي دی چي د ممدوح څو صفتونه او يا نور شيان پرله پسې راوړه شي، لکه خوشحال چي وايي:

ناز، نخرې، مهر، خندا، فتنې، جنگونه

د خپل يار سره هم تا زده دا رنگونـــــــه

(17)تنسيق الصفات:

څو صفتونه پرله پسې راوړل دي ، لکه عبدالقادر خان چي وايي:

پر لاري تلمه، په مخه راغله، يوه دلبره، پري رخســــــــاره

د لمر په شانه، لاترې روښانه، په ښکلي مخ وه هغه نگاره

غاړه بلنده، خاطر پسنده، عنبرين بويه، ياسمن مـــــــويه

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

په شونډو لعله، په زړه الماسه، په سپينو غاښو درشهواره

بې ميو مسته،خوږه نيست وهسته، ډکه له نازه خالي له نيازه

سر تر قدمه ثابته روغه، له هره عيبه پاکـــــــــــــــــــــــه ويزاره

(18)حشو حشو:

حشو په نظم او نثر کي معترضه جمله ده، ياهغه زايد کلام دی چي د جملې په منځ کي واقع شي، علي خان وايي:

اوس مي څه زده "باقي دا" چي له څه راغی

ځي به چېرته سوربا پلي زمــــــــــــــــــا روح ؟

حشو پر درې ډوله ده : قبيه، متوسطه، مليحه _ قبيه حشو د کلام قيمت ورکوي.

(19)تجاهل العارف:

تجاهل العارف دادی چي ويونکی يا ليکونکی قصداً خپل ځان ناپوه واچوي که څه هم واقعه ورته معلومه وي خو د يو نزاکت دپاره خپله ناداني ښکاره کړي لکه علي خان چي وايي:

دا د دلبر مخ دی چي له شاله نيم ليده شي ؟

يازيړوتې لمر دی چي ښکاريږي نيم له غره ؟

(20)مدح ما يشبه الذم:

مدح مايشبه الذم دادی چي داسي مدح وشي چي د ذم سره مشابهه وي لکه شمس الدين چي د خپل آس مدح کوي:

تر ولاړ داوبو تېز دی په رفتار کي

د ګانټې مزل په مياشت وهي تنها

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

(21)ذم ما يشبه المدح:

دا داسي دی چي داسي ذم وشي چي دمدح سره مشابهه وي لکه علي خان چي وايي:

عاشقانو به فرياد بې شانه نه کـــــــــــړو

معشوقې که په يو شان وای نا انصافي

(22)ارسال المثل:

دا صنعت داسي دی چي يو متل يا يو مشهوره جمله په نظم کې راوړه شي لکه عبدالعظيم چي دا متل "دګورشپه نه په کور کيږي" په يوه بيت کي راوړی دی:

د ګور شپه چېر دچا نه په کور کيږي

غم د چا په خوشحالۍ کلــــه بدليږي

(23)ارسال المثلين:

دا دادی چي دوه متلونه په يوه بيت کي راوړي، لکه خوشحال خان چي وايي:

وايي چي : "له ځانه په اولاد وي پېرزوينه"

خدای په کاروانې په اصلي والــــــي اوبه"

(24)سوال و جواب:

د سوال و جواب معنی خو ښکاره ده ، شمس الدين کاکړ وايي:

ما وې ستا د مخ وګل ته مي لار نشته

دې وې کړه په شپه ژړا ما وې په سترګو

(25)ښه او بد:

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

ښه او بد هغه صنعت دی چي په پارسي ئې زشت او زيبا بولي هغه دادی چي په لومړی مصرع کي ښکنځل او په دوهمه کي بيرته مدح ځيني جوړه شي، شمس الدين وايي:

بد ښه

يو وار ما واخيستای پېښې د خپل نګار

چي مي رنګ کړای په نکريځو ګل انار

ته ويده وې ما به درسته شپه کولې

باری ستا په باب دعا هزار هزار

که ئې يو ځله پر سګر وربانديې کښيني

رنځ د هجر به شي دفع د بيمار

بند ئې خلاص که پورتې ونيسه پخپله

مخ پوټې په نقاب نه ښايي د يار

که هر څو پر موتې زور کړم درست په نه ځي

په رقيب کي ځما غشی د آزار

په مدار مدار بې کاږم چي خوږ نه شي

د باڼو په ستني ستا د پوندي خار

څو پر سپور يې باندي ښوره شمس الدينه!

د عشق اوښ پر لاري کله ځـــــــــــــي هموار

(26)اطراد:

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

اطراد هغه صنعت دی چي په نظم یا نثر کي د ممدوح نوم او د ممدوح د پلار نوم د ولادت په ترتیب ذکر کړي لکه په بیت کي چي دا جمله راوړي : "الامیر ابن الامیر ابن الامیر" یا نور...

(27)توجیهه:

دا صنعت محتمل الضدین هم بولي او داسي دی چي یو کلام د دوو مختلفو وجهو احتمال ولري لکه دعربي دا شعر چي په یوه سترګه ړوند خیاط ته چا ویلی وْ:

خاط لي عمر وقبا لیث عینهُ سوا

یعني کشکي ستا دواړي سترګي سره برابري وای، نو دا معنی هم ورکوي چي کشکي ړوند وای، او دا معنی هم ورکوي چي کشکي دي دواړي سترګي جوړي وای.

یا په پښتو کي چي وایي : "احمد ډېر غوړ سړی دی" دواړی توجهي روا دی : یوه دا چي کالي ئې غوړ دي او بل دا چي کالي ئې ډېر پاك او مفشن دي.

دوهم لفظي صنایع :

د بدیع د علم دوهم قسم لفظي صنعتونه دي اوهغه څه چي په پښتو کي ما تطبیق کړای شوه هغه دادی:

(1)ترصیع:

ترصیع داسي صنعت دی چي شاعر خپل کلام برخي برخي کړي، نو هر لفظ ئې د بل داسي لفظ پر برابر راوړي چي په وزن او دروي په توري کي سره متفق وي لکه رحمان بابا چي وایي:

په حالت، د عاشقانو، نظر، بویه

په زیارت، د شهیدانو، ګذر، بویه

(2)المشجر:

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

المشجر د توشیح جزو دی، هغه دادی چي یوه غزل ووایي چي په لیکلو کي د وني شکل پیدا کړي لکه شمس الدین چي وایي:

(3)المربع:

دا هم د توشیح یو قسم دي چي یوه رباعي پر څلور برخي داسي وویشي چي هم افقي او هم عمودي وویله شي لکه عبدالقادر چي وایي:

(4)اسجاع:

اسجاع د سجع جمع ده، او سجع قمري، موزون او مقفي آهنګ ته وایي (4) نودا پر درې رازه ده:

(1)متوازی:

(2)مطرف:

(3)متوازن:

اول : متوازي : متوازي هغه بولي چي ددوو مصرعو په آخر کي داسي کلمې راوړه شي چي دحروفو په عدد او وزن او روي کي سره متفقي وي لکه عبدالقادر خان چي وایي:

بد یم دا نه وایم چي زه شاغلی یم

په مریي والي دتا راغلـــــــــــی یم

مرګ مي قبول دی شړل دي نه وي

تښتی بنده یم درته راغلـــــــــی یم

دوهم : مطرف ، دا بولي چي د دوو مصرعو په آخر کي داسي کلمه راوړه شي چي دروي په حروفو کي متفق اما د حروفو په عدد او وزن کي مختلف وي لکه رحمان بابا چي وایي:

خبر نه یم چي ئې راوستم له کـــــــــومه

بیا مي کومي خواته استوي چي درومه

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

دريم : متوازن هغه دی چي په دوو مصرعو كي داسي كلمې راوړه شي چي هر يوه د خپل نظير سره په وزن كي موافق وي مگر دروي په حروفو كي مختلف وي لكه عبدالقادر خان چي وايي:

بند ئې ، په تاريم د دوو زلفينو

مست ئې، په جام يم د دوو عنينو

(5)تجنيسات:

تجنيسات اوه دي : تام ، ناقص، زايد، مركب، مكرر، مطرف، خطي:

اول . تام:

تام تجنيس هغه صفت دی چي په شعر يا نثر كي دوې داسي كلمي ذكر شي چي په صورت كي هيڅ تفاوت نه سره ولري مگر معنا ئگې جلا جلا وي. په پښتو كي دا صنعت بيخي ډېر دی، بلكي په متلو كي هم موجود دی لكه چي وايي : "خواري كړې هغه مينځي چي دمينځي كال مينځي" په ادبياتو كي هم ډېر دی، پيرمحمد وايي:

فراق په ما خوري دزړگي ويني

آشنا مي نسته الله مـــــــي ويني

عبدالقادر خان يوه مفصله نصيحت نامه چي تقريباً زر بيتونه دي په همدې صنعت كي ويلې ده.

دوهم، ناقص:

ناقص تجنيس دا بولي چي په تورو كي لكه تجنيس تام غوندي يو شی وي مگر په حركاتو كي مختلف وي لكه حميد چي وايي:

چي رښتنی ساده صاف نه وي حميده

بولي، بولي عاقلان دا هســـــــي بول

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

دریم . زاید:

زاید تجنیس دادی چي د متجانسو کلمو په سر یا په آخر کي یو توری اضافه وي لکه عبدالقادر خان چي وایي:

چي عاقبت به له دنیا لیږدي

ولي دا هونبره طولاني بلیږي

ځلورم. مرکب :

مرکب تجنیس پر دوه ډوله دی : متشابه او مفروق. متشابه هغه دی چي د بسیط لفظ سره مرکب د بسیط په شکل راوړي لکه عبدالقادر خان چي وایي:

ربه ته زما ښتن زه بنده ستـــــا یم

تا به غواړم تا به بولم تــــا به ستایم

په نسیم د محبت لـــــــــکه ګل وایم

په تجنیس په نصیحت بیتونه وایم

مفروق مرکب هغه دی چي بسیط او مګرکب لفظونه د بسیط او مرکب په شکل راوړه شي عبدالقادر خان وایي:

چي په سترګو څراغ ویني پتنګ

څو ونه مري له ژوندونه وي په تنګ

پنځم . مکرر:

مکرر تجنیس دادی چي د بیتونو په آخر دوه متجانیس لفظونه اړخ پر اړخ مکرر راوړه شي او معناوي ئې جلا وي نو که د لومړی حرف په سر کي څه زیاتوالی هم وي روا دی لکه پیرمحمد چي یوه غزل پردې صنعت ویلې ده چي دوه بیته ئې دادي:

بوي د زلفو چي مي تېر شو تر مشام شام

و بلبل ته مي د زړه ږدي ګل انـــــدام دام

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

په خندا به سور کفن له قـــــــــــــبره پاځم

دا مسيح که مي لړ واخلي پـه دشنام نام

دا قسم تجنيس هم د پښتو په ادب کي خورا ډېر دی او راز راز راوړل شويدی مثلاً حنان داسي راوړی دی:

هيڅ مي نه مونده په عشق کي د زړه کام کم

نه مي درومي له خاطره په پيغـــــــــــــام غم

پوخ مين آه وفغان نه کــــــــــــړي په عشق کي

مدام وي له اضطـــــــــــــرابه څخه خام خم

شپږم. مطرف تجنيس:

دادی چي دوې داسي کلمې راوړه شي چي ټول حروف ئې يوشی وي خو د پای توري ئې مختلف وي عبدالقادر خان وايي:

د يار ياد لکه صيقل زړه پرې صفا که

آئيني دي د خاطـــــــــــــــر ونيوه زنگ

اووم. خطي تجنيس:

خطي دادی چي دوې داسي کلمې راوړه شي چي تحريري شکل يې يو دی نو که يوه کلمه ټکي ولري او بله يې ونه لري پروا نشته لکه محرم او "مجرم" چي سره راوړه شي عبدالقادر وايي:

چي نوم ئې وشي د محـــرمی

خوب به په څه کا د بېغـــمی

په يوه ټکي محرم مجرم شي

وېره دي کاندي د مـــجرمی

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

(6)اشتقاق:

بل د لفظي صنايعو څخه دی چي ويونکی داسي الفاظ استعمال کړي چي له يوه اصله څخه مشتق وي لکه حنان چي وايي:

که په تور د تورو زلفو تور شم څه شو

د تور بخت له تورو زلفو آشنايي ده

او يا په نظر کي داسي ښکاره شي چي له يوه اصله دي مګر نه وي لکه خوشحال خان چي وايي:

هيچري د شولــــــــــــــــــــــو د سرِی برکت نه وي

شل شي شول شي شوم شي چي همېش شولي کرينه

(7)مقلوب:

مقلوب يعني اوښتی دا عموماً پر دوه ډوله دی :

لومړی مقلوب بعض :

چي په نظم يا نثر کي د کلمو بعضي حروف سره واوړي شمس الدين وايي:

که څه وايم د دلبر له تورو زلفو

د سواده مي په سر کي ده سودا

دوهم مقلوب کُل:

چي ټوله کلمه سره اړولي شوي وي. لکه عبدالقادر خان چي وايي:

د دوران له انقلا به لا بقا شي

اعتماد به دانا څه په دا اقبال کا

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

(8)تضمین:

تضمین دادی چي یو شاعر یا لیکونکی د بل شاعر یا لیکونکي یوه مصرع یا جمله دخپل شعر په ضمن کي راوړي مګر په دې شرط چي د سند او مثال په ډول وي نه دغلا په توګه، مثلاً حمید وایي:

دا شرف د عاشقۍ نه دی نو څه دی

چي سینه شوه د حمید دکان د مشکو

حنان شاعر دده وروستنۍ مصرع تضمین کړې وایي:

د حنان سینه نوخطو تور سکاره کړه

که "سینه وه د حمید دکان د مشکو

(9)اعنات یا "لزوم ما لایلزم"

دادی چي شاعر یو غیر لازم شی پر ځان لازم وګڼي یعني که دهغه التزامه صرف نظر وشي هیڅ عیب نه وي مثلاً عبدالعظیم شاعر دلاندي بیتونو په آخر کي " زلزله، غلغله، ولوله، سلسله" یا نور راوړي چي دوه لامه ئې لازم کړي مګر که ئې پر ځای " فیصله، مرحله، ناله" یا نور راوړي وای څه عیب نه وْ بیتونه ئې دادی:

نن مي ګډه په صورت بیا زلزلـــــه ده

راپسې د مفسدانو غُلغُلـــــــــــــه ده

ما وې نن خو به مي پرېږدی پر قراره

پرون ټوله ورځ مي کړې ولولـــــه ده

دا دُر نه دي چي په مخ ځمـا ځلیږي

دا ځما د سپینو اوښو سلسلـــــه ده

(10)حذف:

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

بل صنعت حذف دی چي شاعر له خپله کلامه یو یادوه حرفه وغورځوي لکه عبدالقادر خان چي وايي:

هومري اور پکښي بليږي ايري نه شوې

بلا سخت يې د عاشق ننه لړمـــــــــــونه

ننه په اصل کي "دننه" دی ، دال حذف شويدی.

(11)رقطا:

رقطا داسي صنعت دی چي په نظم کي يو حرف منقوط يعني نقطه دار او بل غير منقوط وي. مثلاً خوشحال خان وايي:

زه زاير يم ځان ستا تر تل تـــــــــــــــل

تر تا ځگر شم ځان ډېر ښه ئي تـــــــــر بل

يو په مثل ته ښايسته يې د جونو خانه

تابه ستايم تا به ستايم يو په شـــــــــل

ته جانا تل تازه تر تر نستـــــــــــــــرنه

زه زهير خسته جليا يم تــــــــــــر بلبل

)په پورته بيتو کي په پخوانۍ املاء (ځ) په دوو ټکو هم ليکله کېدله(

(12)خيفا:

دا صنعت داسی دی چي يوه کلمه يا يوځو توري منقوط او بله کلمه يا دتورو په شمار غير منقوط وي خوشحال خان وايي:

نن ما خپل گنېي له طـــــــــنزه

ما خو نه زده هونبره فـــــــن

بختور مي يې نوم کښېښ

لا که نه شي دروغجـــــــــــــن

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

ځنې تا وکا چین يې ګورم

شي بنده درته ختــــــــــــن

)په پورته لومړی بیت کي دوره توري منقوط او دوه غیر منقوط دی په دوهم بیت کي درې توري منقوط او درې غیر منقوط، په دریم بیت کي څلور توري منقوط او څلور غیر منقوط دي(

(13)رد المطلع:

دادی چي د لومړی بیت یوه مصرع د غزل په آخر کي تکرار کړي عبدالقادر خان وایي:

خو همدا عبدالقادر ته بیا بیا وایه

"یوه زړه لره یوه مینه کافي ده"

(14)رد العجز علی الصدر:

صدر د شعر او عجز ئې پای دی، دا صنعت داسي دی چي د شعر صدر په آخر کي تکرار کړي، رحمان بابا وایي:

سر زما، سامان زما، جار شه تر جانان زما

جارشه تر جانان زما، سر زما، سامان زما

دا صنعت ډېر قسمونه لري کله داسي کیږي چي د لومړی بیت عجز ئې ددوهم بیت په صدر کي راوړه شي او د غزلي تر پایه پوري همداسي وي دا قسم ډېر لږ دي، خوشحال خان وایي:

همدا شان د غزلي تر پایه پوري...

(15)الملمع:

الملمع هغه دی چي یوه مصرع پښتو او بله عربي وي، شمس الدین وایي:

که داخل مي په روضه کښي د رضوان کا

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

لعمري لا يطيب العيش لـــــــــــــولاك

خوبرويان كه د جهان شي راته جمـــــــع

فوالله لست انظير عنك ســــــــــــواك

(16)ذوالقافيتين:

ذوالقافيتين دا دی چي په نظم کي دوي قافيې ښکاره پر ښکاره شي، مثلاً عبدالقادر خان وايي:

که ورڅه نه دی چي مريي ستا نومـــم

بس دی وماته چيري له تا درومــــــم

ته به زما غوندي مريونه ډېر مومـــې

کله به تا غوندي ښبتن زه بيا مومم

(17)ذوالقافيتين مع الحاجب:

چي رديف د دوو قافيو په مينځ کي راوړه شي،مثلاً عبدالقادر وايي:

مين را ياد شو دتا له رنـــــــــګه

که يو درنګ کښيني زما له ښکه

که آشنا نه يې د آشنا مثال لـــــري

جار شم قربان شم تر تا ملنګـــــــه

(18)ذولسانين:

چي نظم په دوو يا ډېرو ژبو راوړه شي، لکه خوشحال خان وايي:

افغان بچه شوخي، هرګز په عاشق بانـــــــــــدي

لطفي نکني رحمی، دا هم کله څوك کانــــــدي

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

يك لحظه بيا بنشين ما خوښ په ښه خندا کړه

قربان سرت گردم چي نورو وته خانـــــــــــــــدي

(19)غير منقوط:

دا داسي صنعت دی چي په شعر کي بې ټکو الفاظ استعمال شي، لکه د شمس الدين دا بيتونه:

خوشحال خان وايي:

د دلدار هوا دار له درد او دوکه دما دم د آه سرد سره راوا کا

درومه درومه گيله مه کوه له درده کله کله درد هم مراد اداء کا

(20)منقوط:

منقوط هغه دی چي په شعر کي ټول نقطه دار توري راوړه شي، لکه خوشحال چي وايي:

ښې ښې شپې شي ځيني پيښـي

غېږ په غېږ شي شفت ځبيښي

څښي څښي ښيښي تشـــــېږي

نن بشي بخښني ، ښي _ ښي

(21)مقطوع:

مقطوع دادی چي د شعر ټول توري سره بيل ئي مثلاً خوشحال وايي:

دل آزاري ! م دی ځ ل رب ډار دی

زړون م آزاروه روی ددا دار دی

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

ت چ پ ژاړي زار زار ژړا دي اروم

دادي واړه درد او دوك زړه دي آزار دى

چ اول دي د زړه داغ وت آرزو وه) 5(

اوس ور دروم زړه دي ښ ش چ داغ دار دى

(22)موصل:

موصل دادی چي د شعر ټول حروف سره ونښلي، او دا درې قسمه دى : لومړی دادی چي د شعر توري سره ونښلي لكه خوشحال خان چي وايي:

پورته دوه بيته منقوط هم دي، د موصل دوهم قسم دادی چي دوه توري سره نښلي، لكه د خوشحال دا بيتونه:

مخ په مخ شه ماته خانده چي خاطـــــر مي

هوسي شي په خوښۍ شي هم بې غـــــــم

گل، مل چي مخ په مه شي په خوښۍ شي

طوطا كله گويا يي كا بې موســــــــــــم

د مرصل دريم قسم درې حرفي دى _ لكه دا بيتونه:

ځيني خپل جيش، لښكر، حشم كسي

ځيني خپل لعل، گوهر، نعم كســـــي

ځيني خپل علم، هنر، قلم كســــــي

ځيني ختك، هغه، صنم ، كســــــي

(23)لغز:

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

لغز په پښتو کیسۍ یا دوړۍ بولي چي په پارسي ورته چیستان وایي دا هغسي دی چي یو پوښتنه وکي د یو شی نښاني ووايي او له مخاطبه د هغه شی د نومو پوښتنه وکړي. دکیسۍ مثالونه په پښتو کي ډېر دي.

(24)معما:

معما داده چي د معشوق یا بل شي نوم په بیت کي پټ او په رمز کي راوړي، نو که د تصحیف دلاري وي که د قلب او یا حساب او یا تشبیه او نورو لارو، مګر په دې شرط چي له ښي طبع څخه بېخي لیري نه وي، اوږده اوږده ناوړه الفاظ پکښي نه وي لکه یونس چي د محمد (ص) په نامه معما لیکلي ده:

خم چي یونس واړاوه څڅوپکي ځینـــــي پريوت

هوښ له مدهوښ ورك كا ، اسم لوی وه د هغه

لمن لیکونه

.1مختارالصحاح

.2عبدالله بن المعتز د عباسیه د خلفاء څخه دی چي د مقتدر خلیفه د مریانو دلاسه مړ شو (په 296 کي) "دکابل مجله _ لومړی ګڼه څلرم کال"

.3مخصوصاً دلته هغه صنعتونه ټاکلي شویدي چي مائې په پښګتو کي مثال پیدا کړیدی، ممکن دی چي ډېر نور به داسي هم په پښتو کي وي چي ما نه وي لیدلي. "مؤلف"

.4مدارج البلاغه 205 مخ

.5په پخوانی املاء کي غیر ملفوظي (هـ) لکه (په، ده ، زه او نور) نه لیکله کېده.

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

د بیان علم

بیان په لغت کي کشف او ایضاح ته وايي (1) خو په اصطلاح کي هغه علم دی چي د یوې معنا دلالت پر مختلفو لارو راښیي (2) یسوعي بیا وايي : بیان په اصطلاح کي هغه فصیح منطق ته واي چي له ما فی الضمیر څخه تعبیر په وشي) 3.(

د بیان د علم لومړی کتاب:

په دې علم کي لومړی کتاب (مجازالقران) دی چي ابی عبیده د خلیل شاگرد لیکلی دی.

اصول:

دا علم درې اصله لري یعني په درو شیانو کې بحث کوي) 4: (

1.تشبیه

2.مجاز

3.کنایه

تشبیه:

تشبیه د دوو شیانو معنوي اشتراك ته وايي، نو که دا اشتراك حقیقي وي او که خیالي او مقصد له معنو ي څخه هغه صفت دی چي د باندنیو موجوداتو څخه نه وي لکه : پوهنه، زړه ور توبې ، ځکه چي د دوو تنو اشتراك په کور او کالو کي تشبیه نه باله کیږي) .5(

د تشبیه رکنونه:

تشبیه څلور رکنونه لري :

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

لومړی رکن : ئې د تشبیه دوې خواوي دي چي یوه خوا ئې مشبه او بله خوا ئې مشبه به بولی او په عربی طرفین ورته وایي.

دوهم رکن : د تشبیه توري دي.

دریم رکن : د تشبیه وجهه ده.

څلورم رکن : د تشبیه غرض دی.

د یوه شي تشبیه چي له بله شي سره کیږي لومړی شی مشبه او دوهم مشبه به او ددوي منځ کي معنوي اشتراك وجهه شبه یا د تشبیه وجهه ده، او په کوم توري چي دا تشبیه راغلي وي هغه د تشبیه توري بولي او کوم مقصد چي پر بناء وي هغه ته د تشبیه غرض وایي.

لومړی رکن:

د تشبیه دوې خواوي : یعني مشبه او مشبه به مثال " پوهنه د رڼا په څېر ده" پوهنه مشبه ، رڼا مشبه به شوه. نو تشبیه د خپلو دوو خواو په اعتبار پر څلور ډوله ده:

(1)د مفرد تشبیه له مفرد سره:

(2)د مرکب تشبه له مرکب سره:

لکه د مخ تشبه له گل سره یا د زړه ور تشبیه له زمری سره:

لکه عبدالعظیم چي وایي:

سره لبان دي په خندا کي هسي زیب کا

لکه گل چي په گلزار کـــــــــي وغوړیږي

سره لبان او د خندا ترکیبي حال مشبه او د گل د غوړېدلو ترکیبي حال مشبه به دی.

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

(3)د مفرد تشبيه له مركب سره:

لكه په دې لنډۍ کې:

پر ګودر سور سالو ښکاره سو

ما وې دې نورو اوبو اور واخيست مينه

سالو مفرد او مشبه دئ او دا اور او د اوبو د سوروالې ترکيبې حال مشبه به دئ.

(4)د مرکب تشبيه له مفرد سره:

عبدالقادر وايي:

لکه څوك چې په ويشتل د ګلو خوښ شي

هسې خوښ شي مشتاقان د يـــار له سوکه

ګ د ګلو ويشل ترکيبې صورت مشبه او سوك مفرد مشبه به دئ.

ددو خواوو د مادې په اعتبار:

د مادې اعتبار هم پر څلور ډوله دی:

اول : د محسوس تشبيه له محسوس سره:

شمس الدين وايي:

زړه مې بې ديار له مخه مدار نه کا

عندليب غوندې بې ګلو قرار نه کا

زړه او عندليب دواړه محسوس دي.

دوهم : د معقول تشبيه د معقول سره:

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

لکه د ناپوهۍ تشبیه له مرگ سره او دعلم تشبیه له ژوند سره:

دریم : د معقول تشبیه له محسوس سره:

شمس الدین وایي:

د ریا طوق شو را په غـــــــــــــاړه

لکه خپور شي په جگړه دستار د چا

څلورم : د محسوس تشبیه له معقول سره:

لکه دا بیت:

یا پر جستجوي زما هسي خندا کا

لکه خاندي پر تدبیر باندي تقدیر

مفروقه او ملفوفه تشبیه:

په پورته تشبیه گانو کي دوه رازه تشبیه راځي:

چي یوې ته ملفوفه او بلي ته مفروقه تشبیه وایي : ملفوفه تشبیه هغه ده چي د یوه بیت په یوه مصرع کي ځو مشبه او بله مصرع کي ځو مشبه به راوړه شي لکه حنان چي وایي:

دا څه زلفي څه رخسار او څه ذقن دی

څه سنبل او څه گلاب څه نسترن دی

مفروقه تشبیه هغه ده چي په یوه بیت یا یوه مصرعه کي ځو مشبه او ځو مشبه به سره راوړه شي مثلاً بیا حنان وایي :

خوله غونچه، سترگي نرگس، زلفـــــي سنبل دي

خط ریحان دی، څه گلزار په لاس راکښېووت

دوهم رکن : د تشبیه توري:

د تشبیه توري دري ډوله دي : حروف ، اسماء، افعال:

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

(1)حروف:

په پښتو کي دا حروف د تشبیه دي : لکه ، غوندي، دود، ورته...

د لکه د توري مثال:

عبدالقادر وايي:

ګوندي بخت مي د دلبر د زلفو ږمونځ کا

که فلك ټوکرې ټوکرې لکه شمشاد کړم

د غوندي توری:

خوشحال خان وايي:

که زما په مرګ دي زړه دي تېغ راواخله

د قصاب غوندي مي بند پر بند جلا کړه

د دود توری:

لکه پیرمحمد کاکړ چي وايي:

ما له یاره سپینه خوله په خندا غوښته

ده له کسته د غونچګې په دود ونغښته

ورته توری:

دا توری په ادبیاتو کي زما په سترګه نه شو، مګر په محاوره کي ډېر مستعمل دی : ستا کتاب زما کتاب ته ورته دی. یا نور...

(2)اسماء:

په پښتو کي دا اسمونه د تشبیه دپاره شته : شان، خېر، سیال.

د شان مثال:

عبدالعظیم وايي:

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

د ستې په شان به سوځم ســـــــــرترپايه

چي تازه مي كړ خپل ځان وته نېران بيا

د ځېر مثال:

رحمان بابا وايي:

وړاندي هم تېوله ستـــا په ځېر سړي وه

ته هم پاځه د هغو په ځېر همت كړه

د سيال مثال:

عبدالقادر وايي:

نمر له تانه منـــــــــــــــــور شو دا له نمره

ځوك به مياشت كا ستا له مخه سره سياله

(3)افعال:

په پښتو كي دا افعال د تشبيه دپاره راځي : ته وا ، ته به وايي، وائې ته چي وائې، تابه ويل:

د ته وا مثال:

مخلص وايي:

رامو نه وړو د پردو له كـــوره گټه

يو د بل له جېبې كاږو ته وا غله يو

د ته به وايي مثال:

خوشحال خان وايي:

ته به وايي د گلاب په گل شبنـــــــــــــــــم دی

چي باړخو دی د نماشتې په وخت خولې شي

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

د وائي مثال:

عبدالقادر وايي:

ژړ او سره نمرى اغوستي ګلرخانو

وايي سپروني ونيول ګلونــــــــــــــــه

تا به ويل مثال:

پر دې ښاغلي سپى داسې ګران وْ تا به ويل زوى ئې دئ.

د ته چې وايي مثال:

مدير صاحب داسې پر چوکۍ ناست دى ته چې وايي د پړنګي سر ئې په توره وهلى دى.

د تشبيه اقسام د تشبيه د اداتو په اعتبار:

که په تشبيه کې د تشبيه ادات نه وي راغلي موکده ئې بولي، او که راغلي وي مرسله يا مطلقه ئګې بولي هغه چې د تشبيه توري نه وي پکښې راغلي لکه رحمان بابا چې وايي:

شام سحر مې دغه ستا زلفې رخسار

نور مې مه پوښته له شام او له سحره

مطلقه خو دمخه تېره شه.

(3)رکن د تشبيه وجهه:

د تشبيه وجه د مشبه او مشبه به تر منځ يو مشترکه معنى ده، چې په مشبه به کې به د اصليت او مشبه کې د فرعيت په توګه وي او دابه هم د ويونکي په نظر کې وي (6) د ويونکي نظر ځکه ضروري دي چې مثلاً که يو سړى

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

د يو پهلوان سره تشبه کړه شي که څه هم دا سړی په ډېرو شیانو کي لکه خوله، پزه، لاسونه، جسمیت، او نورو کي پهلوان سره شباهت لري مګر د ويونکي نظر او مقصد غښتلوالاو قوت دی، دا د تشبیه وجه به يا د حقیقت له رویه وي لکه چي ووايو : احمد لکه زمری دی ! يعني په زړه ورتوب کي او يا به د تخیل له رویه وي لکه حسن او ښکلیتوب (7) چي ووايو : مخ لکه سپوږمۍ دی.

د تشبیه د وجهه په اعتبار د تشبیه اقسام:

د تشبیه د وجهي په اعتبار تشبیه پر لاندي قسمو وېشلې شویده : تمثیلیه او غیر تمثیلیه ، مجمله او مفصله، قریبه او بعیده.

تمثیلیه تشبیه:

هغه ده چي د تشبیه وجهه ئې له متعددو شیانو څخه راوتلې وي لکه حمید چي وايي:

دا زما له غمه شین زړه پکښي خیال د يـــــــار د شونډو

هسي رنګ زیب و زینت کا لکه می په شنه پیاله کښي

دلته د تشبیه وجهه له څو شیانو څخه راوتلې ده د زړه او پیالې له شینوالي، د شونډو او می د سوروالي څخه او دا چي شونډې او می دواړه د څکلو شیان دي او هم زړه د خیال او پیاله د میو ظرفونه دي ددې ټولو څخه د تشبیه وجهه راوتلې ده.

غیر تمثیلیه تشبیه:

هغه ده چي د تشبیه وجهه له مفرد شی څخه راوتلې وي لکه شمس الدین چي وايي:

د ګلرخو په هوس شپې رونومـــــــه

آموخته لکه شبنم په دا شبخون یم

مجمله تشبیه:

هغه ده چي تشبیه وجهه پکښي نه وي ذکر شوې مثلاً رحمان بابا وايي

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

دا هلال دی چي ليده شي په شفق کي

که په لاس د گل اندامي سپين وښی دی

مفصله تشبيه:

هغه ده چي د تشبيه وجهه ذکر شوي وي مثلاً حنان وايي:

تبسم ئې له دشنامه سره خوند کا

قدر ډېر لري ترخه چي شي شراب

تريخوالی د تشبيه وجه ده.

قريبه تشبيه:

هغه ده چي ببله فکره ويونکی يا آروېدونکی ته د تشبيه وجهه ځرگنده شي عبدالقادر وايي:

که مو عمر د چمن تر گـــــــــلو کم دی

د لاله غوندي سور مخ د زړه په داغ يو

بعيده تشبيه:

هغه ده چي د تشبيه وجهه تر ډېر وخت وروسته ځرگنده شي لکه محمد هوتك چي وايي:

د بيلتون په تاريکوکي مي زړه شين شو

رڼا لمر د جام د ميو په ظـــــــلام را) 8(

لمر د شرابو سره تشبيه شويدی، په لومړی وار د تشبيه وجه سړی دستي نه شي موندلای ځو ورته ډېر دقيق نه شي وروسته ځرگندېږي چي شايد د تشبيه وجه به حرارت وي ... دا تشبيه په پارسي کي ډېره ده.

(4)رکن د تشبيه غرض:

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

د تشبیه غرض د مشبه تعریف دی یعني د مشبه د حال بیان او وصف غرض دی لکه ښکلیتوب ، ښه والی، بدوالی او نور ځکه د تشبیه غرض اکثراً مشبه ته راجع کیږي، دا غرض پر څو ډوله دی :

لومړی دا چي د مشبه بدوالی غرض وي لکه چي حمید متملق او مداح او غوړه مال شاعر ته وایي:

لکه سپی چي په مردار شاوخوا کیږي

هسي ته کس وناکس په اسره ستایي

دویم دا چي د تشبیه غرض د مشبه د حال ایضاح او بیانول وي لکه علي خان چي وایي) : 9(

زه درپسي درسته شپه پټ ژاړم لکه پرخه

ته سبا خندان لکه ګل وازګرېوان د چایي؟

په دي بیت کي د تشبیه غرض د مین پټه ژړا او د معشوق خندا ده چي دواړه د مشبه حال باله کیږي.

دریم دا چي د تشبیه غرض د مشبه د حال د مقدار ځرګندول وي لکه حمید چي وایي:

که ئي سپك کا عاشقي لـــکه بڼه

هغه کس تر کوه قاف دروند وګڼه

یا نور داسي مثالونه چي غرض پکښي ښکلیتوب زینت یا نور وي، مګر کله کله د تشبیه غرض مشبه به ته هم رجوع کوي دا هغه وخت چي د تشبیه د وجهي له رویه چي هره خواناقصه وي هغه مشبه به شي او غرض ځیني اکملیت او بشپړتوب وي، دي ته مقلوبه تشبیه هم وایي ځکه چي مشبه به د مشبه پر ځای راوړه شوی دی لکه رحمان بابا چي وایي:

دا هلال دی چي لیده شي په شفق کـــــي

که په لاس د ګل اندامي سپین وښی دی

په دي بیت کي هلال مشبه او وښی مشبه به دی، مګر په مشبه به کي د تشبیه وجهه ناقصه ده ځکه چي هلال خو تر وښي په ښکلیتوب کي اکمل دی خو د تشبیه غرض وښي ته راجع دی.

د تشبیه نور عمومي اقسام:

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

په عموم طور تشبیه نور قسمونه هم لري چي مشهوره ئې اوه دی:

.1مطلقه تشبیه:

چي شرط او قید ونه لري لکه د خوشحال دا بیت:

د امید غوټۍ مي واړه شگفته شي

چي د دوویم پر ما لـــــــــکه صبائي

.2مشروطه یا مقیده تشبیه:

چي یو شرط یا قید پکښي وي لکه پیرمحمد کاکړ چي وايي:

مخ که دي گلشن دی یا څراغ دی یا سورگل

زه باندي بورا یم یا پتنگ یم یـــــــــــا بلبل

"که" په پښتو کښي د شرط توری دئ .

.3تشبیه تفصیل:

چي یو شی د بل شي سره تشبیه کړي بیا بیرته ووايي چي داسي نه ده او د مشبه به افضلیت ثابت کړي مثلاً خوشحال وايي:

چي و مخ وته دي گورم لکه لمر هسي ځلیږي

قربان دي تر جمال شم په معنی تر لمره غټ يې

.4د تسویآ تشبیه:

چي د یو شي صفت د مطلوب له صفته سره مساوي وباله شي لکه گل محمد هلمندی چي وايي :

لکه څنې چي دي ستــــــا پر مخ پریشاني

هسي شان مي د خاطره پریشاني ده) 10(

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

.5د اضمار تشبیه:

د اضمار تشبیه داده چي تشبیه مضمره وي لکه پیرمحمد کاکړ چي وايي:

محبوبا پر پالنګ واوښته په خوب کي

که هوسۍ وه د بهار پر ګلـــــو رغښته

.6کنایه تشبیه:

کنایه تشبیه هغه ده چي د تشبیه توری وغورځول شي او یوازي مشبه به راوړه شي لکه عبدالعظیم چي وايي:

سپیني مرغلري د ګلاب په ګـــــــــــل بهیږي

روغ زړه مي غوځیږي چي اوریږي له نرګسه

.7معکوسه تشبیه:

د عکس تشبیه داده چي دوه شیه یو له بل سره تشبیه کړی شي رحمان بابا وايي:

پخواني هم ټوله ستا په خبر سړي وه

ته هم پاځه د هغو په خبر همت کـــړه

دوهم اصل مجاز:

مجاز لغتاً د لاري او تېرېدو معنی ورکوي او اصطلاحاً د لفظ هغه معنی ده چي حقیقتاً دده دپاره نه وي وضع شوي یعني مجاز د حقیقت عکس دی نو حقیقت باید وپېژنو:

حقیقت:

حقیقت د لفظ هغه معنی ده چي دده دپاره وضع شوي وي لکه د زمری لفظ چي د یوه ځېرونکي حیوان دپاره ټاکل شویدی.

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

د حقیقت اقسام:

حقیقت پر څلور ډوله دی : عقلي ، لغوي ، شرعي ، اصطلاحي یا عرفي.

عقلي حقیقت : هغه دی چي د یوه لفظ نسبت داسي شی ته وشي چي ویونکي په عقل منلی وي لکه څوك چي ووایي " خونه بناء جوړوي" "ور ترکاڼ تراشي"

لغوي حقیقت هغه دی چي یو لفظ په لغت کي د یو شي دپاره وضع شوی وي لکه د "اور لړوني" کلمه چي د آتش کاو دپاره راغلې ده.

شرعي حقیقت:

هغه دی چي په شرع کي دیني او شرعي امورو ته یو لفظ وټاکل شي لکه د "نمونځ" لغت چي په لغوي حقیقت کي د "نمانځني" څخه چي د احترام او ستایش په معنی دی اخیستل شویدی مگر په شرعي حقیقت کي د څو مخصوصو اقوالو او افعالو دپاره راوړل کیږي.

عرفي حقیقت:

هغه دی چي په عام عرف کي کوم لفظ د یو شي دپاره ټاکل شوي وی لکه د "مېړه" لغت چي له لغوي حقیقت له رویه هر نارینه ته ویل کیږي مگر په عرف کي د ښځي د سړي یعني شوهر په معنا هم راځي.

علاقه:

د حقیقي او مجازي معنی په منځ کي باید ضرور یو علاقه او قرینه وي که علاقه په منځ کي نه وي د هغه لفظ استعمال په مجازي معنا غلط دی مثلاً که څوك کتاب ته اشاره وکړي او ووایي : "دا آس دی" دلته مجاز بالکل غلط دی، ځکه چي د آس او کتاب په منځ کي هیڅ علاقه نسته او که یوه زړه ور او جنگي سړي ته اشاره وکړي او ووایي "دا زمری دی" دلته مجاز درست دی ځکه چي د دوی په منځ کي زړورتوب او شجاعت علاقه ده. نو که پدې علاقه کي تشبیه وه مستعار مجاز ورته وایي او که نه وه مرسل مجاز ئې بولي.

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

د مجاز اقسام:

مجاز پر دوه قسمه وویشل شو:

1.مستعار مجاز

2.مرسل مجاز

لومړی مستعار مجاز:

مستعار مجاز پر څو استعارو مشتمل دی. او استعاره په لغت کښي عاریه غوښتل دي او په اصطلاح کي يو لفظ د هغه شي دپاره استعمالول دي چي په حقيقت کي د هغه دپاره نه وي وضع شوی مګر ددوي په منځ کي به د تشبيه يوه علاقه وي.

د استعارې ارکان:

استعاره درې رکنونه لري : يو مستعار منه (يعني مشبه به) بل مستعار له (يعني مشبه) چي دوي دواړو ته په عربی طرفان وايي او دريم رکن مستعار باله کيږي چي هغه د تشبيه وجه ده او په عربی جامع هم ورته وايي.

د استعارې ډولونه:

استعاره د طرفينو په اعتبار دوه ډوله لري:

يوه ممکنه

بله ممتنعه

(1)ممکنه:

ممکنه هغه ده چي د تشبيه دواړي خواوي يعني مستعار منه او مستعار له يوه شي سره يوځای کېدلای شي لکه د علم تشبيه له ژوند سره او د ناپوهۍ تشبيه له مړيني سره ځکه چي علم او ژوند په يوه سړی کښي سره يوځای کېدلای شي هم به سړی ژوند وي هم به عالم وي همدارنګه ناپوهي او مرګ دا استعاره وقافيه هم بولي.

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

(2)ممتنعه:

ممتنعه هغه ده چي ددواړو خواوو يوځاى کېدل امکان ونه لري او منع وي دا استعاره عناديه هم بولي لکه د ښه مړى تشبيه له ژوندي سره مثلاً وويل شي : "پښتون سيد جمال الدين ژوندى دى" او دا ځرګنده ده چي ژوند او مګرګ په يوه وخت او يوه سړي که نه سره يوځاى کيږي او د عناديې د اقسامو څخه دا هم دى چي پر ضد د شي راوړه شي (11) لکه يو بې زړه سړى ته چي د استهزاء په توګه وويل شي : "زمرى دى" يا يو جاهل ته وويل شي : "د علم درياب دى" دا قسم تهکميه او تمليحيه هم بولي.

همدارنګه استعاره د طرفينو په اعتبار تحقيقيه او تخليه ته هم وېشله کيږي تحقيقيه هغه ده چي مستعار له حقيقي وي نو که محسوس وي لکه اړخګى د کوچنى غونډى دپاره او که عقلي وي لکه د نور استعاره د عقل دپاره، او تخيله هغه ده چي مشبه يوازي ذکر شي، خو د مشبه به ځيني لوازم ورسره وي لکه حنان چي وايي:

پر عصا نرګس تکيه کړې ده ولي ؟

شوه ورپېښه ستا د سترګو بيماري

نرګس مستعار له او بيمار مستعا ر منه دى، لکړه لګول د مشبه به يعني مستعار منه له لوازمو څخه دى.

استعاره د جامع په اعتبار:

د جامع يعني د تشبيه د وجه په اعتبار هم پر دوه ډوله ده : يوه مبتذله استعاره، بله بعيده استعاره.

مبتذله استعاره چي عاميه ئې هم بولي هغه ده چي جامع پکښي ځرګند وي. او بعيده استعاره چي غريبه او خاصه ئې هم بولي هغه ده چي جامع پکښي ذکر شوى نه وي لکه چي وايو : "احمد په لوى لاس ځان بېکاره کوي" دلته په لوى لاس د قصداً په عوض استعاره شوى ده خو د تشبيه وجه ئې ځرګنده نه ده. يا لکه کاظم خان شيدا چي وايي:

د آفتاب په کمند نه خېژم آسمان ته

نه ړدم بار لکه شبنم پر دوش د ګلو

کمند ذکر شوى مراد ځيني شغلې دي او جامع پکښي نرى والى او اوږدوالى دى چي ذکر يې نه دى راغلى.

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

استعاره د طرفينو او جامع په اعتبار:

يعني استعاره د مستعار منه او مستعار له او جامع درو سرو سره په اعتبار پر دوله ډوله ده : يوه مصرحه بله مکنيه مصرحه هغه ده چي مستعار منه يعني مشبه به ذکر شي او مستعار له يعني مشبه حذف وي لکه خوشحال خان چي وايي:

چي د غوړو در ئې نه وينم په سترګو

دُر ګوهر مي په هر هر بانه سفته شي

په دوهمه مصرع کي در ګوهر مستعار منه راوړه سوئ مراد څني اوښکي دي چي مستعار باله کيږي.

دوهمه مکنيه هغه ده چي مستعار له ذکر شي او مستعار منه حذف وي خو د مستعار منه له لوازمو څخه يو شى ذکر شي، حميد وايي:

زړه مي له غيرته په کــــــــوګل دننه دود شي

ږمونځ چي دى بې فهمه وهي ګوتي په کاکل

ږمونځ ذکر شوي مراد "مشاطه" ده او ګوتي وهل د مستعار منه له لوازمو څخه بلل کيږي دا ځکه مکنيه بولي چي مشبه به پکښي پټ دى مکن هم پټوالي ته واي.

د مصرحې ډولونه:

مصرحه استعاره عموماً اوه ډوله لري : عناديه، وفاقيه، اصليه، تبعيه، مطلقه، مجرده، ترشيحيه، عناديه او وفاقيه خو دمخه درته وښودلي شوې، اصليه او تبعيه به هم وروسته په بل قسم کي درته راوړه شي، ترشيحيه، مجرده، مطلقه به دلته بيان کړو:

مطلقه استعاره:

مطلقه استعاره هغه ده چي خاص په يوه خوا (مستعار له يا مستعار منه) پوري اړه ونه لري بلکي دواړو خواوته شامله وي يعني داسي استعاره راوړه شي چي هم د مستعار له اوهم مستعار منه مناسبت پکښي وي لکه

خوشحال خان چي وايي:

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

د زمريو مړنتوب په لښکـــــــــــــر نه وي

مټ ئي هركله يوازي پر خپل ځان شي

زمری مشبه به مراد ځيني زړه ور سړي دی، " پر ځان مټ" هم د زمری او هم د زړه ور سړي سره مناسبت دی همدارنگه مړنتوب.

مجرده استعاره:

مجرده استعاره هغه ده چي يوازي د مشبه به مناسبت راوړه شي لکه د خوشحال خان دا بيت:

مست هاتيان خوني زمريو توری وکښي

چي د سرو تر ويري تېر شي کار آسان دی

مست هاتيان او خوني زمری مشبه به مراد ځيني جنگيالي زلميان دي چي مشبه به باله کيږي او توری کښل د زلميانو سره مناسبت دی.

ترشيحيه استعاره:

ترشيحيه هغه ده چي د مشبه به مناسبت تر قرينې وروسته راوړه شي لکه رحمان بابا چي وايي:

نيمه شپه ئې يار تر سره پوري کښيني

لکه شمعه چي څوك بله پر مزار کـــــا

مزار مشبه به مراد ځيني بيده عاشق دئ، د مشبه به شمع ده او قرينه ئې سرته کښېناستل دي.

استعاره د لفظ په اعتبار:

د لفظ په اعتبار استعاره پر دوه ډوله ده اصليه او تبعيه:

.1اصليه هغه ده چي د مستعار لفظ پکښي جامد وي لکه قلندر چي وايي:

نه دي چا ليدلي صبح وشام په يوه ځـــــــــــــای کي

ماته لمر ښکاره شو ستا د زلفو په تورتم کي) 12(

ذکر لمر مراد مخ دی، او لمر جامد هم دی.

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

(2)تبعيه:

تبعيه هغه ده چي د مستعار لفظ مشتق وي لکه عبدالقادر خان چي وايي:

له غيرته مي زړګي ټوکر ټوکر شي

چي ئې ګوتي په وېښتو وهي شانه

ګوتي وهل مشبه به مراد ځيني ږمونځول دي او ګوتي وهل مشتق دی.

دوهم مرسل مجاز:

مرسل مجاز هغه دی چي د تشبيه علاقه ونه لري بلکی له ځانه مخصوصي نوري علاقي ولري.

د مرسل مجاز علاقي څو دي ؟

د مرسل مجاز په علاقو کي اختلاف دی څوك وايي اتلس دي څوك وايي 27 دي (12) څوك وايي 36 دي (13) خو په پښتو کي دا 25 پيدا شوي چي هغه دادی : سببيت، مسببيت، کليت، جزئيت، لازميت، ملزوميت، اطلاق، تقليد، عموميت، خصوصيت، ظرفيت، مظروفيت، بدليت، مبدليت، آليت، مجاورت، مصدريه، مظهريه، عليه، معلوليت، متعلقيه، داليه، مدلوليت، سليقيت، لاحقيت.

(1)سببيت:

د سببيت علاقه داده چي ذکر سبب شي مراد ځيني مسبب وي لکه خوشحال خان په دې بيت کي:

چي دا اوښکي مي غمازي د فراق دي

زه ئې ځکه په ګـــــــرېوان کښي تويوم

په ګګرېوان کي د اوښکو تويول راوړه شوی دی مراد ځني پټوالی دی او ګريوان سبب د پټوالي دی.

(2)مسببيت:

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

د مسببیت علاقه داده چي ذکر مسبب شي مراد ځیني سبب وی لکه د خوشحال خان په دې رباعي کي:

چـــــــــــــي آئینې ته ښکاره دیدار کړي

آئینه درسته سره گـــــــــــــــــــلزار کړی

چي شونډې کښېږدي د جام په مورگو

اوبه په جام کښي رب انار کـــــــــــــــړي

ذکر مسبب چي رب انار دی مراد ځیني سبب چي د شونډو د سوروالی انعکاس دی.

(3)کلیت:

کلیت هغه دی چي ذکر کُل شي مراد ځیني جز وي لکه د خوشحال خان دا بیت:

گوتي ومنډه په غوږو تــــــــــــــــــري تېرېږه

ذاکر زر ذکرونه کا زړه ئې په دام کښي

گوتي ذکر دي مراد ځیني یوه گوته ده

(4) .جزئیت:

جزئیت دادی چي ذکر جز شي مراد ځیني گل وي رحمان بابا وایي:

وړاندي سرای لره توښه تړه رحـــمانه

څو سفر دي کړی نه دی له دې سرایه

ذکر سرای مراد ځیني دنیا یا عقبی ده.

(5)لازمیت:

لازمیت دادی چي ذکر لازم شي مراد ځیني ملزوم وي لکه د لمر ختو پروخت چي وویل شي : "رڼا راپورته شوه" یعني لمر راپورته شو، ذکر رڼا مراد ځیني لمر دی.

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

(6)ملزومیت:

ملزومیت دادی چې ذکر ملزوم شي مراد ځیني لازم وي لکه د ځاښت په وخت کي چې څوك وایي : "لمر سرای ته را ولوېد" یعني د لمر رڼا سرای ته را ولوېده، ذکر لمر مراد ځیني رڼا ده.

(7)اطلاق:

اطلاق دادی چې ذکر مطلق شي، مراد ځیني مقید وي لکه خوشحال چې وایي:

د سبا باده ! گـــــــــــذر په چمن بیا کړه

په چمن کښي رنګا رنګ ګلونه بیا کړه

د سبا باد مطلق ذکر شوي مراد ځیني د پسرلي د سبا باد دی.

(8)مقید:

مقید هغه دی چې ذکر مقید شي مراد ځیني مطلق وي لکه حمید چې وایي:

که آسمان د مهجورانو په ځان ژاړي

چې دا آه د چا په ځان وي نه دي ګرم

دلته ذکر ژړا چې د انسان په اوښکو پوري مقیده ده مراد ځیني مطلقي اوبه دي.

(9)عمومیت:

عمومیت دادی چې ذکر عام شي مراد ځیني خاص وي لکه خوشحال خان چې وایي:

د عشق غم لـــــه خلق پټ لره خوشحاله

څه ئې پټ کړم چې جهان ځیني خبر دی

ذکر جهان مراد ځیني مخصوص او شاوخوا خلك دی.

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

(10)خصوصيت:

خصوصيت هغه دى چي ذكر خاص شي مراد ځيني عام وي لكه يو باغوان چي وايي : "زما د باغ تاك نوى دى" ذكر يو تاك مراد ځيني ټول تاكان دي.

(11)ظرفيت : ظرفيت هغه دى چي ذكر ظرف شي مراد ځيني مظروف وي مثلاً وايو : "ناوه بهيږي يا واله بهيږي" ذكر ناوه او واله ده مراد ځيني اوبه دي.

(12)مظروفيت:

د مظروفيت علاقه داده چي ذكر مظروف شي مراد ځيني ظرف وي لكه دا چي چپراسي ته د اوبو ډك ګيلاس وركو او ورته ووايو : "دا اوبه چپه كه" ذكر اوبه مراد ځني ګيلاس وي.

(13)بدليت:

بدليت هغه دى چي ذكر بدل شي مراد ځيني مبدل وي لكه : پوروړي چي خپل پور اداء كي نو وايي : " ما پور له ځانه واړاوه" دلته اړول د اداء كول بدل راغلى دى.

(14)مبدليت:

مبدليت هغه دى چي ذكر مبدل شي مراد ځيني بدل شي لكه يو څوك چي دخپل پلار قاتل مړ كړي نو پښتانه وايي : "پلانكي خپل پلار واخيست" يعني د خپل پلار بدل ئې واخيست.

(15)آليت:

چي ذكر آله شي مراد ځيني هغه اثر وي چي ددې په ذريعه ځرګنديږي لكه چي وايو : "د پلانكي په غوړه ژبه وغولېدم" يعني په خبرو ئې او ژبه د خبرو آله ده عبدالقادر خان وايي:

در پوهېږم چي په ژبه مي تېرباسي

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

چي ویيلې شي دا هســـي مطولي

(16)مجاورت:

د مجاورت علاقه داده چي يو شی ذکر شي او مراد د هغه شي مجاور (ګاونډی) وي لکه د چا شونډي چي تر تبي وروسته ووزی نو وايي : "خوله مي ووتله" ذکر خوله مراد ځيني شونډي دي چي د خولې مجاور بللي کيږي همداشان وايي : "مرغلره پاك لمنې ښځه ده" ذکر لمن مراد ځيني بدن دی.

(17)مصدريه:

مصدريه دا دی چي مجازي معنی دموضوع څخه صادريږي لکه سخي سړی ته چي ویل کيږي " په لاس کي خلاص دی" یا "دلوی لاس خاوند دی" یعني بخښوونکی دی، ذکر لاس مراد ځيني بخښه ده او لاس د بخښي د صدور محل دی.

(18)مظهريه:

مظهريه دا دی چي موضوع له د مجازي معني د ظهور ځای لکه چي وايي : "د احمد دموټ پېچلو سړی نشته" ذکر موټ مراد ځيني قوت دی یعني دده د قوت ساری نشته او قوت له موټه ظاهـريږي.

(19)عليه:

عليه دا دی چي ذکر علت شي مراد ځيني معلول شي لکه يو تږی سړی چي ووايي : "له تندي مي زړه اور واخيست" ذکر اور مراد ځيني حرارت دی.

(20)معلوليه:

چي ذکر معلول شي او مراد ځيني علت وي لکه چي وايي : " په دې

صندلۍ کي حرارت نشته" یعني اور نشته.

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

(21)متعلقيه:

متعلقيه د لام په زېر دادی چي ذکر متعلق شي مراد ځني متعلق وي لکه مصدر چي ذکر شي او مراد ځيني اسم فاعل يا اسم مفعول وي لکه چي وايو : " سيد جمال الدين سرترپايه علم وْ، يعني عالم وْ.

(22)داليه:

داليه دادی چي ذکر دال شي مراد ځيني مدلول شي لکه چي وايو: "د کتاب په تورو وپوهېدم" يعني په معنی ئې وپوهېدم، توري ذکر شوه مراد ځيني معنی ده.

(23)مدلوليه:

چي ذکر مدلول شي نو مراد ځيني دال وي لکه چي ووايي : "ما دا کتاب په معنی ولوست" يعني په الفاظو ، ځکه چي الفاظ لوستل کيږي او معنی فهمول کيږي.

(24)سابقيت : سابقيت يعني د پخوا په اعتبار يو شي ته کتل دي، لکه يو زلمی ته چي وايي : "هلکه دا کار مه کوه !" که څه هم اوس زلمی دی خو چي تيري شوي زمانې ته وکتل شي پخوا هلك وْ.

(25)لاحقيت:

لا حقيت يعني د راتلونکي زمانې په اعتبار يو شي ته کتل، لکه

عبدالقادر خان چي وايي:

نه ما څه کړيدي نه به څه کـــړمه

چي را کوې ئې هغه کـــــــومه

نوم د ژوندون مي نوم د علم دی

مړ يم عـــــــــالمه مړ يم مړ يمه

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

که څه هم اوس مړ نه دی خو د راتلونکي زمانې په اعتبار چي ورته وکتل شي مري.

کنایه:

کنایه په لغت کښي د تصریح نقیض دی (13) او دبیان د علم دپوهانو په اصطلاح کنایه هغه ده چي د یو شي تعبیر په غیر صریح کلام سره وشي) .14(

د مجاز او کنایې فرق:

په مجاز کي د حقیقي معنا مرادول روا نه دي او په کنایه کي روا دی چي حقیقي معنا هم مراد شي.

د کنایې غرض : د کنایې غرض د لفظ تحسین ، دکلام خوږ والی او د اروېدونکي ابهام دی.

د کنایې اقسام:

کنایه پر درې قسمه ده : لومړی هغه ده چي کنایه له موصوفه څخه وي یعني دکنایې څخه ذاتاً موصوف مراد وي لکه عبدالعظیم چي وایي:

سپیني مرغلري د ګلاب پر مـــــــــخ بهېږي

روغ زړه مي غوځیږي چي اوریږي له نرګسه

په پورته بیت کي مرغلري د اوښکو څخه د ګلاب ګل له مخه څخه، نرګس له سترګو څخه کنایه دی چي اوښکي او مخ او سترګي موصوف باله شي.

د کنایې دوهم قسم له صفته څخه کنایه ده یعني له کنایې څخه مقصد صفت دی لکه رحمان بابا چي وایي:

که د عقل څه اثر لـــــــــــــــري و سر ته

لاس په سر مه شه د هر ګیډي و در ته

لاس په سر کېدل کنایه له سوال او طمع څخه دی، طمع او سوال صفت دی.

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

د کنايې دريم قسم له نسبته څخه کنايه ده اوهغه يو امر د بل امر دپاره اثبات يا نفي کول دي. لکه دا چي ووايو : "د احمد سترګي په آسمان کي دي" يعني متکبر دی که څه هم صريحاً متکبر نه وي ورته ويل شوي، مګر دده وسترګو ته ئې په آسمان کي ځای وټاکه او دهر چا سترګي چي په آسمان کي وي هغه متکبر دی نو احمد متکبر شو بانسبته کنايه شوه.

دکنايې ملحقات:

د بديع په علم کي ځيني انواع شته چي له کنايې سره خورا لږ اختلاف لري، ځکه ئې نو دالته راوړو هغه دادی : تعريض، توريته، استخدام ، ادماج پر اعته الطلب او نور...

(1)تعريض:

تعريض دادی چي له کنايې څخه داسي موصوف مراد شي چي هغه ذکر شوی نه وي او تعريض د هغه عبارت راوړل دي چي لفظ ئې پر يو شي دلالت کوي اود مفهوم او اشارې له لاري بل شی مرادوي لکه څوك چي بې نوبته کار يا خبري کوي او دا متل ورته ووايه شي : "ژرنده که د پلار ده هم په وار ده."

(2)توريته:

دې نوع ته ايهام هم وايي، او دا داسي دی چي په نظم يا نثر کي يو لفظ استعمال کړي چي دوې معناوي ولري، يوه ليري، بله نژدې. لومړی وار د ويونکي يا اروېدونکي ذهن نژدې معنی ته ولاړ شي مګر مقصد ليري معنی وي. لکه پير محمد کاکړ چي وايي:

جدايي په غم شريك کړم د غمجنو

د هر چا پر غاړه ژاړم لـــــــــــکه نی

د غاړي لفظ دوې معناوي لري نژدې معنی ئې (ګردن) او ليري معنا ئې (طرز، اداء، روش) دی. چي د شاعر مقصد هم ليري معنی ده.

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

(3)ادماج:

ادماج هغه دی چي يو داسي کلام راوړه شي چي دوې معناوي ولري مګر په دوهمه معنی تصريح نه وي شوې د ادماج او توريته فرق دادی چي په توريته کي يولفظ راځي چي دوې معناوي ولري مګر په ادماج کي يو کلام راځي لکه عبدالقادر خان چي وايي:

سر په لاس درپسي درومم نه قبليږي

نصيب مه شه د چا دا سرګـــــــــرداني

سرګرځول يا سرګرداني دوې معناوي لري دلته پرېشاني غرض ده.

(4)براعت الطلب:

براعاً الطلب چي حسن طلب ئې هم بولي او د تعريض يو قسم دی يعني په ښه صورت شی غوښتل لکه په دې لنډۍ کښې:

پر ديوال هســـــــــــــــــــکه شه خوله راکه

يو همزولتيا ده بل منت درته کومـــــــــــه

که دي خوله راکـــــــــــــــــــړه څه به وشي

زړه به مي ښه شي خوله به بيا درسره وينه

تبصره:

کنايه هم ليري او نژدې لري د نژدې مثالونه ذکر شوه او ليري کنايه لکه دا متل : "ښځه له اجاغه غواړه،اور و لنده بل ته ورکوه" اجاغ کنايه له مهمانداری څخه دی يعني سخا، ځکه چي اجاغ پر اور دلالت کوي او ډېر اور بلول پر ډوډۍ پخولو او ډوډۍ پخول پر سخا دلالت کوي

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

لمن ليکونه

(1)علم الادب يسوعي _ لومړی جز 56 مخ.

(2)مفتاح العلوم _ سکاکي 140 مخ.

(3)علم الادب 56 مخ.

(4)علم الادب يسوعي _ 57 مخ مختصر المعاني 313 مخ او نور.

(5)نوادر الاصول في شرح الفصول.

(6)نوادر الاصول فی شرح الفصول 230.

(7)علم الادب 65 مخ.

(8)پته خزانه خاتمه.

(9)د علي خان دېوان مخ

(10)د ګل محمد دېوان قلمي.

(11)حدائق البلاغه 30 مخ.

(12)د قلندر قلمي دېوان.

(13)قطوف الدانيه فی علوم ثمانيه 211 مخ.

(14)قطوف الدانيه فی علوم ثمانيه 211 مخ.

علم الادب يسوعي _ لومړی جز 87 مخ.

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

د قافيې علم

قافيه په لغت کي وروسته او د غاړي پای ته وايي، مثلاً په عربی کي وايي "قفوت فلاناً" يعني په پلانکی پسي ولاړم.(1) او ځکه چي په شعر کي تر ټولو آخر او وروسته راځي او بيت په تماميږي نو اصطلاحاً هغه علم وباله شو چي د نظم له اواخرو څخه بحث کوي، او قافيه د بيت د وروستنۍ کلمې آخر ته وايي مگر په دې شرط چي هغه کلمه عيناً په يوه معنی د نورو بيتونو په آخر کي تکرار نه شي لکه عبدالقادر چي وايي:

که خبر مي شی له خوږ زړگـــــــــــــــــگيه ته

شپه او ورځ به په نارو شي لــــــــــــــــکه زه

څو تاونه باندي تېر شي چــــــــــــي پخېږي

د پخو په حال خبر نه دي اومــــــــــــــــــــــه

که دي سوی چيري زړه د عشق په اور وي

ستا په هاله زړه په سويو بانـــــــــــــدي سه

عام عالم له حقيقته خبر نه شــــــــــــــــــول

د تقليد خندا کوي لــــــــــــــــــــــــــکه کاڼه

گوره بيا د کوم کم بخت سرې په خوله شو

سل ښکنځل راته کــــــوي چي غواړم خوله

په پورته بيتو کي (ته، زه، مه، سه،ڼه) د قافيې توري دي، که څه هم (هـ) تکرار راغلې مگر دا (هـ) ملفوظي نه ده بلکي د (زور) بدل اوعوض باله کيږي او په ټولو بيتو کي قافيه يوحرف او حرکت دی مگر که وروستۍ کلمه تکرار راغلې وه هغه نو بيا رديف بولي او قافيه تر رديف دمخه توری دی، لکه يونس چي وايي:

څو ونه ښانده په مينه باندي سر چا

کله بيا موند شرين وصل د دلبر چا

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

د "چا" کلمه تکرار راغلې نو ردیف باله کیږي، او قافیه د "سر" او "دلبر" په کلمو کې د "ر" توری دی او څنګه چې تر "ر" دمخه حرف متحرك دی نو په دې بیت کې هم قافیه یو حرف او یو حرکت دی او کله د قافیې تر وروستی توري دمخه توری ساکن وي لکه رحمان بابا په دې بیت کې:

زغره واغونده ملا وتړه د جنګ

هله پسه مرکه کـــــــــوه د ننګ

د "ګ" توری قافیه ده، تر ګاف د مخه "ن" ساکن دی، نو دلته قافیه دوه توري او یو حرکت دی او کله د قافیې تر وروستي توري دمخه دوه توري ساکن وي چې په دې صورت کې نو قافیه دوه توري او یو حرکت دی، لکه د مېرمن حلیمې د خوشحال خان د لور دا بیت:

د آشنای په فکر خوښه هسې شان شوم

نه پوهېږم چې ممتاز که نورجهان شوم

د "شوم" کلمه ردیف دی، نون او الف ساکن دي شین متحرك دی نو قافیه دوه توري او یو حرکت دی همدارنګه که د قافیې د کلمې وروستی توری د قافیې د اصلي کلمې څخه نه وي او د کوم علت په واسطه پورې نښتی وي نو هغه اضافه کلمه هم قافیه بلل کیږي لکه د مېرمن زینبې د میرویس خان نیکه د لور د هغې مرثیې په یوه بند کې چې دخپل ورور شاه محمود په مرګ ئې ویلې ده د "نا" توری چې د ترنم دپاره دی:

ځوان وْ، مېړه د توری جنګ ونا

ولاړ د کام په نام وننګ ونا

دښمن له ده په وینو رنګ ونا

پر میدان شیر وْ یا پلنګ ونا

افسوس چې مرګ دده په خوا سونا

قندهار واړه په ژړا سونا

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

شاعر باید د قافیې کم شیان وپېژني ؟

هر ناظم ته د قافیې پنځه شیان پېژندل په کار دي، د قافیې توري، حرکات، انواع، حدود او عیبونه.

(1)د قافیې توري او د هغو نومونه:

د قافیې توري (9) دي او نومونه ئې دا دي : روی، ردف، قید، تاسیس، دخیل، وصل، خروج، مزید، نائر:

د روی توری:

د قافیې د کلمې آخر توری روی بولي، اود قافیې بنسټ پر ولاړ دی خو چې دا توری د نفس کلمې څخه وي، رحمان بابا وايي:

ته چې ماته وايي پر څه کـــــــوې ژړا

نه در معلومېږي دغه خپل جوروجفا

په "ژړا" او "جفا" کې الف د کلمې اصلي توری دی، نوځکه ددې بیت روي "الف" دی او که د نفسي کلمې څخه نه وي هغه د روي توری نه شي کېدلای لکه د پښتو په اشعارو کې د ترنم نون چې اکثګره د بیت په آخر کې راځي لکه : "کوینه" یا "ځینه" . روی د روا څخه اخیسته شویدی او روا هغه رسۍ ده چې داوښ بار په ترې نو ځکه چې په روي ټول بیتونه سره تړل کیږي مجازاً دلته راوړه شو) .2)

د قافیې نور اته توري څلور تر روی د مخه راځي اوڅلور وروسته هغه چې دمخه راځي دادي:

د ردف توری:

هر "الف، واو، یا" چې د روی تر توري دمخه راشي هغه ته ردف وايي او هغه قافیه نو مردفه قافیه بولي خو په شرط ددې چې دالف دمخه توری زورناك او تر واو دمخه توری پېښ ناك او تر "یا" دمخه توری زېرناك وي. دا درې واړه مثالونه د رحمان بابا په دې بیتو کې وګورئ:

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

د "الف" مثال:

هسي مست یم ستا د شونډو په شراب

چي به نه وي بال دا هسي مست خراب

د "واو" مثال:

ورقونه لټوم د هر مـــــــــــــــــــــــــــکتوب

پکښي غواړم خط وخال د خپل محبوب

د "یا" مثال:

دنیا دار د دنیا کـــــــــــار کا زه ددین

خوانین زما په ملك دي خوشه چین

په لومړی بیت کي "ب" روی او "الف" ردف او په دوهم بیت کي "واو" ردف دی او په دریم بیت کي "نون" روي او "یا" ردف دی.

او که تر ردف وروسته دوه ساکنه راشي لکه دوست، پوست، جوړ، کور یا نوري داسي کلمې نو ځینو پوهانو د ردف وروسته توری هم په ردف کي داخل بللی دی او دا نو زاید ردف بولي، خواجه نصیرالدین طوسي پخپله رساله "معیار الاشعار" کي دا توري په روی کي داخل ګڼي او دا روی نو مضاعف روی بولي. په پښتو کي د ردف "واو" پر دوه ډوله راځي : معروف او مجهول.

قید:

د قافیې بل توری چي تر روی د مخه راځي قید بولي او قید هر هغه ساکن توری دی چي بېله فاصلې تر روی د مخه راشي مګر دا ساکن باید "واو، یا او الف" نه وي لکه : جنګ ، ننګ، درد، غبرګ، چرګ او نور ... او که "الف" او "واو" او "یا" هم وي باید تر الف دمخه زور او تر "یا" دمخه زېر او تر "واو" دمخه پېښ وي، د قید توری اختلاف روا دی لکه بحر او شهر چي سره راوړه شي (3) سعدي وایي:

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

چي مصر وچه شام و چه بر و چه بحر

همه روستایند شیراز شـــــــــــــــهر

خو د مخرج قید هم شرط دی او یوه بله خبره هم سته چي دا اختلاف تحسین نه دی بلکي په غزل کي خو قبیح دی او په مثنوي او نورو کي روا دی مگر تحسین نه گڼل کیږي.

تاسیس:

تاسیس هغه ساکن الف ته وایي چي تر روی دمخه راشي مگر دده او دروی د توري تر منځ بل متحرك توری واسطه وي لکه ځناور، دلاور، حاصل، ساتل، او نوري کلمې ... او تاسیس په قافیه کي د لزوم مالایلزم حکم لري، یعني که ئې التزام ونیسي قاقیې ته نقص نه رسوي.

دخیل:

دخیل هغه توری دی چي د "روی" او "تاسیس" په منځ کي واسطه وي لکه د ځناور د کلمې واو.

وصل:

د وصل توري ببله فاصلې تر "روی" وروسته راځي نو که د اضافت توری وي او که د نسبت او که د جمع او که د تصغیر یا ربط توری وي مثلاً د عبدالقادر په بیت کي د جمع واو د وصل توری دی، دی وایي:

تر قربان شه سل ښادی د ښادمنو

ربه مه وره خپل غمونه د غمجنو

خروج:

خروج هغه توری دی چي تر وصل وروسته ببله فاصلې راځي، خوشحال وایي:

اې ! چي مخ دي ښایسته دی په خالونه

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

په دا خپل شايست ډېر مه کوه خيالونه

مزيد:

مزيد هغه توری دی چي تر خروج وروسته راشي لکه په پورته بيت کي د (هـ) توری.

نائر:

نائگر هغه توری دی چي بې فاصلې تر مزيد وروسته راشي لکه په پارسي کي د پرداختنيستيش ـ درسا ختنيستيش

(4) دا توری په پښتو شعر کي ډېر لږ راځي.

(2)د قافيې د تورو حرکات او د هغونومونه:

دا شپږ دي : رس، اشباع، حذو، توجيه، مجري، نفاذ:

رس:

د تاسيس دالف دمخه حرکت ته "رس" وايي او رس په لغت کي په يو شي په پټه او ورو ورو پيل کول دي او دا حرکت به خامخا فتحه وي، لکه په "ځناور" کي د "نون" حرکت.

اشباع:

د دخيل حرکت ته اشباع وايي لکه په "دلاور" کي د "واو" توری.

حذو:

حذو د ردف د توري دمخه حرکت ته وايي، لکه د "ت" حرکت په "تور" کي او حذو برابر "واو" ته وايي.

توجيه:

د ساکن روی دمخه حرکت توجيه بولي او ساکن روی ته مقيد روی وايي لکه په "سفر" کي د "ف" حرکت.

مجری:

د روی حرکت مجري بولي، لکه : ځمه، کومه.

نفاذ:

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

نفاذ د وصل حرکت دی، مگر په پښتو او پارسي کي دا لازمه نه ده چي وصل به حرکت لري. که "خروج" راغلی وْ، البته حرکت لري او که نه وْ راغلی نه ئې لري.

(3)د قافيې قسمونه:

قافيه پر دوه ډوله ده : يوه مطلقه او بله مقيده، مطلقه هغه ده چي روی متحرك وي لکه : کومه،تلمه او نورو کي او مقيده هغه ده چي روی ساکن وي، نوپه دې دواړو قسموکي که د روی توری يوازي راغلی وْ، او دقافيې نور توری ورسره نه وْ، دا قافيه مجرده بولي، او که کوم بل توری ورسره راغلی وْ نوقافيه هغه توری ته منسوبيږي، مثلاً: که روی مقيد تنها وی مجرده ئګې بولي او که د ردف د توری سره راغلی وي مقيد ردف ئې بولي همدارنگه نور...

د قافيو حدود:

قافيه د وزن او حدود په اعتبار پر پنځه ډوله ده:

متراد فه قافيه:

چي دوه ساکن بېله فصله سره راغلي وي لکه د "ډېر" په توري کي.

متواتره قافيه:

چي و متحرك د دوو ساکنو په منځ کي واسطه وي، لکه محکم او محرم چي قافيه راوړه شي.

متدارك قافيه:

چي د دوو ساکنوپه منځ کي دوه متحرك راشي، لکه د "ځپلانه" توری چي قافيه شي.

متراکبه:

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

چي درې متحرك د دوو ساكنو په مينځ كې راشي، تراكب يو پر بل كښېناستل دي.

متكاوس:

چي څلور متحركه د دوو ساكنو تر مينځ راوړه شي، دا قسم مخصوص په عربی پوري دی، په پښتو كې ئې ما مثال ونه ليد، متكاوس د ګڼ او انبوه په معنی دی.

د قافيې عيبونه:

دا څو رازه دي چي مشهور ئې دادي : افوا، اكفا، سناد، ايطا، تضمين، اجازه، غلو، عدول:

افوا:

د مجرى يعني روی د حركت اختلاف ته قلندر وايي:

هوسيه وخورې د سترګـــــــو تورى

پر لوړ ولاړه ښكاريان په ګوري

ښكاريان لا كله د ګور بنديان شوه

خيزي ولاړي دي تشي تـــــــــــوري

"تورى" او د "يا" په حركت كې اختلاف سره لري.

اكفا:

د روی د توري اختلاف ته اكفا وايي، چي دا ډېر بد عيب دی، لكه : رقاص اوخناس يا روح او پوه يا ټك اوتږګ ، لحاظ او ابراز چي سره راوړه شي.

سناد:

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

سناد د ردف اختلاف دی لکه کار اوکور چي سره راوړه شي، دا عيب په پښتو او پارسي کي ډېر بد دی، اوهيڅ روا نه دی، مگر په عربی کي جواز لري مثلاً په عربی کي جميل او نزول په قافيه کي سره راتلای شي.

ایطا:

د قافيې د آخر توري تکرار دی په یوه معنی دا دوه قسمه دی : جلي، خفي . جلي هغه دی چي تکرار ئې ښکاره وي لکه ستمگر او خواستمگر. خفي هغه دی چي تکرار ئې نه وي ښکاره لکه : دانا، بينا. جلي ايطا په قافيه کي عيب دی.

تضمين:

دادی چي قافيه په وروستني بيت پوري معلقه شي، يعني لومړی بيت بېله دوهم بيته خپله معنی پوره نکړي لکه عبدالقادر خان چي وايي:

لاړم وباغ ته په نيت دگـــــــــــلو

د پرېکولو آواز د بلبلـــــــــــــــــــو

وکړ دستي مي له لاســـــه پرېوتي

هس رنگ مست شوم لکه په ملو

او دا ځکه عيب دی چي دادب پوهان وايي چي د نظم هر بيت بايد دومره مستقل وي چي معنا تمامه کړي البته دکلام د سباق د معنی په ترتيب کي به د نورو سره شريك وي.

اجازه:

دا عيب داسي دی چي دوه مختلف روی سره راوړه شي لکه : کاسب او فاضل.

غلو:

چي د روی توری يو ځای ساکن او بل ځای متحرك راوړی.

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

عدول:

عدول څو ډوله دی : يو دا چي شاعر د وزن دصحت دپاره په لغت کي تصرف ورکړي بل دا چي په قصيده کي له يوې قافيې څخه وبلي قافيې ته ولاړ شي، دا عيب دی مگر که د قصيدې په مگينځ پخپله شاعر دې تغير ته اشاره وکړي عيب نه دی، د ځانه څخه د شعر په پای کي لغت جوړول يا پر اصلي لغت څه شی اضافه کول يا د کوم لغت معنی اړول يا بېځايه استعمالول هم عدول دي.

لمن ليکونه

.1المعجم فی معائير اشعار العجم 153 مخ

.2المعجم فی معائير اشعار العجم 153 مخ

.3حدائق البلاغه 121 مخ

.4المعجم فی معائير اشعار العجم 212 مخ

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

وينا يا خطابه

تعريف:

وينا چي په عربي ئې خطابه بولي هغه فن دی چي د هغه په واسطه وينا کوونکي پخپله وينا خپل اروېدونکي قانع کوي. او خپل مطلب ته ئې رابولي، او تشويقوي ئې، ځکه نو خطابه په لغت کي د بل د پوهولو دپاره وينا کول دي، او په اصطلاح کي هغه صنعت دي چي د پل د اقناع دپاره کار ځيني واخيستل شي) .1(

موضوع:

وينا يا خطابه د نورو ادبي فنونو په شان کومه خاصه موضوع نه لري بلکي په هره موضوع کي وينا کېدالاي شي نو ځکه ټول موضوعات که کُلي وي که جزئي که معقول وي که محسوس د وينا د موضوع عنوان راتلای شي خو په دې شرط چي بلاغت پکښې وي) .2(

غرض:

د وينا او خطابې غرض د اروېدونکو اقناع او ترغيب دی، په هر کار کي چي وي او هر کار ته چي وي) .3(

اقناع:

اقناع پر دوه ډوله ده، يوه علمي او منطقي اقناع ده چي برهان ئې هم بولي او بله خطابي اقناع، علمي او منطقي قانع کول دادي چي مدعا په برهان ثابته شي او عقل ته هېڅ شك او ترديد پاته نه شي، دا راز اقناع په علمي امورو کي وي او دهغه چا کار دی چي د خطابې په موضوع کي متخصص وي يا اقلاً هغه موضوع ئې د ځان فن گرځولی وي، مثلاً : په طبي چارو کښې د ډاکټر وظيفه ده او په مهندسي چارو کي د مهندس يا نور) ... 4(

خطابي اقناع داده چي علمي اقناع ته حاجت نه وي ځکه چي ټول شيان او هر امر ددې وړ نه دی چي په برهان ثابت شي او يا ډېگر داسي کارونه شته چي ثابتوالی او نه ثابتوالی ئې نسبتي دی، يعني د يو موضوع ثبوت په يو خاص وخت او خاص ځای کي اويا نسبتاً مخصوصو خلکو ته درست وي مگر په بل وخت يا بل ځای کي يا د بل چا په نسبت درست نه وي، داسي چاري نو ددې وړ نه دي چي په برهان ثابتي شي، ځکه چي په برهان بايد هغه څه ثابت شي چي په هر وخت او هر ځای او د هرچا دپاره يو شانته ثابت وي او که دا هم وړ وي خو د هرچا ذهن بيا د

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

برهان پوهېدلو او درك كولو ته حاضر نه وي له دې كبله ډېر داسي كيږي چي داروېدونكو د اقناع او ترغيب دپاره بېله علمي اقناع بلي اقناع ته هم ضرورت وي چي دا نو خطابي اقناع بولي، په خلص طور خطابي اقناع داده چي عقل دداسي مدعا تصديق وكړی چي له منل شوو يا مظنونه قضاياو څخه مركبه وي چي ګويا ظن او ګمان هم په دې تعريف كي شامل شوه.

د خطابې لنډ تاريخ:

نطق او وينا د بشري غرايزو څخه دي او هر كله او هر ځای چي انسانان سره اوسي غواړي چي له خپلو همنوعانو سره ارتباط او اړه ولري. څنګه چي د ارتباط مهم شی خبري او وينا كول دی ځكه نو هر څوك غواړي چي بل څوك په خپله خبره او وينا وپوهوي او دوينا په واسطه ئې د ځان ملګری او تابع كړي. نو دې غريزې د بشر ټولني له ابتداء څخه وده موندلې ده. او ټولو وګړو كه پوهېدل كه نه پوهېدل له دې غرېزي څخه كار اخيست او يو دبل داقناع او ترغيب دپاره ئې خبري او ويناوي كولې، ځكه نو ددې فن ابتدائي تاريخ يا د وضع كولو ځای په يقيني توګه ټاكل كېدلای نه شي، هو ! دا ويلای شو چي هر ځای او هرچيري چي هر څوك سره اوسګېدل ددوی په منځ كښې دا فن وْ، مګر البته دكوم علم يا فن په سترګه نه ورته كتل كېدل، او نه چا كوم خاص اهميت وركاوه خو په مجمل او مختصر نظر دا څرګندېږي چي هر ملت چي ډېر پخوا وجود او مدنيت درلود هغه ملت ددې فن ښه پالونكی بلل كيږي، د ماقبل التاريخ حال خورا څرګند نه دی او نه ئې كوم اثر راپاته شويدی، فقط دومره را معلومېږي چي هر ملت پخپله پخوانۍ دوره كي هم پوهان درلوده چي خپلو پيروانو ته ئې لارښوونه كوله او هم دا ښكارېږي چي د وينا او خطابې زوړ شكل بايد اكثراً بلكي كاملاً د مختصرو جملو او شعر او سرود په جامه كي وْ. په دې ترتيب نو په شرق كي د خطابې لومړۍ زانګو بايد د آريانانو پخوانی مركز وبولو ځكه چي هغه وخت تر هر نژاد د آرين نژاد متمدن او د ښو سرودو خاوند وْ. چي دلته نو دا يادونه ضروري ده چي با

آريانا او خطابه:

و مو ويل چي پخوا د وينا او خطابې شكل شعري جامه اغوستې وه چي ګويا شاعرانو د خطيبانو او نطاقانو وظيفه هم پر خپله غاړه اخيستي وه او اجرا كوله ئې او هم له بلي خوا وينو چي آرين نژاد څو زره كاله پخوا خورا لوړ مدنيت درلود حتی د ريګويد غوندي مهم او غټ كتابونه ئې هم لرل او "ريشي" ګانو به د ملت دهري طبقې دپاره په جلا جلا توګه لارښووني كولې او انسانان به يې سمي لاري ته رابلل، نو دا اټكل كولای شو چي د خطابې او وينا لومړي پالونكي هم ددې خاوري آريانان دي ځكه چي د آرين د نژاد لومړی مركز تر آريايي هجرت دمخه همدا ځای وْ، نو له دې كبله په ډېرو پخوانيو دورو كي د سرودو د روزني دپاره چي كومه روښانه دوره شته د رېګويدا دوره ده چي

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

(1000 � 2000 کاله) د مسیح تر میلاد دمخه وه او ویدي کتاب خو د افغانستان په زړې آریایي خاوره کي مینځ ته راوتلی دی نو د وینا اوخطابې د روزني لومړی زانګو هم باید دغه خاوره وبولو، د ویدي عصر "ریشیا ګانو" یعني شاعرانو چي د ملت لارښوونکي او خطیبان او مبلغین وه ټولو خپله وظیفه په سرودونو کي اداء کوله او د سرودونو په واسطه ئې خلکو ته مذهبي اودنیایي قوانین ښودل، پاتي په اجتماعي توګه د مړو د تدفین یا د واده د تجلیل مراسم پر ځای کول دا ټول پردې دلالت کوي چي (څو زره کاله) پخوا په دې خاوره کي چي د آرین نژاد لا هند او پارس ته نه وه تللی د وینا او خطابې فن ته وده ورکول کېدله، هو ! آریائیانو د مصر د فرعونانو په شان یا د هیورغلیف دکیسو په څېر خپلي ویناوي په ډبرو کي ونه ګنډلي او نه ئې د پاپیروس پر پاڼو ولیکلي او نه د کلدانیانو او آشوریانو او بابلیانو غوندې ئې پر غرینو ډبرو اوپخو خټو خپلي کیسې را پرېښودلې، بلکي دوي د خوږو او جذابو سرودونو او شعرونو په واسطه پر پاکو آریایي زړو باندې خپلي ویناوي (چي ددوي د مادي او معنوي ژوندون جزئیات راښیي) نقش کړې او د صمیمي عشق او مینې په شان له یوه زړه بل زړه ته بې ږغه نقل شوه څو بعضي ئې تر موږ هم راورسګېدل دا سرودونه د 18 قرن په اولو کي د کاغذ پر مخ ثبت شول (5) یعني تردې وخته د خلکو په سینواو خولو کي وه، هغه وخت ئې دې خطیبانو یا په بل عبارت شاعرانو ته " ریشي" ویله ، دې "ریشي" ګانو پخپلو ښکلو سرودو کي خطابې بیانولې کله به یې دخپلو پلرو او نژاد نجابت او پاکي او کله به ئې دقوم او ټبر قوت او واك خپلو اروېدونکو ته ستایه کله به ئې د خپلو شاهانو عظمت او هم بیاناوه کله به یې د خپلي ښکلي مځکي او هیواد ستاینه او صفت کاوه، کله به ئې زلمیانو او نجونوته د عفت او نجابت لار ښووله او کله به ئې د دهقانانو سره د کرهڼي خوږې مرکې کولې، د وینو صافوالی، د نژاد پاکي، د کورنۍ د قانون احترام، په ټاکلي وخت واده، د ټبر غښتلوالی، د اندامو تناسب، د څېګرې ښکلیتوب، د بدن صحت ، د روح نشاط، زړه ورتوب، جنګیالیتوب او نور داسي صفتونه ددوي په وینا کي په خورا ساده او طبیعي صورت لیدل کیږي. د خپلو شیدو لرونکو غواوو ، د خپلو شنو وشو، د خپلو آبادو غرو، د خپلو ډکو سیندو، دخپل د ستورو ډك آسمان تعریف په ډیرو خوږو الفاظو بیانوي ځکه نو موږ دوی د آریایي روح روزونکي او دهغو د روحیاتو ساتونکي او داجتماعي ژوندون لارښوونکي ګڼو، مثلاً د مثال په توګه : د مړوښې (ازدواج) لار او سعادت د اویستا "یاسنا" د کتاب 53 فصل کي په ډېر ښه ډول ښیي، چي ګویا د آریانانو دنجابت یوه ښه او برجسته نمونه ده. د واده د جشن او خوښیو په وخت کښې یو روحاني خطیب دا وینا پخپلو اشعارو کي وایي :

"زه هغو پیغلونجونو ته چي غواړي میړونه وکړي څو له نصیحته ډکي جملې وایم ! او هم تاسي زلمیانوته ئې اروم، ځکه چي زه په هغو جملو ښه پوهېږم .... نو تاسي ئې پخپل غوږ کي ټینګي ونیسئ!

پاك او روحاني ژوندون ددین له لاري د خپلو مندو او پلور څخه زده کړې او په دې پوه شئ چي په دینداری کي یو دبل مینه او محبت سره غواړئ، ځکه چي یوازي محبت کولای شي تاسي نیکمرغه او خوشبخته کړي) . 6(

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

يا داسي نور مثالونه چي تر ټولو مشهور د زردشت مشهور ګاتونه دي چي هر ګات ئې معناً يوه وينا او خطابه بلل کيږي د آريانا نور خطيبان تر اسلام دمخه ټول هغه پوهان دي چي سرودونه ئې ويل او خپل ټبر ته ئې د ژوند سمه لاره ښودله چي دکتاب د پاڼو د تنګوالي او دموضوع د اوږدوالي له بيري مو دهغو دنومو د راوړلو څخه صرف نظر وکړ او تر اسلام وروسته هم په افغانستان کي خطيبان اونطاقان وه، اوس ځم د نورى دنيا خطيبانو ته.

يونان او خطابه:

کوم ملت چي خطابې ته علمي رنګ ورکړ او هغه ئې دمنطق د پنځګونو صفتو څخه وبلله يونان او د يونان فلاسفه وه،څنګه چي سيسرون (7) د روم مشهور فيلسوف او خطيب پخپل کتاب بروتوس کي ليکلي لومړى طايفه چي په يونان کي په خطابه او وينا مشهور دى "سوفسطائيان" دي او ددې طايفې منځ ته راتله داسي بيانوى) : 8(

کوم وخت چي د صقليا (سيسل) د جزيرې ظالمانو او ياغيانو او غاصبو حکومتو سقوط وکړ تر هوسايي او امنيت وروسته خلکو قضايي محکمو ته خپل عرضونه وړاندي کړه، څنګه چي دعوې ډيري وې او مدعيانو هم خپلي دعوې ښه نه شواى ثابتولاي نو ځکه ددعوې وکيل ته وکيلان ډېګر شوه اوهم ددې دپاره چي يو پر بل برى وومومي د ښو دلائلو په لټون او پيدا کولو کي ئې زيار يوست. ددې زيار په اثر د خبرو فصاحت منځ ته راغى او د وينا او خطابې بازار تود شو، څو چي هغو کسانو چي په دې فن کي يې ښه لاس موندلى وْ، خورا لوړ مقامونه اشغال کړه، او په دې طائفه کي چي کوم دوه ډېر مشهور شوه دوه کسان دي : يو "کوراکس (9) بل "تينسياس" نوميده، په يونان کي دا دوه لومړى کسان دي چي د نطق او خطابې د تدوين فکر ئې مغزو ته ورځېرمه شو، او دوي غالباً خپل دلائل ليکل او بيا ئې محکمې ته وړاندي کول تر دوي وروسته دوو نورو کسانو "پروتاګراس" (10) او بل "کرجياس" (11) نومېده بيخي ډېر اهميت او شهرت وموند ځکه چي دومره ښه نطق ئې کاوه چي تل به ددوى مدعيان محکومه وه، او برى به ددوى په برخه و، څنکه چي وکالت او نطق ډېر اهميت وموند، نو ډېرو اشخاصو توجهه دې خواته شوه او هر چا غوښته چي ښه نطاق او وينا کوونکى شي، نو ځکه د پروتاګراس او ګرجياس څخه غوښتنه وشوه چي ددې فن د اصولو تدريس شروع کړي هغو هم د سيسل د جزيرې په مرکز د "سيراکوز" په ښار کي کورسونه جوړ کړه، او د څه فيس په عوض به ئې د خطابې او نطق د فن زده کړه نورو ته کوله، دوي په دې کار کښي دومره مهارت وموند چي خلکو دوي ته د "سوفيست" (12) لقب ورکړ. او سوفيست ئې په يوناني ژبه يو پوه اوحکيم سړي ته ويل، چي په ډېرو علومو به عالم وْ مګر څه موده وروسته ددوي پيروانو يعني محکمو وکيلانو دا فن خورا بد استعمالاوه او بده استفاده به ئې ځيني کوله ددوى د شاګردانو فقط دا مقصد وْ چي خپل مقابل په هر صورت چي که حق وي که ناحقه بايد مغلوبه ئې کړي، د حق او عدالت له دائرې ووتل د روه او مغالطه او خطا ايستل بيخي پکښي ډېر شوه، ځکه نو د خلکو کي بد ايسېدل، او وکيلان به ئې په بده ستايل او دعامو خلکو په نظر کي سوفيست کلمې هم خپله حقيقي

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

معنی بایلوله او سوفیست دروهلئ، غولوونکئ مغالطه کار وباله شو، ددوي کار په سفسطه مشهور شو اوددوي طائفه باطله وبلله شوه پای ته ددې طائفې شاملین او شاګردانو ویل چې د شیانو حقیقت پېژندلای نه شو او فرضاً که ئې وپېژنو بل چا ته ئې معرفي کولای نه شو، څنګه چې ددوي عقیدو د خلکو په فکرو کې ډېر انقلاب او تشتت څرګند کړ او د اجتماعي حیات دپاره ډېر مضر وْ، نو خلك ئې بالمقابل جګړې ته تکړه شول، او لومړی سړی چې ددې طائفې پر ضد یې ملا وتړله سقراط وْ، چې په تصوراتو او ادراکاتو کې بحث کول دده مفکوره ده، مګر سقراط غلبه ونه موندله، تر ده وروسته افلاطون ددوی پر ضد اقدام وکړ او په تصدیقاتو کې ئې خبرې شروع کړې او ددوي څو کتابونه ئې شرح او ددوی دلائل یې ټول رد کړه مګر افلاطون پوره بری ونه موند خو چې ارسطو مینځ ته راغی او دا پیاوړی فیلسوف د دوي د عقایدو دبندولو دپاره راولاړ شو د خلکو دخبرولو دپاره یې منطق تدوین کړه او مخصوصاً ئې خطابې ته ډېر اهمیت ورکړ او په خطابه کې ئې یومستقل کتاب تالیف کړ.

د یونان وینا کوونکی:

د میلاد دمخه تر لسم قرن پورې د یونان د وینا کوونکو یعني خطیبانو نوم نشته تر دې تاریخ وروسته ډېر خطباء پکښې پیدا شویدي خصوصاً د یوناني لوی شاعر "همر" له دورې څخه د ډېرو خطیبانو نومونه یادېږي چې مشهوره ئې دادی:

1.سولن Solon د آتن قانون ایښوونکی او د هغه ځای د اهالیو د اجتماعي خویو او آدابو مصلح (558 _ 640) تر میلاد دمخه.

2.پې سیس ترات Pisistrate د سولن رقیب او د هیپارك زوی، دا سړی د همر د اشعارو ټولوونکی دی (528) تر میلاد دمخه.

3.تمیسیتو کل Themistocle یوناني سردار اود لښکري خطیبو مشهرو خطیب په (464 _ 528 ق م)

4.اریستید : سیاسي خطیب د تمیسیتو کل رقیب.

په یونان کې خطابه تر میلاد دمخه د پنځم قګرن په پای کې د پریکلس له عصره خپلې نهایي لوړتیا ته ورسېدله او دا لاندې کسان ډېر مشهور شوه:

1.پریکلس Pericles چې د آتن له لویو نامدارو زعماوو څخه وْ او هم یو قوي او غټ خطیب باله کېده.

2.اېسوکرات Isocrate په تتبیني خطابه کې (436 _ 338) تر میلاد دمخه.

3.دمستن Demositine امیر الخطباء دویناکوونکو مشر (381 _ 312 ق).

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

.4اسکين : د دمستن رقيب مشاجروي خطيب وْ (387 _ 312 ق م) دمستن هغه خطيب دی چي د وينا او خطابې په ټولو فنونو کي ئې خورا لوی لاس درلود دده ډيري معروفې او ښې خطابګې هغه دي چي د فلپ مقدوني د اسکندر د پلار پر ضد ئې کړيدي او پنځلس کاله د خپل وطن دساتني دپاره ئې دهغه سره مخالفت کاوه دا خطابې دفيلپيك نوميږي چي په فرانسوي هم ترجمه شويدي.

روم او خطابه:

څنګه چي د سيسګرون په قول د سوفيسطايانو سته له سيسل څخه اېښوول شوې وه، او بيا د سوفيسطائې عقيدې په اثر يا ددې عقيدې پر خلاف منطق منځ ته راغله اوخطابه د منطق مهم رکن وباله شو نو ليري به نه وي چي ووايو د خطابې د علم د وضع باعث روم يا روميان دي، مګر البته په علمي حيث د خطابې فن يونانيانو تر هرچا دمخه تدوين کړيدی او وروسته د سياسي شخړو په واسطه په روم کي هم دې فن شهرت وموند او د روم کوم وينا کوونکي چي د ذکر وړ دي دادي) : 13(

.1کانون : چي مهم نقاد دی (232 _ 174) تر ميلاد دمخه.

.2ژول قيصر : (101 _ 44) تر ميلاد دمخه چي د روم مشهور سردار وْ.

.3سيسرون : چي امام الخطباء باله شوی دی، په (106 _43 ق م) چي له هره حيثه د روم له اولو درجو وينا کوونکو څخه ګڼل شويدی.

ددې دريم خطيب درې ډوله خطابې ډيري مشهوري دي چي نومونه ئې دادی : لومړی "کايتلي " دوهم "ورين" دريم : "فيل پيك " لومړی خطابګې ئې د رومی سردار پر خلاف ويلي دي چي هغه غوښته د روم جمهوريت له منځه ورك کړي، خو سيسرون چي خپلي څلور ويناوي د سنا په مجلس او نورو عمومي مجلسو کي وکړي هغه سردار په نفي بلد محکوم شو، او سيسرون ته د سنا لخوا "د وطن پلار" لقب ورکړه شو.

دوهم ډول خطابې ئې د سيسل د جزيرې د يو مستبد او ياغي حاکم پر خلاف کړي وي چي تر محاکمې دمخه فرار شو.

دريم ډول خطابې ئې د آنتوان پر ضد چي د روم مشهور سردار وْ پر خلاف کړي وې، او دده ټولي ويناوي په فرانسوي ترجمه او طبع شويدي.

عرب او خطابه:

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

په عربو کي تر اسلام یو سلو پنځوس کاله دمخه دخطابې تاریخ شروع کیږي تر دې تاریخ پخوا څه په لاس کي نشته، ددې دورې په خطابو کښې اکثر دا موضو نه بیانېدل:

و جنګ ته ګمارل، د خون اخیستلو ترغیب د جنګ پر وخت، د اولسو په منځ کي روغه کول، ویاړنه او مباهات، د نمائنده ګانو په واسطه د مقصد څرګندول، د ښو کارو توصیه او له بدو ځان ژغورل،د واده پر وخت د زوم او ناوي ستایل او نور داسي...

د عربو وینا کوونکي:

د عربو د خطباء زړونه لوی او صورتاً هم قوی خلك وه، ځانونه ئې پاك او ستره ساتل، شا وخوا ئې ډېر نه کتل، او څه چي ئې ویل هغه ئې کول، د خطبو پر وخت ئې مخصوص خویونه درلودل، مثلاً : د واده په خطبو کي به ئې په ولاړي پر لوړ ځای او یا اوښ پر شا وینا کوله او دا ددې دپاره چي ټول خلك ئې ږغ واوري، او دده دلاس او سر ښورول او حرکتونه په سترګو ووینې، لویه لنګوټه به ئې تړلې وه پر لکړه یا نېزه یا لیندۍ به ئې تکیه کوله، او کله به ئې هغه ښوروله او اشاره به ئې په کوله (14) د عربو ددې دورې خطیبان ډېر وه، چي د پخوانیو خطیبانو څخه ئې د لوی زوی کعب وْ چي د رسول کریم (ص) اوم نیکه دناو په عربو کي ئې دکنانه طایفه خصوصاً او نور عرب عموماً ښې لاري ته رابلل دې سړي په عربو کي دومره اهمیت وموند چي دده مرګ ئې د تاریخ مبداء وګرزوله، او تر عام الفیل پوري د تاریخ مبداء وْ، د عربو د جاهلیت د وخت بل مشهور خطیب قیس بن ساعده وْ، دا سړی هم ټولو عربو په فصاحت او بلاغت اوحکمت اوموعظه منلی وْ، او دده نطق او ذکاء جوړ متل ګرزېدلی وْ، که څه هم تر اسلام دمخه خو موحد او د قیامت پر ورځ ئګي ایمان درلود، او ټول عرب ئې له بت پرستۍ څخه منع کول، او دلوي خدای عبادت ته ئې رابلل، وایي چي دی لومړی سړی دی چي پر لوړه وخوت او په خطبه کي ئې د (امابعد) کلمه استعمال کړه ، او دوینا په وخت کي به ئګې پر توره یا لکړه تکیه کړې وه، او د فصاحت دا اصل چي "البیناَ علی من ادعی والبین علی من انکر) هم دده له ویناوو څخه دی، رسول کریم (ص) تر بعثت دمخه یوه ورځ دده وینا اروېدلې وه او خوښه کړې ئې وه، دی تر بعثت لږ دمخه وفات شویدی، او دده ډېره مشهوره وینا هغه ده چي د عکاف په بازار کي ئې ویلې ده او هغه

داده:

"ایهناس ! اسمعو اوعوا من عاش مات و من مات فات، وکل ما هو آت آت، لیل داج ونهار ساج، وسماء ذات ابراج، و نجوم تزهر، وبحار تزخر، وجبال مرساآ، وارض مدحاآ، وانهار مجراآ ان فی السماء لخبراً وان فی الارض لعبراً مابال الناس یذهبون و یرجعون ارضوواقاموا ؟ ام ترکو اقناموا یقسم قس باالله قم لااثم فیه، ان الله دیناً هو ارضي لکم وافضل من دینکم الذی لنتم الیه انکم لتاتون من الامر منکرا"

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

ترجمه :

"ای خلکو ! واورئ او ښه يې زړه ته تېره کړئ، څوك چي پر دنيا اوسي مري اوڅوك چي مړشو ورکيږي، هر څه چي راځي راځي، شپه تياره، ورځ رڼا، د آسمان له برجو سره ستوري ځليږي، دريابونه مستۍ کوي، غرونه ټينګ دي، او مځکه غوړولي شوې ده، او ولې بهيږي، نو رښيتا چي په آسمان کي دليل او خبر او په مځکه کي عبرت شته، دا څه کيفيت دی چي خلك ځي او بيرته نه راګرځي؟ ايا خوښ دي چي هلته اوسي؟ اوکه پرېښود شويدي نو بيده دي؟ " قس " په خدای سره قسم خوري چي په دې کي هيڅ ګناه نشته چي دلوی خدای دين ستاسي تر اوسني دين ښه او هم ستاسي خوښيږي، نو رښتيا چي تاسي يو منکر او بدکاره ته رهي ياست."

ددې دورې بل مهم او مشهور خطيب اکثم بن صيفي دی،دې خطيب د کسري نوشيروان په مقابل کي خطبه ويلې ده چي د کسری د اعجاب سبب شوله او ده ته ئګې وويل : "که په عربو کي بې تا څوك نه واي يوازې ته کافي وې" او هغه ډېر ښه خطبه چي ئې کسری ته ويلي ده داده : "ان افضل الاشياء اعاليها واعلى الرجال ملوکهم وافضل الملوك اعمها نفعاً و افضل الخطباء اصدقها الصدق منجاآ والکذب مهواآ آفته الرای الهوا والعجز مفتاح الفقر شر البلاد بلاد لا اميريها الصمت حکم وقليل فاعلهُ ، البلاغه الايجاز من شدد نفر ومن تراخي تالف"

ترجمه:

"بهترين د شيانو عاليترين د هغو دی، عاليترين د خلکو پاچهان دي، او بهترين د پاچهانو هغه دی چي نفع ئې عامه وي ، بهترين د خطيبانو هغه دی چي رښيتا وايي، رښيتا ويل د نجات سبب دي، دروغ ويل مهواآ دي درای آفت هوا او هوس دی، عجز د فقر کلي ده، په ښارو کي هغه ښار بد دي چي امير نه لري، پټه خوله حکمت دی،او پټ خولي لږ دي، بلاغت ايجاز دی، هر څوك چي شدت کوي د خلکو نفرت ډېروي او څوك چي مهرباني کوي خلك پر ځان راټولوي"

دا خطبه او نوري خطبې ئګې خطابي جنبه چنداني نه لري، بلکي لنډی لنډی جملې دي چي په مختلفو چارو کي د پند او موعظې په رنګ ويلي شويدي.

تر اسلام وروسته:

په عربو کي تر اسلام وروسته وينا ډېره لوړه موقع وموندله او نوي سبکونه او خصوصيات پکښي پيدا شوه، مثلاً د جمعې ، اخترو او حج خطبې سياسي دخلافت او سلطنت د ټينګولو دپاره ويناوي پکښي داخلي شوې د وينا او خطبو شروع کول په حمد او ثنا سره شروع شوه، د قرانکريم آيتونه تضمين شوه، او مرسته ځيني واخيستله شوه، همدا

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

شان د لنډوالي او اوږدوالي له حیثه ددې دورې خطباء دومره ډېر دی چې په هیڅ عصر کې دومره نه وه، خو دلته ئې څو مشهور خطیبان راوړو :

لومړی چې تر ټولو خطیبانو ئې اوله درجه وړېده رسول کریم (ص) دی چې هیڅوك دده ودرجې ته نه و رسیدلی او دومره بلیغي او فصیحي او جاذبې ویناوې ئې کولې چې ټول خلگ به دده پر وینا مینان کېدل او د هر چا دا زړه غوښته چې دده وینا واوري یا اقلاً دوې خبرې ورسره وکړي، حتی مخالفینو هم دده (ص) ویناوې اروېدلې او ویل به یې چې "محمد د خبرو سحر لري" دوهم خطیب علی کرم الله وجهه دی چې امام الخطباء باله شویدی، او د سید رضي نهج بلاغته ددې خبرې شاهد دی ، نور مشهور خطیبان سحبان، امل زیاد بن ابیه حجاج بن یوسف ثقفي، خالد بن ولید او نور چې خطبگې ئې په کتابو کې ذکر شویدي.

آشور او خطابه:

کوم بل ملت چې د خطابې آثار ځیني ځرګند شویدي د آشور ملت دی چې دوی د نیکه ګانو د پخوانیو نوشتو څخه چې په میخي خط لیکلي پاته شویدي او هغه غالباً ددوی د ارباب الانواعو او پاچهانو قولونه دي چې وعظ او آداب ئې ښودلي دي.

خطابه په منطق کې:

خطابه دوه مخه لري : یو علمي بل ادبي.

له علمي مخي خطابه:

د علمي مخي خطابه د منطق د پنځګونو صنعتونو څخه ده، ځکه نو باید لومړی د منطق په شاو خوا کښې لږ څېړنه وکړو بیا به د خطابې مقام په منطق کې وښیو.

د منطق د علم واضع ځرګند نه دی خو دمدون اوبشپړونکی ئې ارسطو دی دمخه هم د منطق بحثونه وه مگر تدوین شوي نه وه ارسطو تدوین او بشپړ کړه ، او د منطق پاشلي او غیر منظم قواعد او قوانین ئې راغونډ کړه بلکې تر ارسطو دمخه خلکو له منطقه بد وړل او حکماوْ ئې تدریس نه کاوه حتی د افلاطون استاد سقراط په ټولو منطقي او فلسفي بحثو کې یوه کلمه هم نه ده لیکلې او دده ټول فلسفي عقاید دده دوو شاګردانو زینفون او افلاطون له کتابو څخه ښکاره شویدي.

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

افلاطون په لومړی سر کي د خپل استاد لاره ټینګه کړې وه خو په پای کي دکمزورۍ او ضعف له رویه وبړېده چي دده عقاید له منځه ولاړ نه شي، نوئې دکتابونو په لیکلو شروع وکړ) 15. (

د ارسطو منطق:

دارسطو منطق اته کتابه دي چي نومونه ئې د ترجمې سره دادی:

فاطیغوریاس یعني مقولات

باري ارمانیاس یعني تصورات او قضیه او اقسام ئې

لومړی آنالو طبقای یعني د قیاس تحلیل (د قیاس مقدمې او اجزا او اقسام او عکوس ئې ...)

دوهم آنالوطبقای = برهان

طوبیقا = جدل

صوفسطیقا = مغالطه

ریطوریقا = خطابه

بوطیقا = شعر

دا چي داکتابونه یوه مجموعه وه یا جلا جلا اختلاف دی مګرمحققه خبره دا ده چي شپږ کتابونه (مقولات، تصورات، او قضیه، دقیاس تحلیل، برهان ، جدل، مغالطه) یوه مجموعه وه او دوه کتابه (خطابه او شعر) جلا کتاب او مجموعه وه ددې دواړو مجموعو نوم ئې "ارګانون" ایښی وْ "ارګانون" په یوناني کي "اوزار" او آلې ته وایي. دلته هم ځکه چي منطق د قانون یو آله ده نو ارګانون ورته وویل شوه.

په دې ترتیب نو څرګنده شوه چي له علمي مخي خطابې په منطق کي لوړ مقام درلود او د ارګانون یوه جزء باله کیدله.

د منطق پنځګونه صنعتونه:

د منطق پنځه صنعتونه دادي : برهان ، جدل، مغالطه، خطابه او شعر) 16(

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

_ برهان:

برهان هغه قیاس دی چي له یقیني قضایاوو څخه مرکب شوي وي چي اصول ئې دادي : اولیات، مشاهدات، تجريبات، حدسیات، فطريات او متواترات:

.1اولیات:

اولیات هغه قضایا دي چي هېڅ ډول استدلال ته اړ نه وي لکه کُل تر جز لوی دی.

.2مشاهدات:

هغه قضایا دي چي په ظاهري یا باطني حواسو درك کاوه شي لکه دا چي لمر روښانه دی او زه تږی یم.

.3تجريبات:

هغه قضاي دي چي د آزمايښت او تکرار له امله ثابت شوي وي لکه دا

چي کونين تبه ليري کوي.

.4حدسیات:

هغه قضایا دي چي د انسان ذهن د ټاکلیو شوو مبادی څخه نتیجو ته ولاړشي لکه دا چي : د سپوږمۍ رڼا له لمره ده.

.5فطريات:

هغه قضایا دي چي د هغو د دواړو خواوو تصور له نسبته سره په حکم کي کافي نه وي. بلکي په غیر حسي یعني ذهني واسطه پوري اړه ولري او دا واسطه باید د قضیې د اطرافو د تصور په وخت کښي له ذهنه غائبه نه وي لکه دا چي څلور جفت دی، ځکه چي په دې قضیه کي حکم په ذهني واسطه سره دی چي هغه انقسام بمتساوین باله کیږي.

.6متواترات:

هغه قضایا دي چي حکم په هغو کي د یوې ډلي له خولې وي او اقلاً ددې ډلي موافق پر درواغو محال وي لکه دا چي مکه موجوده ده.

_ جدل:

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

جدل هغه قیاس دی چي له مشهوراتو او مسلماتو څخه مرکب وي.

.1مشهورات:

هغه قضایا دي چي د بشري ټولني پرې اتفاق وي لکه دا چي : ښه ښه دي بد بد !!! یا دا چي د ځینو په عقیده پرې اتفاق وي.

.2مسلمات:

هغه قضایا دي چي د مناظگرې په وخت کي د یوې خوا په نزد منلي شوي وي یا دا چي په یوه علم کي برهاناً ثابت شوي وي او په بل علم کښې د مسلمه اصولو په عنوان منل شوي وي. لکه د حساب قواعد چي د ریاضي په اکثرو علومو کي د مسلمه اصولو په توګه اخیستل شوي دي.

_ مغالطه:

مغالطه یا سفسطه هغه قیاس دی چي له وهمیاتو او مشبهاتو څخه مرکب وي.

.1وهمیات:

هغه قضایا دي چي په هغو کي وهم حاکم وي نه عقل.

.2مشبهات:

هغه درواغجن قضایا دي چي د رښتنیو او صادقو او اولیه قضایاو سره شبیه وي لکه دا چي : انسان ویښته لري او ویښته شین کیږي نو انسان شین کیږي.

_ خطابه:

خطابه هغه قیاس دی چي له مقبولاتو او مظنوناتو څخه مرکب دی.

.1مقبولات:

هغه قضایا دي چي دداسي کسانو څخه واخیستل شي چي پر هغو د اروېدونکو اعتماد او اعتقاد وي لکه انبیاء، اولیاء، پوهان او نور...

.2مظنونات:

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

هغه قضايا دي چي په اروېدونکو کي د هغو د صحت او رښتيا والى گمان پيدا شي.

_ شعر:

شعر هغه قياس دى چي له مخيلاتو څخه مرکب وي او مخيلات هغه خيالي قضايا دي چي د نفس د انبساط او انقباض باعث وگرزي.

له ادبي مخي خطابه:

خطابه له ادبي لحاظه ځانته فن دى او دا خبره نشته چي دمنطق جز باله شي ادبي تعريف او د ادبي خطابې موضوع او غرض خو دمخه په لومړۍ برخه کي وليکل شو دلته به د خطابې اصول وليکو:

د خطابې اصول:

د خطابگۍ اصول درې دي : ابتکار ، تنسيق، تعبير.

.1ابتکار:

د اروېدونکي د قناعت د وسائلو په ټاکلو کي فکر په کار اچول ابتکار دى. چي دهغه په اثر د اروېدونکي عواطف په ښور راشي.

.2تنسيق:

دخطابې د معنا او د اجزاوْ د سياق انتظام ته تنسيق وايي د تنسيق څخه مقصد د خطابې د اجزاوْ د ترکيب ټينگښت او دهغو يوله بله ارتباط دى، دا ددې دپاره چي اغېزه او تاثير ئې ډېر شي او د اروېدونکو زړه تنگ نه شي د تنسيق اصول درې دي : مقدمه ، اثبات ، خاتمه.

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

مقدمه:

وینا کوونکی باید له مقدمې څخه درې نتیجې واخلي، یوه دا چي زړونه جلب کړي او خلك ځانته متوجه کړي، دا له "ښه افتتاح" څخه

پیدا کیږي. دوهمه دا چي اروېدونکي باید د اجمال په توګه د خطابې موضوع له مقدمې څخه وفهموي، دا "دمقصد له بیان" څخه لاس ته راځي. دریمه دا چي د اروېدونکو شوق اوترغیب خپلي وینا ته پیدا کړي چي د وینا کوونکي وینا په ډېر شوق واوري دا د "خطبې په تقسیم" اړه لري.

ښه افتتاح:

ښه افتتاح داده چي الفاظ صحیح او سپك او معنی ئې څرګنده وي حشو او زوائد ونه لري، او افتتاح څلور قسمه لري : لومړی دا چي د یو موضوع په شرحه کي بېله تکلفه پیل وشي، دا افتتاح په عادي مجلسو او ادبي محافلو کي ښه ده، دوه دا چي دمطلب بیان په ښو خوږو او جذابو الفاظو او ښه تعبیر سره شروع شي، دا په هغو ځایو کي وي چي د یوې مهمې او لویې واقعې ښکاره کول وي. لکه ابوبکر صدیق (رض) چي د رسول اکرم (ص) د رحلت په ورځ چي هیچا دا جرئت نه درلود چي د حضرت وفات ښکاره کړي دی پر منبر وخوت وې ویل : " ایهناس انه من کان یعبد محمداً قدمات ومن کان یعبدالله فان الله حی لایموت" دریم دا چي د اروېدونکو غوږو ته د هغه کار علل ورسول شي چي خلك ئې د همت پر کښته والي حمل کوي، څلرم دا چي د حال د اقتضا سره سم په وینا کي کنایه، تعریض، تلویح او اشاره راوړه شي.

د مقصد بیان:

د مقصد بیان دادی چي حاضرینو ته خپل مطلب څګرګند کړي، او ددې شرطونه پنځه دي : لومړی دا چي د یوې چارې په شاوخوا کي وي ځکه چي د موضوع وحدت ښه څرګندوي. دوهم دا چي د مقصد بیان باید واضح وي او په صافو او ښکاره الفاظو وویل شي، ځکه چي د موضوع پېژندني اروېدونکي ستړي کوي.

دریم دا چي په اروېدونکو کي نشاط پیدا کړي او دا دمطلب په ابتکار اړه لري دا په هغه وخت کي چي اروېدونکي خواشیني اوغمګینه وي. څلرم دا چي له اصلي مقصد خارج نه شي ځکه چي له مقصده وتل د اروېدونکو د حواسو د پریشانی سبب کیږي او نتیجه لاس ته نه راځي. پنځم دا چي وینا کوونکی باید وار دواره د تفصیل په توګه په موضوع کي داخل نه شي، ځکه احتمال لري چي نتیجې ته به ونه رسیږي، یا به د ډېر غالمغال سبب وګرځي او له

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

مقصده به پاته شي، اول باید د اجمال په توګه مقصد شروع شي او ورو ورو چي د اروېدونکو زړونه ځانته جلب کړي په تفصیل به شروع کوي.

د خطبې تقسیم:

وینا باید پر څو اجزاوْ وویشل شي، ددې فائدې دادی چي : اول خو وینا کوونکی د معنا له تکراره ساتل کیږي، دوهم دا چي اروېدونکو ته د خطیب سبك او روش معلومیږي، دریم دا چي پخپله وینا ښه واضحه او ښکلي راځي. مثلاً علی کرم الله وجهه پلرونه داسي ویشي : پلرونه دري قسمه دي : یو هغه پلار چي تا پیدا کوي، دوهم هغه پلار چي تعلیم درکوي، دریم هغه پلار چي تاسي روزي.

اثبات:

د تنسیق دوهم اصل اثبات دی د وینا د موضوع تائید دی، چي په برهان او دلیل سره وشي، اثبات پر دوه قسمه دی : ایجابي، سلبي.

ایجابي:

ایجابي هغه اثبات دی چي د یوې موضوع شرح وویله شي، بیا هغه په ښکاره او ټینګو دلائلو ثابته شي دې ته تبیان هم وایي.

سلبي:

سلبي اثبات هغه دی چي وینا کوونکی د خپل مقابل دلائل رد کړي او د هغه عقاید باطل کړي.

خاتمه:

د تنسیق دریم اصل خاتمه ده، خاتمه د وینا کوونکو وروستنیو خبرو ته وایي، څنګه چي د خطیب وینا پر خاتمه تمامیږي نو وینا کوونکی باید خپل ډېر قوت پر دې خبرو واچوي چي د اروېدونکو داقناع او تحریك سبب وګرزي او ددوی عواطف په ښور راولي، او زړونه ئې تر تاثیر لاندي ونیسي، او دلته باید د وینا غرض لاس ته راوړه شي، ځکه چي موږ خو د مخه ویلي وه چي د وینا غرض د اروېدونکو اقناع او ددوي ترغیب هغه کار ته دی چي د وینا موضوع

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

وي، نو د وینا په پای کې باید دا دوه غرضه له نظره ونه لویږي او اکثراً هم چې د وینا وروستنۍ جملې ټینګې او جذابې وي اروېدونکي په ټوله وینا قانع کیږي او ترغیب پیدا کوي او که ټوله وینا ټینګه او متینه وي خو چې وروستنۍ جملې ئې سستې وي د اروېدونکو په مغزو کې چنداني کار نه کوي، ځکه چې اکثراً د اروېدونکو په مغزو کې وروستۍ جملې پاتیږي.

(3)تعبیر:

د خطابې دریم اصل تعبیر دی چې په وینا کې ددې اصل مراعات خورا مهم باله کیږي، یعني د مطالبو بیان او حسن تعبیر د وینا پوخ اساس دی او علاوه پر دې چې دبلاغت او فصاحت او معاني او بیان د د قواعدو مراعات باید وشي دا لاندې چارې هم په نظر کې ونیول شي:

لومړی : د اروېدونکو د حالت رعایت، یعني د ادیبانو په مجلس کې یو راز تعبیر او الفاظو ته ضرورت دی او د عامي طبقې دپاره بل راز تعبیر لازم دی، نو دحال مقتضا ته باید وکتل شي او د هرې طبقې سره د هغو په ژبه خبرې وشي که نه وي څه نتیجه په لاس نه راځي.

دوهم : دا چې دخبرو طرز باید مختلف وي،کله مدح، کله بد، کله هزل، کله جد، کله شکر، کله زجر، کله توبیخ، کله تشویق چې د هر یوه باید پخپل ځای کې مراعات او ساتنه وشي.

دریم : دا چې ویناکوونکی باید له خپله حاله سره سم تعبیر وکړي یعني د سپین ږیرتوب پر وخت د زلمیتوب او د زلمیتوب پر وخت د سپین ږیرتوب تعبیرونه ونه شي که زوړ د هلك چمونه وکړي یا هلك کلان کاري وکړي د لویانو په شان وغړیږي ډېر بد ایسي او علاوه پر هغه وینا ئې هم له تاثره لویږي.

څلورم : د لهجې پورته کښته والی هم ډېر اهمیت لري چې د قهر پر ځای په یو راز او رحم پر ځای په بل راز لهجه تعبیر وشي.

پنځم : په تعبیر کې د بدن حرکت دلاس خوځول شي او کښېني خواته کتل، پر خپل موقع باندې ډېر اهمیت لري، همدارنګه د سر ښورول پر خپل ځای ښه تاثیر کوي.

د خطابې د اقسامو اصول:

د ارسطو د عقیدې په قرار د خطابې د اقسامو اصول درې دي : تثبیتي، مشوري، مشاجري:

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

(1)تثبيتي وينا:

ددې وينا مقصد د ښو خلکو ښه ويل او د بدو خلکو بد ويل دي، چي ددې خطابې تر عنوان لاندي دا موضوعات راتلای شي : مدح، ذم،تبريك، تعزيت، شکر، تهنيت، تسليت، هجوه، ښه راغلی او نور له دې قبيله مسائل چي هره موضوع پخپل ځای او خپله موقع کي جلا خطابه کېدلای شي. تثبيتي خطابې ته تشريفاتي او نمايشي خطابه هم وايي، دا راز خطابې د پارسي په نظم کښي ډيري پيدا کيږي خو په پښتو کي په دواړو خواوو يعني نثر او نظم کي شته مگر د مدح برخه ډېره لږ ده او د تنقيد جنبه ښه قوي ليدله کيږي.

کوم خلك چي په پورتنيو موضوعاتو کي ونيا وکړي بايد د هری موضوع د کيفيت او کميت څخه پوره خبر وي ، د وينا مورد د اشخاصو مقامات هم بايد په نظر کي ونيول شي.

(2)مشوري وينا:

مشوري وينا داده چي د يو کار د کولو يا نه کولو په تشويق او ترغيب وي تر دې عنوان لاندي دا موضوعات راځي : سياسي، عسکري، طبي، توصيوي، شفاعتي، تفريعي يعني توبيخي، تحريضي يعني حماسه او نور داسي موضوعات ...

(3)سياسي وينا:

دا وينا په شورى يا عمومي مجلسو کي وي چي دا مجلسونه د مملکت د چارو د تدبير او د دولت د سياست دپاره منعقدېږي هغه چاري چي په دې مجلسوکي تر نظر لاندي نيول کېږي او د يوه نطاق نمائنده توجه ځانته اړوي دادي : د عادله قوانينو واضع کول، د رسمي دوائرو تشکيل او تنظيم، د دولت په دباندنيو چارو کي غور کول او د خارج سره د ارتباط مسئله تر غور لاندي نيول، روغه او جگړه کول، د ښارينو چارو سمول، د معارف نظام او نور.. ،

سياسي وينا د سياسي خلکو کار دی يعني وزراء او د ملت نمائنده گان او نور هغه څوك چي په ملي ټولنو يعني پارلمانو کي چي هلته د ملت د مختلفو طبقو سياسي حزبونه وي د افکارو تبادله سره کوي.

سياسي وينا کوونکی:

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

د سیاسي نطاق مهم صفتونه دادی:

باید د سیاست په ټولو دقایقو او رمزو پوه او خبر وي.

په عمومي او شخصي حقوقو کي باید د پوره تعمق او تبحر څښتن وي.

سیاسي نطاق باید دخلکو نبض وپېژني او وینا ئې باید ډېره ساده او بې تکلفه وي د خبرو په ښکلولو پسي ونه ګرځي.

ژبه يې باید قوي او ژبه ئې خوږه او بیان ئې فصیح او بلیغ وي.

په کومه موضوع کي چي بحث کوي باید د هغې موضوع په ټولو اطرافو خبر وي.

د خپل مملکت سره باید صادق او رښتین وي شخصي اغراضو

ته لار ور نه کړي امین او بې غرضه وي.

مثال : کوم وخت چي میرویس خان ګورګین مړ کړ نو ئې یوه ملی جرګه جوړه کړه او په هغه کي ئې پښتنو ته دخپل وطن ساتلو او آزادۍ په باب کي دا وینا وکړه : "که تاسي زما ملا وتړئ او زما سره یو شئ، زه به ستاسي له غاړي د ذلت اوغلامۍ طوق لیري کړم، د حریت او عزت بیرغ به مو پر وطن هسك کړم...

د غلیمانو جوغ به ستاسي له اوږو پورته کړم".

د ملی قائد میرویس خان همدا لنډه وینا وه چي د پښتون ملت ویني ئې په جوش راوستلي او په یوه سلا ولاړ شوه ...

تبصره:

سیاسي وینا کوونکی ډېر لوړ مقام لري، مګر خورا ډېر اهمیت په هغو مملکتو کي لري چي د ملی حکومت لرونکي وي، نو که مشروطه وي اوکه جمهوري.

عسکري وینا:

دا وینا د عسکري قائد یا بل چا له خوا چي عسکرو ته امر کوي کیږي، په دې وینا به یا عسکر جنګ ته تشویقوي او یا به د خپل وطن ساتنه په زړو کي ورټینګوي. دا وینا نو باید دا خصوصیات ولري:

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

دا چي د عسکرو په زړو کي يوه خاص ډول جذبه او حماسه پيدا شي.

وينا کوونکی بايد دا افکار تعقيب کړي چي په لښکر کي هيجان راوستلای شي او هم ئې له ويناوو څخه د بري او فتح ټينگ اميد ښکاره شي.

وينا بايد د عسکرو تر فهمه لوړه نه وي.

حتی الامکان بايد لنډه وي چي عسکر ئې له اورېدو څخه ستړي نه شي.

پخپله وينا کوونکي بايد پخپلو الفاظو کي يو هيجان ولري او دده له خولې څخه بايد الفاظ او کلمات داسي په شدت راووزي لکه د اور بځرکي چي د تناره له خولې راوزي چي د هغو په گرمۍ اروېدنکي تر تاثير لاندي راولي. مثلاً د ميوند په جنگ کي دميوند پر دښت چي غازيان له تندي او گرمۍ څخه ډېر په عذاب شوي وه اوبه هم ليري وې، کارطوس ئې پر تمامېدو وه، دښمن هم قوي وه، نژدې وْ چي غليم فتح وکړي، په دې وخت کي يوه پښتنه پېغله را د مخه کيږي او د پښتنو ملي بيرغ چي لوېدلی دی راپورته کوي په لوړ ږغ او خواږه آواز دا دوې لنډۍ وايي:

که په ميوند کي شهيد نه شوې

خدايږو لاليه بې ننگۍ ته دي ساتينه

خال به د يار له وينو کښېږدم

چي شينکي باغ کي گل گلاب وشرموينه

دې دوو لنډيو په پښتنو زلميانو کي دومره تاثير وکړ چي تابه ويل يو آسماني ږغ وْ د پښتنو زلميانو ويني په جوش راغلې او په يوه منډه ئې د دښمن پر توپو وختل او دښمن ئې تار په تار کړ. يا مثلاً لکه د جرمني مارشال رومل دا وينا چي خپلو عسکرو ته ئې ويل : "تر شا څه نشته ښۍ او کيڼ اړخ ته هم مه گورئ ! څه نشته، فقط او فقط خپل مخ ته گورئ، ستاسي مخ ته يو "رومل" شته او په ده پسي ځئ"

يا يو بل اروپايي سردار ويلي دي : " کوم وخت چي زه دمخه ځم

په ما پسي راځئ هغه وخت که زه له جنگه را پر شاه شوم ما مړ کړئ، او که زه په ميدان کي مړ شوم زما انتقام او د خون بدله واخلئ"

طلبي ، توصيوي ، شفاعتي:

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

په طلبي وينا کي نطاق د ځان يا بل چا دپاره د فائدې غوښتنه کوي، په توصيوي وينا کي د بل دپاره خير غوښتل دي، همدارنګه په شفاعتي وينا کښي.

تقريعي او تعريضيويناوي:

تقريعي وينا داده چي اروېدونکي ملامت او توبيخ کړي، تعريضي وينا يو قسم حماسي وينا ده چي غرض پکښي د اروېدونکي په هيجان راوستل دي، لکه يوه کار ته د عامو خلکو رابلل، يا مذهبي تبليغت يا روغي او جنګ ته څوك رابلل يا نور...

مشاجري وينا:

دا هغه وينا د ه چي په قضايي محاکمو کي کار ځيني اخيستل کيږي، په دې معنا نو دا خطابه تراوسه زموږ په هيواد کي مورد نه لري، يوازي لکه پخوا چي ئې په يونان او روم کي په دې معنا مورد درلود اوس ئې په اروپا کي لري، په پخواني يونان او روم کي محاکمه د ډېرو لږو جماعتو په مخ کي کېدله، نن په اروپا کي هم داسي دی، په تېره بيا جنايي امور هغه داسي وي چي جنايي محاکماتو ته يو منصفه هيئت ټاکلي کيږي ددې هيئت اعضا عادي خلك وي، قضاوت ددوي کار او فن نه وي د مجرميت په تشخيص کي بالکل آزاد دي د ذوق او احساساتو له رويه رايه ورکوي.

مدعی او مدعی عليه بيا غالباً خپل کارونه که حمله وي که دفاع وکيلانو ته سپاري وکلا د فن خاوندان وي د وينا آداب زده کوي د محاکمې په وخت کي زيار باسي چي د خپل بلاغت په قوه د قاضيانو زړونه ځانته جلب کړي که په دليل او برهان نه کېده د عواطفو په تحريك کوښښ کوي چي هغه د ځان ملګري کړي.ددې وينا مقصود او غرض دادی چي د مظلوم سره مرسته وکړي او د ظالم دفع وشي، يا په بل عبارت د عدل په ملګری درېدل او د ظلم او ستم په مخ کي مانع کېدل دي.

مشاجري نطاق غالباً قضايي وکيل وي، دا وکيل بايد دا صفتونه ولري:

اول دا چي دا وينا کوونکی بايد سپېڅلی وي او په دفاع کي په ډېر غيرت او نشاط استقامت ولري، دا ترهغه وخته چي دده يقين وي چي دی پر حق ولاړ دی، دويم دا چي د قضايي قوانينو عموماً او د مملکتي د عدليي قوانينو خصوصاً عالم وي. دريم دا چي په اصلي دعوا بايد ښه پوره خبر وي چي حق ناحقه او ناحقه حق نه کړي.

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

د خطابې د اقسامو په اصولو کي اختلاف:

د خطابې د اقسامو په اصولو کښي درې قوله دي : يو دا چي د خطابې د اقسامو اصول درې دي لکه دمخه چي درته راوړه شوه يعني تثبيتي، مشوري او مشاجري ... دوهم دا چي اصول څلور دي درې هغه چي تېر شوه او بل څلورم اصول چي پر اضافه کيږي (وعظي خطابه) ده چي خاص په ديني او روحاني چارو کي وي چي نطاقان ئې هم غالباً د منبر خاوندان وي. دريم قول دادی چي اصول پنځه دي: علمي وينا، سياسي وينا، قضايي وينا، عسکري وينا، او ديني وينا .

د وينا عمومي آداب او شرطونه:

1.عموماً څو چي امکان لري بايد وينا د ليك له رويه نه وي. البته د وينا د ارتباط دپاره نوټ اخيستل ښه کار بلکي ضروري دي مگر ټوله وينا د ليك له رويه ويل د وينا اثر کموي، گويا د يو کتاب فصل دی اروېدونکو ته ويل کيږي (هو ! سياسي وينا کله کله له دې قيده مستثنی کېدلای شي).

2.د وينا سرمشق او ورزش او عمل لازم دي، يعني څوك چي غواړي وينا ئې جذابه او مؤثره واقع شي بايد وار دواره د وينا د علم په اساس ځان پوه کړي بيا مشق او تمرين وکړي او تر دې لا هم مهم داسي دی چي وينا کوونکی څه چي وايي بايد هغه وکړي او دا کار ډېر مهم دی، ځکه چي وينا کوونکی څه چي وايي هغه نه کوي په اروېدونکو کي هم څه تاثير نه ښندي، بلکي د تمسخر مورد واقع کيږي مثلاً يو څوك چي شپه او ورځ چلم څکوي که نورو ته نصيحت وکړي چي چلم مه کاږئ او هغه منع کوي هيڅوك به دده خبره ونه مني او وايي به چي که دا بد کار واي نو دی ئې پخپل ولي کوي؟

3.څوك چي خپله وينا د ليك له رويه کوي بايد د ليکني په اصولو هم خبر وي.

4.وينا کوونکی بايد خلك وپېژني او ددوي په روحياتو بلد وي، د هغو په اخلاقو او تاريخ هم ښه خبر وي.

5.تنقيدي وينا بايد پوه سړي ته راجع نه وي، که څه هم غواړئ چي يو سړی تنبيه کړئ مگر وينا به عمومي رنگ لري. (مشاجري خطابه مستثنی ده)

6.په وينا کي بايد شخصي اغراض په عمومي مجلسو کي تر نظر لاندي ونه نيول شي.

7.تر وينا دمخه بايد ځان او روح ستړی نه شي.

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

8.که د وینا په وخت کي حواس پرېشانه وي نو لږ تامل دي وشي، څو چي حواس بیرته پر ځای شي، تلوار دي نه کوي او آرام دي نفس وکاږي، بیا دي نو په وینا پیل وکړي .

9.په وینا کي باید اروېدونکو ته داسي خطاب ونه شي چي دوي ناپوه دي او په څه نه پوهیږي یعني اروېدونکو ته باید د ناپوهۍ نسبت ونه شي که نه وي اروېدونکي متنفر کیږي، اود نطاق غرور او خودپسندي ترې ښکاریږي.

10.په وینا کي باید د ځان صفت ونه شي او خپل ځان رښتین، بې غرضه، خیرخواه معرفي نه کړي بلکي باید داسي څه ووایي چي په غیر مستقي طور دده دا صفتونه ځیني وفهمول شي.

11.په وینا کي باید د وخت مراعات وشي، کومه موضوع چي باید وویل شي، هغه باید وویل شي مگر د اطناب او اوږدوالي باید ځان وساتل شي، حق او ناحقه وینا اوږده نه شي، چي اروېدونکي ستړي کړي.

12.د مشاورې په مجلسو کي باید مکرري خبري او ډیري خبري ونه شي و نورو ته هم باید د وینا فرصت ورکړه شي، او خپل ځان د خبرو په شهوت مه معرفي کوئ.

13.په وینا کي باید ډېر تلوار ونه شي، په زوره نارې هم باید نه وي، وینا کوونکي به په خبرو کي نه ماشین کیږي.

14.د وینا په وخت کي وینا کوونکي باید یوې خواته متوجه نه وي هري خواته باید وگوري.

15.وینا کوونکی باید پراخه سینه ولري، او له انتقاده زړه تنگی نه شي او دخپل هنر د پرمختگ دپاره باید له هغه څخه استفاده وکړي.

16.د وینا اول او آخر ته ډېره توجه په کار ده چي باید ښه او جذاب وي.

17.وینا باید طبیعي وي، تصنع وینا بې خونده کوي.

18.وینا باید ساده او روانه وي، مگر سره ددې باید بازاري هم نه وي.

19.په وینا کي مبتذل او ډېر مشهور عبارات او مشهوري جملې باید را نه وړه شي مگر په هغه ځای کي چي ډېر مناسبت ولري، ځکه چي ډیري مشهوري خبري وینا بې مزه او بې خونده کوي.

20.په وینا کي بېځایه لفاظي او زبان بازي کول داسي مثال لري لکه ډاکتر چي ناروغه ته د درمل پر ځای ادبیات وايي.

21.د وینا مطلب باید ډېر روښانه وي.

22.وینا باید د اروېدونکو د سلیقې او ذوق او عقیدې سره سمه وي.

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

23.په وینا کې د ژوندیو او روح لرونکو شیانو څخه خبري کول، د بې جانو شیانو تر خبرو ښه تاثیر کوي.

24.ظرافت په وینا کې خورا ضرور او ښه دی مګګر د تهذیب او نزاکت له دائرې وتلی نه وي.

25.وینا چې هر څومره متنوعه وي هغومري په زړو کې کښېني.

26.په وینا کې د درواغو حرارت ډېر وچ او بې مزه ښکاري.

27.وینا کوونکی باید پخپل ځان شور ولري چې په نورو کې هم شورپیدا کړي، که نه وي امکان نه لري.

28.تملق او چاپلوسي او غوړه مالي د وینا تاثیر بیخي کموي او ډېره ئې بې خونده کوي.

29.وینا کوونکی باید خورا متین او خونسرده وي که حملې باندې وشي خپل ځان ونه بایلي، عصبي نه شي ځکه چې په مناظره کې عصبیت پخپله مغلوبیت دی باید حاضر جوابه وي یا نور داسې آداب...

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

لمن ليکونه

1.علم الادب یسوعي ـ د دوهم جلد 5 مخ.

2.د ارسطو د خطابې کتاب د ابن رشد اثر د علم الادب یسوعي 2 جلد 6 مخ په حواله.

3.د ابن الفضل انطاکی کتاب المنفعه، د علم الادب په حواله، 2 ج، 6 مخ، اصول خطابه و تاریخ مختصر منطق تدین.

4.آئین سنخوری ـ فروعی.

5.آریانا ، د ښاغلي کُهزاد اثر 2 مخ.

6.پښتني مېرمني ـ ویدك هند.

7.سیسرون Ciceron په 106 کال تر میلاد دمخه زېږېدلی وْ، او تر 43 کال تر میلاد دمخه ژوندی وْ.

8.اصول خطابه و تاریخ مختصر منطق 10 مخ.

9. Corax

10. Gorgias

11. Protagoras

12. Sophisiet

13.اصول خطابه و تاریخ مختصر منطق.

14.اصول خطابه و تاریخ مختصر منطق.

15.تاریخ مختصر منطق ص 4 و 5.

16.اصول خطابه وتاریخ مختصر منطق 23 مخ

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

د ادبي فنون ماخذونه

1.مختصر المعاني تفتازاني

2.علم الادب يسوعي

3.حدايق السحر رشيدالدين وطواط

4.حدايق البلاغه _ طبع لاهور

5.شرك الائيل _ علي اصغر خديو

6.مفتاح العلوم _ سكاكي

7.روش نگارش _ رجوي

8.آئين سخنورى _ فروعي

9.اصول خطابه وتاريخ مختصر منطق تدين

10.اصول انشاء _ قارى عبدالله خان

11.دستور نگارش _ حسين اميد

12.د ليك او وينا پوهه _ الفت

13.ليك ښوونكى _ نوري

14.ديوان خوشحال خان خټك

15.ديوان پيرمحمد كاكړ قلمي

16.ديوان علي خان

17.ديوان عبدالقادر خان ختك

18.ديوان رحمان بابا

19.پټه خزانه

20.د 1318 د كابل كالنۍ د ښاغلي رښتين مضمون

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

21.دېوان کاظم خان قلمي

22.دېوان عظيم

23.علم بديع ، فروغی - طبع ايران

24.الرجع في فنون البديع

25.مدارج البلاغه

26.المعجم فی معاثير اشعار العجم

27.د کابل د مجلې 9 گنه لومړی کال

28.دېوان حميد بابا

29.دېوان شمس الدين قلمي

30.دېوان حنان قلمي

31.نوادر الاالوصول فی شرح الفصول ـ مفتي محمد سعدالله

32.قطوف الدانيه فی العلوم الثمانيه ـ سيد محمد امين افندي

33.دېوان گل محمد قلمي

34.دستور حسن ـ محمدحسن هروي

35.هفت قلزم

36.تاريخ ادبيات ايران ـ جلال همايي

37.تاريخ آداب اللغت اللعربيه ـ جرجي زيدان ج 2

38.دائرآ المعارف بستاني ، ج 2

39.کشف الظنون لومړی جز

40.فن التاليف الحديث ـ د ن فريدي اثر

41.جواهر الادب والانشاء ـ محمد زکي الدين

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

42.فرانسوی گرامر د کلواوژده اثر د ښاغلي رښتیا ترجمه

43.د ژوند مجله _ منطبعه دهلي

44.قوائد ادبیه _ طبع کابل

45.نحو میر _ د نحو یوه رساله

46.بهار جانان

47.تاریخ ادبیات انګلیس

48.جواهر الادب _ محمد زکي الدین

49.پښتني مېرمني

50.ویدك هند

51.آریانا _ تالیف کُهزاد

52.د قلندر قلمي دېوان

د مؤلف نور طبع سوي آثار

1.میرویس نیکه (تاریخ)

2.پښتنې میرمني (تذکره)

3.د پیرمحمد کاکړ دېوان (تصحیح ، تدوین او مقابله)

4.د غنمو وږی (د احمد شاه بابا د تاج پوښی منظومه)

5.د پښتو کلی ځلرم ټوك

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

6.د دار مستتر پښتو څېړني (پښتو کول د ښاغلي حبيبي په ملګري)

7.ګيتانجلي (ترجمه)

8.د علامه اقبال د "مسافر" ترجمه په پښتو شعر.

Download from: ketabton.com

Get more e-books from www.ketabton.com
Ketabton.com: The Digital Library